

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski rad

DIOKLECIJANOVA PALAČA: PROJEKTNA NASTAVA
IZ PREDMETA *LIKOVNA UMJETNOST*

Maja Marović

ZAGREB, 2014.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

DIOKLECIJANOVA PALAČA: PROJEKTNA NASTAVA IZ
PREDMETA *LIKOVNA UMJETNOST*

Maja Marović

Mentor: dr. sc. Jasmina Nestić, viši asistent

Komentor: dr. sc. Tin Turković, docent

ZAGREB, 2014.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

DIOKLECIJANOVA PALAČA: PROJEKTNASTAVA IZ PREDMETA LIKOVNA UMJETNOST

Maja Marović

U diplomskome radu predstavlja se prijedlog srednjoškolskoga učeničkoga projekta iz predmeta *Likovna umjetnost*, posvećen Dioklecijanovoj palači u Splitu. Projekt je podijeljen u tri faze: samostalno istraživanje učenika i učioničku nastavu, terensku nastavu te prezentaciju i evaluaciju projekta. Unutar projekta se obrađuje povijesno-društveni i kulturni kontekst nastajanja i razvitka Dioklecijanove palače te grada Splita, kao i detaljna analiza cjelokupnoga kompleksa palače. Tijekom čitavog projekta učenicima se dodjeljuju grupni i individualni zadaci na temelju kojih će biti ocijenjeni. Time ih se potiče na aktivnije uključivanje u nastavni rad, što suvremena nastava i iziskuje. Projektna nastava, koja u ovom slučaju uključuje i odlazak na teren, pokazuje se kao izvrstan način za bolje upoznavanje i proširenje znanja o važnom spomeniku domaće baštine, u vidu nadoknade male satnice *Likovne umjetnosti* u redovnoj nastavi te konciznu zastupljenost ove teme u sklopu nje.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 126 stranica, 88 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, antika, arhitektura, Likovna umjetnost, projektna nastava, Split

Mentor: dr. sc. Jasmina Nestić, viši asistent

Komentor: dr. sc. Tin Turković, docent

Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić, izv. prof., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu;

dr. sc. Jasmina Nestić, viši asistent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu;

dr. sc. Tin Turković, docent, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Datum prijave rada: veljača 2012.

Datum predaje rada: 17. rujna 2014.

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Zastupljenost teme u srednjoškolskoj nastavi likovne umjetnosti.....	2
2.1. <i>Nastavni plan i program i Ispitni katalog državne mature .....</i>	2
2.2. <i>Udžbenici iz predmeta Likovna umjetnost .....</i>	4
3. Nastavni projekt: Dioklecijanova palača u Splitu: struktura, ciljevi i metode rada	6
4. Prvi dio projekta: istraživanje, pisanje, izlaganje	8
4.1. <i>Prvi tjedan: Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača.....</i>	9
4.2. <i>Drugi tjedan: Car Dioklecijan (lat. Gaius Aurelius Valerius Diocletianus, ?, 243. – ?, 316.) .....</i>	13
4.3. <i>Treći tjedan: Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija .....</i>	16
4.4. <i>Četvrti tjedan: Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita .....</i>	21
4.5. <i>Peti tjedan: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače .....</i>	25
5. Drugi dio projekta: terenska nastava	30
5.1. <i>Upute na terenu .....</i>	31
5.2. <i>Južno pročelje i vrata.....</i>	32
5.3. <i>Podrumi palače.....</i>	33
5.4. <i>Vestibul .....</i>	34
5.5. <i>Rezidencijalni dio palače: Dioklecijanov stan i kupelji .....</i>	34
5.6. <i>Peristil .....</i>	36
5.7. <i>Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije .....</i>	38
5.8. <i>Dioklecijanov mauzolej – danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije .....</i>	39
5.8.1. <i>Oltari .....</i>	41
5.8.2. <i>Propovjedaonica .....</i>	42
5.8.3. <i>Korske klupe .....</i>	42
5.8.4. <i>Vratnice katedrale majstora Andrije Buvine .....</i>	44
5.9. <i>Mali hram – danas krstionica sv. Ivana.....</i>	45
5.10. <i>Sjeverno pročelje i vrata palače .....</i>	47
5.11. <i>Istočno pročelje i vrata palače .....</i>	48
5.12. <i>Zapadno pročelje i vrata palače.....</i>	48
5.13. <i>Suvremena problematika palače.....</i>	49
5.13.1. <i>Stambena zgrada usred Geta .....</i>	50
5.13.2. <i>Poslovna zgrada Splitske banke, nekadašnja kuća Aglič-Mrkonjić .....</i>	50

5.14. Intervju s prolaznicima.....	51
6. Prezentacija i evaluacija projekta.....	53
7. Zaključak.....	54
8. Prilozi.....	55
8.1. Vremenik.....	55
8.2. Vježba 1: Rimski gradovi na području hrvatske obale.....	56
8.2.1. Vježba 1: <i>Rimski gradovi na području hrvatske obale</i> i teorijski dio: <i>Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača</i> – literatura	56
8.2.2. Vježba 1: Rimski gradovi na području hrvatske obale – radni materijal	57
8.3. Vježba 2: Car Dioklecijan	58
8.3.1. Vježba 2: <i>Car Dioklecijan</i> – literatura	58
8.3.2. Vježba 2: <i>Car Dioklecijan</i> – radni materijal	59
8.4. Vježba 3: Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija.....	61
8.4.1. Vježba 3: Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija – literatura	61
8.4.2. Vježba 3: Dioklecijanova palača: nastanak, gradnja i prostorna dispozicija – radni materijal.....	62
8.5. Vježba 4: Građevine u gradu Splitu	65
8.5.1. Vježba 4: Građevine u gradu Splitu i teorijski dio: Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita – literatura.....	65
8.5.2. Vježba 4: <i>Građevine u gradu Splitu</i> – radni materijal	66
8.6. Vježba 5: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače	69
8.6.1. Vježba 5: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače – literatura.....	69
8.6.2. Vježba 5: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače – radni materijal..	70
8.7. Vježba: Terminologija.....	71
8.8. Radna knjižica.....	72
8.9. Slikovni materijal	88
8.10. Kompaktni disk	115
9. Popis reprodukcija	116
9.1. Izvori reprodukcija u <i>Radnoj knjižici</i>	118
10. Popis literature.....	120
11. Sažetak/ Summary.....	124

1. Uvod

Dioklecijanova palača u Splitu je vrlo značajno graditeljsko ostvarenje te ključno djelo na vremenskom razmeđu antike i srednjeg vijeka. Radi se o jednom od najbolje sačuvanih spomenika Rimskoga Carstva velike umjetničke i povijesne važnosti. No, prepoznata vrijednost palače ne ograničava se samo na izvorno doba u kojemu je nastala, nego se zbog kontinuiteta života u njoj, otkako je u ranom srednjem vijeku postala jezgrom Splita, proširuje i na druga povijesno-umjetnička razdoblja – predromaniku, romaniku, gotiku, renesansu, barok i novije doba. Arhitektonsko-umjetnička slojevitost stare splitske jezgre, koja je rezultat njezina veoma dugog postojanja, prepoznata je na svjetskoj razini te je područje s Dioklecijanovom palačom 1979. godine uvršteno u popis UNESCO Svjetske kulturne baštine. Unatoč tome što se razvojem istraživačkih disciplina gomilaju i novi, često kontradiktorni podaci o palači, uz mnogobrojna sačuvana stara pisana i grafička vrela, još je dosta nepoznanica i plodnog tla za daljnja istraživanja. Međutim, i ona su, posebice arheološka istraživanja, danas u velikoj mjeri onemogućena upravo zbog gradnji i pregradnji nastalih kroz stoljeća.

Projektna nastava je jedan od načina poticanja učenika na razvijanje svijesti o baštini visokih umjetničkih vrijednosti, kao što je to upravo i Dioklecijanova palača. Učenici gimnazija su najbolja ciljana skupina za ostvarenje projekta, obzirom da malo strukovnih škola ima nastavni predmet *Likovna umjetnost*. Projekt je prvenstveno namijenjen učenicima drugoga razreda gimnazije s dvogodišnjim programom *Likovne umjetnosti* ili učenicima drugoga razreda gimnazije s četverogodišnjim programom *Likovne umjetnosti*. Zamišljen je kao interdisciplinarna cjelina, pa tako obuhvaća pojedine teme iz područja povijesti, zemljopisa, vjeronauka te hrvatskoga jezika i književnosti. U korelaciji i integraciji s temama iz ovih znanstvenih disciplina projekt učenicima daje potpuni uvid u pozadinu i povijest izgradnje Dioklecijanove palače. To znači da učenici ne uče i ne istražuju samo činjenice vezane isključivo za samu građevinu, već se dotiču svega što je bilo bitno za njezin nastanak i razvitak. Stručni i metodički dio se u radu isprepliću. Na temelju relevantne literature sintezno su prezentirani najbitniji podaci o palači nužni za detaljnije upoznavanje s temom i osmišljavanje projekta.

Koncept suvremene nastave daleko se razlikuje od zastarjeloga *ex chatedra* načina predavanja, u kojem su učenici bili vrlo pasivni, uz naglasak na frontalnu nastavu bez istinske interakcije i interdisciplinarnosti. U cilju osuvremenjivanja nastave, uz tehnološki

napredak i razvoj medija, od učenika je danas potrebno tražiti mnogo veću aktivnost u radu i uključivanje u nastavni proces, čime se otvara sve veći prostor za njihovu kreativnost. Navedeno pruža upravo projektna nastava, koja nerijetko uključuje i terenski rad, posebice ukoliko se radi o većoj dostupnosti terena, što je ovdje slučaj, obzirom da se obrađuje građevina u Hrvatskoj.

2. Zastupljenost teme u srednjoškolskoj nastavi likovne umjetnosti

2.1. Nastavni plan i program i Ispitni katalog državne mature

U programima općih, jezičnih i klasičnih gimnazija predmetu *Likovna umjetnost* dodijeljen je samo jedan sat nastave tjedno kroz sve četiri godine srednjoškolskog obrazovanja. U matematičkim gimnazijama učenici također slušaju ovaj predmet jednom tjedno, ali samo tijekom prva dva razreda. Slična je situacija i u strukovnim školama, a najbolje stanje što se satnice tiče je trenutno u Školi za primijenjenu umjetnost i dizajn u kojoj učenici predmet *Povijest likovne umjetnosti* slušaju dva sata tjedno tijekom sva četiri razreda.

U *Nastavnom planu i programu za likovnu umjetnost*,¹ u uputama za dvogodišnji program nastave likovne umjetnosti, tema *Dioklecijanova palača* namijenjena je za izvođenje u drugom razredu. Pojavljuje se u sklopu Splita, koji je dan kao primjer antičko-srednjovjekovnog grada (uz Zadar i Pulu). Obrada teme uključuje usporedbu s Pompejima ili Timgadam, Carcassonom ili Lübeckom te analiziranje gradske kuće (rimske i srednjovjekovne), trgova i ulica. Kao primjer analize jednog važnog arhitektonskog djela, uz amfiteatar u Puli i crkvu sv. Donata, predložen je i mauzolej (katedrala) u Splitu. U programu za II. razred, navedeno je mnoštvo posebnih zadataka, koje bi se u nastavi likovne umjetnosti trebale provoditi. Neke od njih, koje možemo primijeniti na ovoj temi su: osposobiti učenike za vrednovanje povijesnih kompleksa i osvijestiti mogućnost da se aktivnim odnosom prema njima mogu preobraziti u izvorne sklopove suvremenoga života, naučiti učenike doživljavati arhitekturu, osvješćivati funkcioniranje grada u srednjem vijeku, omogućiti doživljaj jedinstvenosti vremenskih i stilskih različitosti pojedinih

---

¹ Usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Nastavni plan i program za Likovnu umjetnost* u: *Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete*, broj 1, Školske novine, Zagreb, 1994. [dalje: *Nastavni plan i program*, 1994.], http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf [11. rujna 2014.]

dijelova, ukazati na mogućnost da se gradovi obogate novim ulogama, omogućiti doživljaj arhitekture kao sklopa različitoga načina života.

U *Nastavnom planu i programu za likovnu umjetnost* (za četverogodišnji program nastave) tema Dioklecijanova palača nije riječima navedena, no prepoznajemo je unutar sadržaja kasnoantičke umjetnosti, gdje je spomenuto da se radi o primjerima u Hrvatskoj, od Salone do Eufrazijeve bazilike. Riječ je o primjerima na kojima je vidljiva preobrazba grada, zahtjevi novoga kulta i pretvaranje antičke umjetnosti. U programu za drugi razred, navedeno je mnoštvo posebnih zadataka, koje bi se u nastavi likovne umjetnosti trebale provoditi. Neke od njih koje možemo primijeniti na ovoj temi su: razvijati učenikove mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život, upoznavati učenike s najvažnijim djelima umjetničke baštine, svjetske, europske i hrvatske, upoznati učenike s povijesnim ulogama i preobrazbama likovne umjetnosti, razvijati djelatno promatranje i mogućnosti prepoznavanja i interpretiranja stilskih osobitosti djela.

U *Ispitnom katalogu za državnu maturu u školskoj godini 2013./2014.*² za *Likovnu umjetnost*, u sklopu tablice o razradbi obrazovnih ishoda, napravljena je podjela na dvije cjeline. Prva se odnosi na arhitekturu i urbanizam, a druga na slikarstvo, kiparstvo, grafiku, dizajn i video. Za svaku od tih cjelina, napravljena je podjela na tri kolone, koje uključuju obrazovne ishode, pojmove te primjere, odnosno djela. Temu Dioklecijanova palača, u sklopu prve cjeline, nalazimo na dva mjesta, sa sljedećim obrazovnim ishodima: prepoznati i razlikovati funkcije, tradicionalne i moderne materijale i elemente konstrukcija u arhitekturi te prepoznati i crtežom označiti strukturu i funkcije pretpovijesnoga i antičkoga urbanoga prostora, rezidencijalne strukture i samostanskoga kompleksa. Uz ove obrazovne ishode navedeno je i mnoštvo pojmova koje učenici trebaju usvojiti. U sklopu druge cjeline koja se bavi skulpturom, kao primjer je naveden plutej s likom hrvatskoga vladara iz krstionice u Splitu sa sljedećim obrazovnim ishodom: prepoznati i crtežom naznačiti ornamentalne karakteristike reljefnog pletera. Također su navedene i vratnice Andrije Buvine sa sljedećim obrazovnim ishodom: prepoznati i crtežom naznačiti hijerarhijske odnose, zakon kadra i karakteristike plošnoga oblikovanja na reljefu i minijaturi predromanike i romanike. Uz oba primjera navedeno je i mnoštvo pojmova koje učenici trebaju usvojiti.

---

² Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, *Ispitni katalog za državnu maturu u školskoj godini 2013./2014. Likovna umjetnost*, http://dokumenti.ncvvo.hr/Ispitni_katalozi_13-14/Hrvatski/IK-liu.pdf [11. rujna 2014.]

2.2. Udžbenici iz predmeta *Likovna umjetnost*

Tema Dioklecijanova palača predviđa se za obradu na redovnoj nastavi *Likovne umjetnosti* u sadržajima drugoga razreda. Ova tema zastupljena je u sljedećim odobrenim udžbenicima za drugi razred gimnazija i strukovnih škola: *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom* autorica Zrinke Jurić Avmedovski, Blanke Petrincec Fulir, Natalije Stipetić Ćus i Elen Zubek,³ *Stilovi, razdoblja, život 1: od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije* Radovana Ivančevića,⁴ zatim *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti za gimnazije, strukovne i umjetničke škole* Jadranke Damjanov⁵ i *Likovna umjetnost 2: opća povijest umjetnosti od prapovijesti do suvremenosti: udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti* Antuna Karamana.⁶ Kao što je rečeno, tema Dioklecijanova palača nalazi se u sklopu udžbenika, no njeno su spominjanje i opis u udžbenicima različito obrađeni. Tako se u navedenom udžbeniku četiriju autorica, palača ili neki njen dio spominje na tri mjesta, odnosno u sklopu tri poglavlja. Pod poglavljem *Rimski spomenici na tlu Hrvatske* na tri su stranice dani sljedeći podatci: isticanje važnosti Dioklecijanove palače kao važnog rimskog spomenika na našem području, godina njenog dovršetka, lokacija, godina rođenja i smrti Dioklecijana, mjere površine i detaljni prostorni opis palače u sklopu kojeg su posebno naznačeni termini – *castrum*, *cardo*, *decumanus*, *peristil*, *vestibul*, *protiron*, a dani su i nazivi vratiju izvedeni prema vrijednim metalima. Tekst je popraćen tlocrtom s naznačenim dijelovima građevine (vrata, mauzolej, vestibul, peristil, carske odaje, stanovi vojnika i Jupiterov hram) i tri reprodukcije (*podrumi*, *peristil* i *mauzolej sa zvonikom*). Na trećoj stranici u sklopu ovog poglavlja, upućuje se na povezanost palače s Egiptom, u kontekstu skulpture i Dioklecijanove ideje o božanskom. U sklopu poglavlja *Starohrvatska umjetnost: arhitektura*, Dioklecijanova palača je spomenuta u nekoliko rečenica, i to u kontekstu pada Salone i naseljavanja stanovništva u samu palaču. U sklopu poglavlja *Starohrvatska umjetnost: skulptura*, spominje se plutej s

---

³ Usp. Zrinka Jurić Avmedovski, Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb, Alfa, 2009., str. 119–183.

⁴ Usp. Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život 1: od paleolitika do predromanike: udžbenik za 2. razred gimnazije*, Zagreb, Profil International, 2009. str. 133 i 136.

⁵ Usp. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti za gimnazije, strukovne i umjetničke škole*, Zagreb, Školska knjiga, 1972., str. 232–258.

⁶ Usp. Antun Karaman, *Likovna umjetnost 2: opća povijest umjetnosti od prapovijesti do suvremenosti: udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 2008. str. 74–75.

likom hrvatskoga vladara, dan je njegov ikonografski i formalni opis te reprodukcija. U udžbeniku R. Ivančevića, u sklopu poglavlja *Rim-arhitektura*, palača je spomenuta samo u jednoj rečenici, i to u kontekstu rimske gradnje u velikom mjerilu, a dan je prikaz njene rekonstrukcije prema Herbrard-Zeilleru. U udžbeniku J. Damjanov, Dioklecijanova palača ili neki njen dio spominju se na dva mjesta, odnosno u dva poglavlja. U sklopu poglavlja *Kasna antika*, u kontekstu transformacije rimskog grada, navedena je godina nastanka palače te je opisana njena prostorna organizacija, s posebno naznačenim terminima *cardo* i *decumanus*. Tekst je popraćen tlocrtom na kojem su označena zapadna, sjeverna i istočna vrata, *peristil*, *mauzolej*, hram, carske odaje i stanovi vojnika te s tri reprodukcije: – podrumima palače, pogledom na palaču odozgo i *peristilom* (preko cijele A4 stranice). U sklopu poglavlja *Hrvatska umjetnost* i podpoglavlja *Romanička umjetnost u Dalmaciji* navedene su vratnice Andrije Buvine s godinom nastanka te posebnim osvrtom na kasetu s prikazom *Posljednja večera*, kao i objašnjavanjem njene kompozicije. Tekst je popraćen s dvjema reprodukcijama: *Posljednja večera* i desne strane vratnica. U udžbeniku A. Karamana, u sklopu poglavlja *Rimska umjetnost na tlu Hrvatske*, Dioklecijanova palača se spominje na dvije stranice. Na jednoj nalazimo prostorni opis palače, s naznačenim terminima: *timpanon*, *cardo*, *decumanus*, *vestibul*, popraćen prikazom njene rekonstrukcije prema Herbrard-Zeilleru i reprodukcijom peristila. U odlomku, na drugoj stranici, autor iznosi podatke o njenim navodnim graditeljima, mogućoj godini nastanka i razlozima Dioklecijanove odluke da je sagradi baš na ovim prostorima. Također doznajemo mjere površine palače, kao i podatak da se ona nalazi na UNESCO-vom popisu zaštićene svjetske baštine.

Možemo zaključiti da je tema Dioklecijanova palača najzastupljenija u udžbeniku četiriju autorica, dok je dok je njeno spominjanje najoskudnije u udžbeniku Radovana Ivančevića. Na temelju načina zastupljenosti teme u udžbenicima, možemo zaključiti da se od učenika očekuje sljedeće: da pamte Dioklecijanovu palaču kao vrijedan spomenik rimske gradnje na našem prostoru, znaju njenu prostornu dispoziciju, moguće graditelje i godinu nastanka te razloge nastanka, znaju činjenicu da se palača nalazi na UNESCO-vom popisu zaštićene svjetske baštine, usvoje nove termine (*vestibul*, *peristil*, *cardo*, *decumanus*), znaju osnovne podatke o važnim djelima vezanih uz palaču, poput vratnica Andrije Buvine i pluteja s prikazom hrvatskog vladara u krstionici.

3. Nastavni projekt: Dioklecijanova palača u Splitu: struktura, ciljevi i metode rada

Projekt se odvija tijekom drugog polugodišta školske godine, izvan redovite nastave predviđene nastavnim programom, u vremenskom trajanju od deset tjedana. Nastavnik o projektu obavještava sve učenike drugih razreda, na redovnoj nastavi iz predmeta *Likovna umjetnost* na početku školske godine. Kao svojevrsni podsjetnik, obavijest o projektu postavlja se na školsku oglasnu ploču i mrežnu stranicu škole. Zainteresirani učenici se osobno ili e-mailom prijavljuju organizatoru, odnosno nastavniku koji vodi cijeli projekt. Maksimalan broj učenika koji mogu sudjelovati jest trideset, tako da se najažurnije učenike poziva na nazočnost uvodnom satu, četiri tjedna prije početka projekta. Na to im se satu približe predstavlja projekt i njegov tijek, faze, ciljevi te željeni ishodi. Učenici i u pismenom obliku dobivaju najvažnije podatke vezane uz rečeno na tom satu, upute za rad koji slijedi te vremenik [Prilozi: *Vremenik*]. Projekt se sastoji od dva dijela: od učioničke nastave i terenske nastave. U prvom dijelu, koji traje šest tjedana, u učioničkoj nastavi kao pripremi za terensku nastavu, obrađivat će se pet tema, po jedna tema tjedno u trajanju od dva sata. Teme će se obrađivati ovim redoslijedom: *Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača; Car Dioklecijan; Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija; Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita; Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače*. Na kraju uvodnog sata radi što uspješnije pokrivenosti tema, nastavnik nasumično raspoređuje trideset učenika u šest grupa po pet učenika. Prvih pet grupa dobiva za zadatak obradu jedne od spomenutih pet tema, a posljednja grupa učenika dobiva zadatak obraditi temu *podrumskih* prostorija i kupelji palače, koju će iznositi na terenskoj nastavi. Nastavnik učenike upućuje na literaturu kojom se trebaju služiti, objašnjava što se od njih očekuje i kako rezultat njihova rada treba izgledati. Grupe I, II, III, IV i V, koje će izlagati tijekom učioničke nastave, imaju četiri tjedna za pripremu i od njih se očekuje sljedeće: pronalazak relevantne literature, istraživanje, pisanje seminara, priprema *PowerPoint* prezentacija, izlaganje na nastavi te priprema radnog materijala za druge učenike. Komunikacija između učenika i nastavnika odvija se preko usluge *Google groups*, dok bi se radni materijal i određeni izvori koristili preko usluge *Dropbox*, kako bi se olakšala razmjena podataka i materijala. Od učenika se očekuje maksimalna angažiranost, kako u individualnom tako i u grupnom radu. U zadnjem tjednu učioničke

nastave, u trajanju od dva sata, nastavnik će s učenicima ponoviti obrađeno gradivo sa svih susreta i napomenuti im neka riješe i popune eventualne nedovršene zadatke u dosadašnjim vježbama te da sav materijal koji su dobili na satovima stave u mapu i zajedno sa crvenim flomasterom, obavezno ponesu na terensku nastavu, čiji plan i program potom opisuju.

U drugom dijelu projekta je riječ o terenskoj nastavi u Split, koja je zamišljena kao iscrpno istraživanje Dioklecijanove palače i njene bliže okolice u trajanju od dva dana. Tada će biti izložena i zadnja tema koju je pripremila grupa učenika VI. Oni su imali iste zadatke kao i ostale grupe, no samim tim što izlažu na terenu, imali su više vremena za pripremu i obradu teme. Završnu fazu projekta čini predavljanje rezultata istraživanja i prikupljenog materijala putem predavanja i izložbe prigodom *Dana otvorenih vrata škole*, tri tjedna nakon povratka s terenske nastave.

Glavni cilj prijedloga projektne nastave vezane za Dioklecijanovu palaču u Splitu jest pronalaženje prikladnih metodičko-didaktičkih načina za maksimalno uključivanje učenika u sve faze nastavnoga procesa. To se nastojalo ostvariti osmišljavanjem raznih metodičkih vježbi i zadataka koji podrazumijevaju raznovrsne oblike i metode rada, od individualnoga rada, rada u skupinama pa sve do frontalne nastave. Metode kojima će se učenici koristiti tijekom rada su: metoda čitanja, slušanja, metoda pisanja, metoda pokazivanja, metoda promatranja, metoda zapažanja, metoda zamišljanja, metoda razmišljanja te metoda crtanja. Komunikacija s učenicima ostvaruje se sljedećim metodama: metodom heurističkoga razgovora, reproduksijskom metodom, metodom zaključivanja, metodom uporabe nastavnih sredstava i pomagala te metodom raščlambe (analize).

Aktivnim sudjelovanjem u projektu učenici se susreću s različitim tipovima zadataka (seminari, analize, prikupljanje fotografskog materijala, skiciranje, usporedbe), uče se samostalnom radu i istraživanju te se upoznaju s radom u knjižnici. Učenike se na taj način potiče na sintezno i kritičko razmišljanje te interdisciplinarnost u istraživanju i učenju. Isto tako, potiče ih se na kolegijalnost, odnosno na suradnju i pomaganje drugima, uvažavanje tuđeg mišljenja i donošenje logičkih zaključaka. Ovakav pristup pridonosi razvoju samopouzdanja učenika kao i njihovih komunikacijskih i organizacijskih sposobnosti, koje mogu primijeniti i u svakodnevnom životu. Projektna nastava ovakve vrste stimulira istraživačke znanstvene i društvene vještine učenika.

4. Prvi dio projekta: istraživanje, pisanje, izlaganje

Prvi dio projekta izvodi se na nastavi, unutar spomenutih šest tjedana. Sav pripremljen materijal za nastavu, počevši od *PowerPoint* prezentacije, teorijskog dijela i vježbi, nastaje suradnjom nastavnika i učenika, s naglaskom na većinskom radnom udjelu učenika.⁷ U čestim konzultacijama ili komunikaciji putem elektronske pošte nastavnik učenicima daje naputke i potrebnu literaturu⁸ te usmjerava njihovu pažnju na najvažnije podatke. Prije početka učioničke nastave, nastavnik se nalazi sa svakom od pet grupa, provjerava njihov pripremljen materijal te radi eventualne ispravke i nadopune. Tek se nakon nastavnikova uvida u krajnji materijal koji su grupe pripremile za nastavu može započeti s realizacijom prvog dijela projekta. Svaki nastavni sat uključivat će izvođenje metodičkih vježbi (na početku i/ili kraju sata) koje će učenici izvoditi pomoću podijeljenog radnog materijala, zatim analizu rezultata tih vježbi te detaljnije prezentiranje sadržaja zadane teme, popraćeno *PowerPoint* prezentacijom. U njima se učenici pozivaju na znanja iz dotadašnje nastave likovne umjetnosti, zemljopisa, povijesti i drugih predmeta, kao i opće kulture. Ostatak razreda treba pažljivo pratiti izlaganja i rješavati dobiveni zadatak u radnim materijalima, koje će na kraju svakoga sata predati nastavniku i na temelju toga biti ocijenjeni. U sklopu radnog materijala, učenici će za svaku temu na satu dobiti papir s popisom njima novih termina koji će se pojaviti tijekom obrada tema, a zadatak učenika jest upisivati njihovo značenje.

Grupa VI, koja će svoju temu izlagati na terenu, dakako neće koristiti *PowerPoint* prezentaciju, nego će im kao pomoć poslužiti reprodukcije otisnute na papiru A4 formata. S ovom će se grupom nastavnik naći netom prije odlaska na terensku nastavu, kako bi ustvrdio da je materijal koji su pripremili dobro organiziran i ispravan.

Sve ove vježbe i teme služe kako bi se učenici upoznali s povijesno-društvenim i kulturnim kontekstom nastajanja i razvitka Dioklecijanove palače te grada Splita. Dobra priprema, koja se sastoji u poznavanju i razumijevanju ličnosti Dioklecijana, bitnih faktora gradnje Dioklecijanove palače, njene prostorne organizacije i mijena kroz godine te funkcioniranja palače kao jezgre novog grada, ključni su za što efikasniju terensku nastavu koja slijedi u drugoj fazi projekta.

---

⁷ U daljnjem tekstu će se u uglatim zagradama upućivati na priloge (u skraćenoj verziji navođenja), a koji se nalaze na kraju ovoga rada.

⁸ Popis literature za svaku temu posebno je naveden u prilogima prije vježbi vezanih uz temu koja se obrađuje. Literatura za svaku temu koristi se ujedno i pri osmišljavanju vježbi i pripremi prezentacije za izlaganje teorijskoga dijela u nastavnome satu. Svi učenici će na početku svojega rada dobiti fotokopiju odgovarajućega popisa, kao i upute u kojim knjižnicama mogu potražiti potrebne naslove.

4.1. Prvi tjedan: *Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača*

Sat započinje tako da grupa I ostatku razreda podijeli radni materijal kojeg sačinjava *slijepa* karta Hrvatske [Vježba 1: radni materijal], koja će poslužiti za izvođenje vježbe.⁹ Vježbu izvodi nastavnik pokazujući učenicima *PowerPoint* prezentaciju s fotografijama gradova [Prezentacija 1] i postavljajući zagonetke u obliku priče, vezane uz zemljopisne, povijesne i povijesno-umjetničke činjenice pojedinih hrvatskih gradova. Zadatak učenika je da, nakon svake pročitane asocijacije o nekom gradu, prepoznaju o kojem se gradu radi te na dobivenoj karti označe njegov smještaj, a u tablicu upišu njegov današnji naziv, antički naziv i najvažniju građevinu, to jest građevinu koja im prva padne na pamet pri spomenu pojedinoga grada.

Primjerice, nastavnik učenicima za jedan grad izgovara sljedeću asocijaciju: ovaj antički grad osnovalo je ilirsko pleme Liburna otprilike u IX. stoljeću p. n. e., u kojem je njegova luka bila polazište za brojna trgovačka putovanja i sigurno sidrište. Nakon 59. godine p. n. e. grad postaje Rimski municipij, a 48. godine p. n. e. kolonija rimskih građana, koju je vjerojatno osnovao sam Julije Cezar. Pod vladavinom Rimljana poprima karakter grada klasičnog rimskog urbanizma s pravilnom mrežom ulica, s izgrađenim glavnim trgom (forumom), kapitolijem s hramom, vodovodom i kanalizacijom. Rimski naziv ovoga grada bio je Jadera. Do danas je iz antičkoga vremena sačuvan forum na kojem se nalazi predromanička crkva sv. Donata i poznata romanička katedrala sv. Stošije.¹⁰ Učenici trebaju prepoznati da se radi o gradu Zadru. Slijedi asocijacija za grad Poreč: Prvi biskup grada pod imenom Mavar bio je proganjan od strane rimskih vlasti, a nakon mučeničke smrti proglašen je svecem zaštitnikom grada. Ovaj grad je tada postao biskupija, a na mjestu biskupovog mučeništva u IV. stoljeću je izgrađena kršćanska katedrala. U VI. stoljeću je na istom mjestu sagrađena ranokršćanska bazilika, simbol grada. No, povijest grada počinje prije više od dvije tisuće godina, kada su stari Rimljani su pokorili starosjedioce Histre, te na mjestu ovog grada osnovali castrum – vojnu utvrdu. U I. stoljeću, za vrijeme vladavine cara Augusta, castrum je službeno proglašen gradom te je postao administrativno i gospodarsko središte rimske kolonije Colonia Iulia Parentium.¹¹ Zatim slijedi asocijacija za Pulu: Najstariji naziv ove rimske kolonije spominje Plinije Stariji u djelu *Naturalis Historia*. Kao *kolonija cezarijana* grad je utemeljen između 46. i

⁹ U *PowerPoint* prezentacijama nalaze se popisani izvori za reprodukcije koje se koriste u vježbama, budući da se analiza svih vježbi na nastavi provodi uz pomoć prezentacija.

¹⁰ Usp. Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003., str. 238.

¹¹ Usp. Isto, str. 246–247.

45. godine p. n. e., s ciljem da bude jedno od brojnih uporišta rimskog osvajanja na području Jadrana. Antički grad bio je opskrbljen svim bitnim tekovinama rimske civilizacije – imala je vodovodni i kanalizacijski sustav, forum, kapitolij s hramovima, dva kazališta, veliko gradsko groblje, kuće bogato opremljene mozaicima i mramorom. Danas možemo vidjeti brojne ostatke iz tog doba, od kojih su najpoznatiji *Slavoluk Sergijevaca* i *Hram Rome i Augusta*. Službeno je ime grada bilo *Colonia Pietas Iulia Pola*.¹² Potom učenici trebaju odgonetnuti da se radi o Rijeci, na temelju sljedeće asocijacije: Ovaj grad je naša najvažnija luka. Na njegovom mjestu postojalo je starorimsko naselje pod nazivom Tarsatica. Tarsatica je bila važno obrambeno uporište u IV. stoljeću, a razrušena je u VIII. stoljeću od strane Franaka. U doba rimskog cara Oktavijana, u I. stoljeću p.n.e, naselje se pomiče bliže moru, na desnu obalu ušća rijeke Rječine u Kvarnerski zaljev, na mjesto na kojem se nalazi današnji Stari grad.¹³ Naposljetku slijedi asocijacija vezana uz grad Split: Kad dođete u ovaj grad morate za palac uhvatiti skulpturu jednog velikana. Nastanak grada povezuje se s gradnjom jedne rimske palače, izgrađene u razdoblju oko 295.-305. godine. Poslije smrti cara, njegova palača, kao državno vlasništvo, postaje mjestom gdje katkad borave vladari, državni dostojanstvenici i razni uglednici. Postupno se ta luksuzna carska rezidencija pretvara u grad, pa se upravo u tome procesu očituje postanak grada. Nagla urbanizacija palače nastaje kada se u nju sklanjanju izbjeglice iz porušene Salone početkom VII. stoljeća. Tada dolazi do postupne asimilacije romanskog i slavenskog stanovništva, koje drastično mijenja prostorni raspored unutar zidina, formirajući grad prema svojim potrebama. Istaknute građevine unutar palače, to jest grada, su carev mauzolej i Jupiterov hram. Antički naziv grada bio je Aspalathos.¹⁴

Nakon opisa svakog grada, nastavnik će s učenicima prokomentirati njihove odgovore i rješene zadatke. Naime, iako je već u uvodu naglašena posebnost i vrijednost Dioklecijanove palače, i sam se grad u kojem se ona nalazi, sa svojim nastankom izdvaja među drugim jadranskim gradovima. Opisana se vježba izvodi upravo s ciljem naglašavanja njegove pretvorbe iz palače u grad, komparacije s drugim rimskim gradovima na našoj obali te kao svojevrsno podsjećanje na povijesne činjenice svakog od njih.

Nakon prepoznavanja gradova i rješavanja radnog materijala slijedi izlaganje učenika o prostoru na kojem je nastala Dioklecijanova palača, kasnije grad Split. Učenici zaduženi za ovu temu započinju svoje izlaganje pitanjem: »Koji nam sve izvori mogu

---

¹² Usp. Isto, str. 229–231.

¹³ Usp. Isto, str. 239–240.

¹⁴ Usp. Grga Novak, *Povijest Splita*, Sv.1, Split, Čakavski sabor, 1978., str. 13.

pomoći pri saznavanju prošlosti nekog grada?» i kroz razgovor s drugim učenicima izlažu prikupljenu teoriju popraćenu *PowerPoint* prezentacijom [Prezentacija 1: teorijski dio]. Učenici se izmjenjuju i nadopunjuju u izlaganju teoretskog dijela, kako bi svi bili aktivni i ujedno temu predstavili na dinamičniji i raznovrsniji način.

Arheološki nalazi ukazuju na to da su istočno primorje Jadranskoga mora i otoci pred njime bili već dovoljno nastanjeni u mlađe kameno doba, a nalazi visoke kulture obojene keramike na Hvaru i otoku Korčuli potvrđuju da je ta kultura bila bez sumnje raširena i po ostalim našim otocima i primorju. Neolitski nalazi na Braču, drugim otocima kao i na dalmatinskom kopnu, iako nisu kronološki utvrđeni, ukazuju da je vjerojatno i na mjestu samoga Splita ili u njegovoj bližoj okolici bilo neolitskih naselja koja još nisu otkrivena. U brončano doba, u II. tisućljeću p. n. e., bila je nastanjena i neposredna okolica Splita, o čemu nam svjedoče nalazi brončanoga doba nađeni na Bambinoj glavici pod Marjanom, a bakreni i zlatni predmeti (sjekira i nakit) otkriveni povrh Gripe u samom Splitu govore i da je i na ovom mjestu živio i radio čovjek ranog željeznog doba.¹⁵ Prvi stanovnici splitske okolice, a vjerojatno i samoga Splita bili su Iliri Delmati, koji su se u posljednjim stoljećima p. n. e. nastanili na tom kraju te uz more i uz solinsku rijeku Jadro formirali naselje Salon ili Salona. Kao glavni grad rimske provincije Ilirika, uzdignuta u rang kolonije *Colonia Martia Iulia Salona*, Salona postaje kozmopolitsko središte Jadrana u čijem zaljevu se odvijao glavni pomorski promet. Obilovala je mnogim javnim i privatnim zgradama: forumom, amfiteatrom, teatrom, javnim kupalištima, vodovodom. Salona od IV. do VI. stoljeća postaje važan centar kršćanstva, a potom postupno gubi na važnosti.

O prostoru Splitskoga poluotoka u rano doba svjedoči glasoviti stari zemljovid poznat pod nazivom *Tabula Peutingeriana*, koji je načinjen po svoj prilici u IV. ili V. stoljeću prema prazvoru s početka I. stoljeća.¹⁶ Na širem području današnjeg Splita crtežom i pismom na tom su zemljovidu, između ostalih, naznačeni i *Tragurium* (Trogir), zatim kolonija *Salona* i istočno od nje naselje *Epetion* (Stobreč), a u zaleđu male zaštićene uvale na jugu naseobina pod nazivom *Spalatum*. Pritom nije naznačena Dioklecijanova palača, ali je zabilježeno jedno sjecište puteva i kraj njega jasno napisana riječ *Spalato*.

---

¹⁵ Usp. Isto, str. 46.

¹⁶ *Tabula Peutingeriana* je kartografski prikaz pojedinih antičkih i kasnoantičkih urbanih središta. Prikazuje područje od Kine i Šri Lanke na istoku do Britanije i atlanske obale na zapadu. 11 segmenata karte čine cjelinu koja je dugačka 6,75m i visoka 33cm. Pripadala je humanistu Konradu Peutingeru (1485.–1547.), a danas se nalazi u Nacionalnoj knjižnici u Beču. Više usp. Tin Turković, *Prikazi gradova na Peutingerovoj karti i razvoj urbanog pejzaža na području Hrvatske između antike i srednjeg vijeka: doktorska disertacija*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2010.

Uzevši u obzir da su na karti naznačeni samo važni prostorni orijentiri, ona daje naslutiti da je taj predio već u ono vrijeme imao određenu ulogu, a važnost mu je itekako porasla kada je krajem III. stoljeću uz njega rimski car Dioklecijan dao sagraditi veličanstvenu palaču.¹⁷ O razlozima careva odabira zaljeva Splitskoga poluotoka za gradnju palače, kao i o točnome podatku gradnje splitske palače, suglasja među stručnjacima još uvijek nema, posebice stoga jer nije sačuvano pouzdano povijesno vrelo ni materijalno svjedočanstvo. Postoji tek niz nagađanja historiografa, primjerice o Dioklecijanovoj silnoj sklonosti ka građenju ili nostalgiji za rodnim krajem, no većina ih se slaže da mu je svakako pri izboru bila važna činjenica da je u blizini bio velik grad, Salona, dobro povezana i morem i kopnom s ostalim dijelovima njegova velikog carstva.¹⁸

Split je izrastao iz Dioklecijanove palače, no učenike bismo trebali upoznati i s poviješću područja prije nastanka Dioklecijanove palače. Stoga je primarni cilj ovog sata učenicima dočarati društveno-povijesne prilike u kojima se to područje nalazilo od davnina, kako se razvijalo i koju je važnost imalo prije nastanka jedne značajne građevine u blizini. Učenici bi na ovom satu trebali usvojiti činjenicu da je neminovno na Splitskom poluotoku živio čovjek još u željezno doba te da je i prije nastanka Dioklecijanove palače na tom mjestu postojalo naselje *Spalato* na koje je poprilično utjecala obližnja *Salona*, kao glavni grad rimske provincije Ilirika. Dokaz tome jest upravo spomenuta *Tabula Peutingeriana*, najstariji kartografski prikaz ovog područja iz antičkog doba, gdje se uz ostale bitne gradove nalazi i spomenuto naselje.

Odgojno-obrazovni ciljevi ove teme su da učenici nakon njene obrade znaju opisati povijesni kontekst sljedećih rimskih gradova na našoj obali: Zadar, Poreč, Pula, Rijeka i Split te imenovati spomenute gradove rimskim nazivima, kao i nabrojati najvažnije građevine svakog od njih. Nadalje, da mogu prosuditi važnost postojanja života na mjestu izgradnje Dioklecijanove palače, prepoznaju važnost Salone u kontekstu nastajanja Dioklecijanove palače i usvoje pojam *Tabula Peutingeriana*.

---

¹⁷ Usp. Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 8.

¹⁸ Usp. Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, Književni krug, 2007., str. 73.

4.2. Drugi tjedan: *Car Dioklecijan* (lat. *Gaius Aurelius Valerius Diocletianus*, ?, 243. – ?, 316.)

Za razumijevanje glavne teme ovoga projekta – Dioklecijanove palače – od iznimne je važnosti upoznati učenike s likom i djelom cara Dioklecijana, odgovornog za osnivanje palače, budući da njen nastanak, arhitektonski oblik i dekoraciju valja promatrati u svijetu povijesnih zbivanja, u skladu s njegovom politikom i vladanjem. Stoga se u drugom tjednu učioničke nastave, obrađuje tema pod nazivom *Car Dioklecijan*. Sat započinje vježbom za koju su radni materijal na početku sata učenici grupe II podijelili ostatku razreda [Vježba 2: radni materijal]. Nastavnik upućuje učenike da pokušaju riješiti prvi od tri zadatka ove vježbe koja su predložena u radnom materijalu. U zadatku se nalaze sljedeće reprodukcije: novčić (zlatnik) s prikazom car Dioklecijana, prikaz jednog od medaljona friza Dioklecijanova mauzoleja s carevim poprsjem i carskim znakovljem (kraj III. stoljeća ili početak IV. stoljeća), friz mauzoleja u Splitu (kraj III. stoljeća ili početak IV. stoljeća) te skulptura tetrarha (prenesena 1204. godine iz Konstantinopolisa u Veneciju, ugao bazilike svetog Marka). Od učenika se u zadatku traži da opišu temu prikaza, od kojeg je materijala umjetničko djelo načinjeno te naposljetku probaju odgonetnuti na koji su način prikazi međusobno povezani i to pismeno obrazlože. Nakon što su učenici riješili prvi zadatak, s nastavnikom analiziraju vježbu [Prezentacija 2]. U sklopu analize zadatka, učenici grupe II počinju s izlaganjem teoretskog djela popraćenog *Powerpoint* prezentacijom [Prezentacija 2: teorijski dio].

Gaius Aurelius Valerius Diocletianus polatinjeno je ime vojnika grčkog imena Diokles, na što nam kazuju mnogi izvori između ostalih i Laktancije:¹⁹ »Diocles, tako se bo zvaše prije carstva...«²⁰ Pretpostavlja se da je rodom iz najbliže okolice tadašnjeg glavnog grada rimske pokrajine Dalmacije, Salone, o čemu nam izravno svjedoči niz starih pisaca, između ostalih Eutropius (oko 360.): »Učini carem Dioklecijana, podrijetlom Dalmatinca.«²¹ Vojska ga je proglasila carem 20. studenog 284. godine, a vladao je sve do svojevoljnog napuštanja prijestolja 1. svibnja 305. godine. Brojnim titulama koje odražavaju njegovu uspješnu vojničku karijeru dodao je i atribut *Iovius*, sin Jupitera, dakle sin boga ili božji sin, mijenjajući tako kult vladara te uzdigavši svoj osobni ugled i važnost

¹⁹ »Laktancije je Dioklecijanov suvremenik, prije poganin i učitelj u Nikomediji, kasnije kršćanin i učitelj sina Konstantina Velikoga.« <http://hr.wikipedia.org/wiki/Laktancije> [3.srpnja 2014.]

²⁰ Citat prema Frane Bulić, Nenad Cambi, Ivo Babić, *Dioklecijan i Split*, Split, Slobodna Dalmacija, 2005., str. 12.

²¹ Frane Bulić, Nenad Cambi, Ivo Babić, *nav. dj.*, 2005., str. 12.

u nadnaravnost carske osobe. Navedeno je iziskivalo i poseban protokol njegove nazočnosti i sudjelovanja u raznim prilikama u kojima je uvijek bio odvojen od pučanstva. Shodno tome, osmislio je i vrlo važnu reformu dvorskog ceremonijala u kojoj su bitne tri novine – uvođenje zlatom i dragim kamenjem ukrašenih haljina od svile, proskineza²² te oslovljavanje cara s *dominus et deus*.²³

Svjestan da ne može sam upravljati ogromnim prostorom rimske države i kako bi riješio postojeće predvidljive teškoće, Dioklecijan je odlučio uspostaviti novi sustav upravljanja državom koja se tada prostirala od Bitanije do Mezopotamije i sjeverne Afrike. Godine 285. uzdigao je iskusnog ratnog prijatelja Maksimijana za suvladara, najprije s titulom *caesar*, a zatim i nazivom *augustus*, izjednačivši ga tako sa sobom te mu je predao zapadni dio imperija na upravljanje. Godine 293. njih dvojica su za suvladare uzeli Galerija i Konstantina Klora koje su imenovani *caesaresima*.²⁴ Tako je carstvo bilo podijeljeno na četiri dijela i ustrojeno je četverovlađe (*tetrarhija*), to jest sustav vlasti koji je funkcionirao tako da se državom suglasno upravljalo iz četiri prijestolnice – u Nikomediji (Bitinija) te Antiohiji (Sirija) je povremeno stolovao Dioklecijan, u Sirmiju na Balkanu Galerije, u Milanu Maksimijan, a Trijer je bilo sjedište Konstantina Klora. Dioklecijan je tetrarhiju uzdigao i na religijskoj razini stavivši je pod božansko okrilje. Kao zaštitnika Dioklecijan je odabrao Jupitera, najvišega rimskoga boga i sebi je nadjenao ime Jovius, a Maksimilijan se stavio pod zaštitu Herkula. Dioklecijanova želja je bila da se ustabili sustav nasljeđivanja vlasti, na način da unaprijed određeni *cesaresi* naslijede *auguste*, nakon što bi oni prema vlastitom dogovoru odlučili odstupiti s vlasti. Svojim državničkim odnosima je dao i familijarni ton vlasti, nazvavši svojeg suvladara službeno i *frater*, a podčinjene careve *filii* te učvrstivši odnose međusobnim ženidbama i udajama. Tako je Dioklecijanovu kćer Valeriju oženio *caesares* Galerije, a Maksimijanovu kćer *caesares* Konstancije. O Dioklecijanovoj ženi Priski, zna se vrlo malo, a pouzdano je da nikad nije nosila naziv *augusta*.²⁵

Dioklecijan je nastojao učvrstiti državu na razne načine. Naime, neprekinuto kvarenje kvalitete novca i inflacija naveli su ga da pokuša provesti reformu financija i

---

²² »Proskineza (grč, proskynesis) - obredna gesta padanja na oba koljena ili ničice, čime se izražava štovanje vladaru, božanstvu ili nečem svetom. U starih Grka proskineza se iskazivala božanstvu ili svetom, u starih Perzijanaca kralju. Od Dioklecijana propisana je u ceremonijalu rimskih careva i uvedena na carskom dvoru, zadržana na bizantskom dvoru u srednjem vijeku. U kršćanskoj liturgiji odgovara - prostraciji.« <http://proleksis.lzmk.hr/42787/> [6. rujna 2014.]

²³ Usp. Frane Bulić, Nenad Cambi, Ivo Babić, *nav. dj.*, 2005., str. 156.

²⁴ Usp. Nenad Cambi, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u: *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split, Lions club, 1994., str. 13.

²⁵ Usp. Isto, str. 13.

poreznog sistema: odlukom da se od 297. godine više ne oporezuje samo tlo nego i ljudi, uvođenjem znatnih drugih poreza kako bi osnažio državnu blagajnu koja je trebala financirati četiri carska dvora i silnu vojsku, povećanjem upotrebe zlatnoga novca umjesto srebrnoga i drugo. Njegova najpoznatija gospodarska reforma je *Edikt o cijenama*, kojim je odredio cijenu roba, prijevoza i nadnica (rada i usluga), a za prekršitelje je predvidio smrtnu kaznu.²⁶

Car Dioklecijan je osigurao državne granice, izvršio novu teritorijalnu podjelu carstva, odvojio vojnu od civilne uprave preuredivši unutarnju organizaciju vojske i strukturu državne birokracije. Reorganizirao je centralnu upravu s posebnim odsjecima, poput neke vrste ministarstava. To je zahtijevalo i reorganizaciju provincijalne uprave, gdje je pedesetak provincija podijelio na manje jedinice i zajedno s *prefekturama* ujediniio u *dijeceze* (ukupno 12) na čelu kojih je bio *vicarius*, carski namjesnik iz viteškog staleža. Najmanje upravne jedinice bili su gradovi sa svojom tradicionalnom samoupravom. Većina njegovih reformi bile su kratka djelovanja, jer su se ubrzo pokazale neprihvatljivima i neprovedivima, budući da se nisu temeljile na ekonomskim proizvodima i uravnoteženim društvenim odnosima.

Od njegovih gradnji po carstvu, za naše područje posebno je važna gradnja akvadukta, čija je namjena bila dovođenje većih količina pitke vode s izvora rijeke Jadro do Dioklecijanove palače, i najvjerojatnije okolnih naselja. Dioklecijanov akvadukt je prestao raditi već sredinom VI. stoljeća, kada je i oštećen za provale Gota, a nakon toga nije radio punih trinaest stoljeća.²⁷

Premda je u početku bio tolerantan prema kršćanskoj vjeri, Dioklecijan je 303. godine u Nikomediji izdao edikt kojim se ona zabranjuje, što je izazvalo mnoga pogubljenja, konfiskaciju imovine, rušenja crkava. Kršćane je progonio zbog religijskih razloga, smatrajući da ima svetu dužnost održati i razvijati pravu (pogansku) religiju, sve na korist državnih interesa. Danas nema sačuvanih Dioklecijanovih portreta, vjerojatno zbog *damnatio memoriae*,²⁸ koju su kršćani provodili početkom IV. stoljeća. Nenad Cambi, vrstan poznavalac rimske carske portretistike, smatra da jedini Dioklecijanov portret jest onaj isklesan na medaljonu ugrađenom u friz splitskoga mauzoleja.²⁹

---

²⁶ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 20.

²⁷ Usp. John J. Wilkes, *Diokletians palace, Split: Residence of retired roman emperor*, Ian Sanders memorial committee, Sheffield (?), 1993., str. 63.

²⁸ »*Damnatio memoriae* (latinski za "osude sjećanja") je izraz je koji označava postupak zabrane sjećanja ili "protjerivanja iz javne uspomene.« http://hr.wikipedia.org/wiki/Damnatio_memoriae [3. srpnja 2014.]

²⁹ Usp. Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb, Naklada Ljevak, Institut za povijest umjetnosti, 2002., str.179.

Dioklecijanov izgled se pokušava utvrditi analizom portreta koji su iskovani na novcu, što je otežano različitošću njegova prikaza na njima.

Dana 1. svibnja 305. godine Dioklecijan je abdicirao u Nikomediji, kako pripovijeda Laktancije: »purpurom svojim što ga je skinuo sa sebe, te postao Diokles. Tada je sišao i u kolima stari kralj izašao iz grada uputivši se svome rodnome kraju.«³⁰ Nakon abdikacije Dioklecijan se povukao u Palaču, no i dalje je bio politički aktivan. O godini, uzroku te mjestu njegove smrti postoje različita mišljenja stručnjaka, no drži se da je umro 316. godine u okolici svog rodnog kraja.³¹

Nakon navedenog izlaganja, učenici rješavaju drugi i treći zadatak Vježbe 2 u radnom materijalu [Vježba 2: radni materijal] u kojem se traže podaci o djelovanju cara Dioklecijana, njegovom načinu vladanja i reformama. Pri rješavanju zadatka učenici trebaju obratiti pažnju na sljedeće naučene podatke: *tetrarhiju* kao organizaciju vlasti koju je Dioklecijan uveo radi lakše vladavine velikim carstvom, na Dioklecijanovo ophođenje spram sebe kao božanske ličnosti, na niz reformi kojima je pokušao je uspostaviti red na tržištu: suzbiti inflaciju i usmjeriti proizvodnju te na netolerantnost prema kršćanima koje je rezultiralo njihovim progonstvom.

Odgojno-obrazovni ishodi ove teme su da učenici nakon njene obrade znaju: nabrojati reforme koje je uveo car Dioklecijan i objasniti njihov kontekst, objasniti pojmove *tetrarhija*, *damnatio memoriae* i *proskineza*, mogu nabrojati Dioklecijanove pothvate i staviti Dioklecijana u povijesni kontekst te ga komparirati s vladarima koji su vladali prije njega.

4.3. Treći tjedan: *Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija*

Nakon što su se učenici upoznali s društveno-povijesnim prilikama vezanim za mjesto nastanka palače te ličnošću osobe koja je zaslužna za njen nastanak, u trećem tjednu slijedi obrada teme pod nazivom *Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija*. Vrlo je važno približiti učenicima ovu temu uz pomoć *PowerPoint* prezentacije [Prezentacija 3] na detaljan i jasan način jer je potrebno shvatiti prostornu dispoziciju palače. Također, grupa učenika III pripremila je kvalitetan radni materijal za ostale učenike [Vježba 3: radni materijal] koji odmah na početku sata dijele ostatku razreda te s vježbom i

---

³⁰ Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007., str. 63.

³¹ Usp. Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007., str. 58.

započinje sat. U prvom zadatku vježbe nalaze se: tlocrt helenističkog grada Knidosa (XI. st. p. n. e), shematski nacrt Ville rustice u Monogorjelu kraj Čapljine (4. st.?), tlocrt Dioklecijanove palače te tlocrt grada Timgada (oko 100. g.), no bez imenovanja prikaza. Od učenika se traži da riješe prvi i drugi zadatak ove vježbe [Vježba 3: radni materijal], u kojem se od njih iziskuje da prepoznaju koji tlocrt pripada Dioklecijanovoj palači, uz pripomoć projeciranoga prikaza palače iz zraka [Prezentacija 3], zatim da u taj tlocrt ucrtaju ulice *cardo* i *decumanus* te strane svijeta. Nakon što su zajedno s nastavnikom uz pomoć prezentacije provjerili jesu li ispravno napravili zadatak [Prezentacija 3], od njih se traži da riješe i drugi zadatak ove vježbe, a to je kompariranje tlocrta Dioklecijanove palače s ostalim tlocrtima iz radnoga materijala [Vježba 3: radni materijal].³² Nakon što su učenici ispunili zadano u pismenom obliku, nastavnik s učenicima prolazi rješenja i drugog zadatka ove vježbe, usmeno ga analizirajući. Učenici bi trebali uvidjeti sličnost palače s idealnom organizacijom rimskoga logora, koja se prepoznaje u Timgadu (ortogonalna mreža, važnost glavnih ulica, geometričnost) te s *villom rusticom*, kao što je primjer ville u Monogorjelu (zidine, kule). Također, učenici trebaju uočiti i pojedine različitosti u prostornoj organizaciji Dioklecijanove palače i helenističkoga grada Knidosa – u palači se ona temelji na osnom križištu i ortogonalnom rasteru unutar pomno određenoga geometrijskoga okvira, dok je Knidos osnovan na nizanju (adiciji) pravilnih jedinica, ali unutar zadanoga nepravilnoga okvira.

Slijedi razgovor o funkcionalnim dijelovima tlocrta i nastavnik učenike upućuje na veći tlocrt palače koji se nalazi sklopu trećeg zadatka ove vježbe [Vježba 3: radni materijal]. Pita ih mogu li odrediti gdje se nalaze careve prostorije, pomažući im da to logički zaključe prema stranama svijeta i položaju mora i kopna. Potom od njih traži da dalje promišljaju o tlocrtu i pokušaju prepoznati neke od građevina, njihovu sakralnu ili profanu funkciju. Nakon kratke diskusije i analize tlocrta, grupa učenika zadužena za ovu temu, započinje izlaganje teorijskoga dijela nastave o građevini, također kroz propitkivanje učenika o osnovnim podacima: stoljeću nastanka palače, materijalu iz kojeg je građena [Prezentacija 3: teorijski dio]. U nastavku izlaganja, učenici započinju s detaljnom analizom tlocrta počevši od vanjskog zida, sjevernog dijela i na kraju južnog dijela palače. Od učenika se očekuje da aktivno prate nastavu na način da u radnom materijalu riješe treći zadatak ove vježbe, odnosno da u tlocrtu brojevima (u crvenoj boji) naznače smještaj

---

³² Jedan segment ove vježbe preuzet je iz: Jasna Salamon, *Likovna umjetnost priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*, Zagreb, Profil, 2011., str. 212–217.

građevina koje se nalaze unutar palače, kao i nekih njenih dijelova, koji su navedeni u kućicama ispod tlocrta [Vježba 3: radni materijal].

Dioklecijanova palača je utvrđeni kaštel (*castrum*), ali istodobno ljetnikovac (*villa*), nastala u uvali gdje je već ranije bilo naselje *Spalatum*, kojemu ostatci i veličina do danas nisu utvrđeni. Početak gradnje Dioklecijanove palače nije točno utvrđen, a iako je primjetno neslaganje stručnjaka, pretpostavlja se da je to bilo oko 295. godine, nakon uvođenja *tetrarhije* (vladavine četvorice). Povijesni podatci govore da deset godina nakon te odluke, kada je Dioklecijan abdicirao 305. godine, palača još nije bila dovršena, a postoje naznake da su se neki radovi odvijali i dok je car boravio u njoj. Po čijoj je arhitektonskoj ideji palača izgrađena i tko su bili njeni graditelji, također se ne može sa sigurnošću reći.³³ Međutim, uklesana grčka imena *Zotikos* (na kapitelu sjevernih vrata) i *Filotas* (na bazi stupa mauzoleja), kao i brojna uklesana grčka slova, ponajviše u *podrumskim* prostorijama, ukazuju na to da je određeni broj graditelja bio podrijetlom iz istočnog dijela carstva, odnosno da je Dioklecijan doveo sa sobom majstore sa Istoka. Ipak, velika je vjerojatnost da je veliki dio radne snage bio lokalnog podrijetla. Osnovna građa je dolazila iz neposredne blizine: bijeli vapnenac je dopreman s Brača i ponešto iz Segeta kraj Trogira, a sedra se vadila iz korita obližnjih rijeka.³⁴ Iako je palača prvenstveno građena od kamena, u njezinoj je gradnji upotrijebljeno dosta pečene gline, odnosno opeke i crijepa.³⁵ Građevina kao cjelina nije imala neposredni uzor u dotadašnjem rimskom graditeljstvu, iako je često uspoređuju s prostornim strukturiranjem planiranih gradova, vojničkih logora ili kolonija, poput Timgada u Alžiru, Torina, Aoste ili pak s luksuznom vilom-ljetnikovcem *Piazza Armerina* na Siciliji te carskom palačom u Kölnu.³⁶ Iako i u ovom segmentu postoje prijepori, prevladava mišljenje da njena izvornost proizlazi iz osnovne funkcije i prilagodbe položaju.

U posljednje vrijeme nekoliko autora, od koji se ističu Grga Novak i Branimir Gabričević, u svojim radovima iznose mišljenja da je palača nakon Dioklecijanove smrti služila kao *ginecej*, odnosno radionica za obradu tkanine.³⁷ Joško Belamarić ide korak dalje i u svom radu iznosi misao da je upravo izvorna funkcija palače bila *ginecej*.³⁸

---

³³ Usp. Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007., str. 77.

³⁴ Usp. John J. Wilkes, *nav. dj.*, 1993., str. 17.

³⁵ Usp. Sanja Buble, *Dioklecijanova palača-izvor poznavanja rimske tehnike gradnje* u Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja: zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog, od 18. do 22. rujna 2005. u Splitu, Split, Književni krug, 2009., str. 135.

³⁶ Usp. Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007., str. 91.

³⁷ Usp. Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007., str. 122.

³⁸ Usp. Joško Belamarić, *The date of foundation and original function of Diocletians Palace at Split*, u Hortus Artium Medivealium 9, 2003., str. 173–185., Joško Belamarić, *Gynaceum Iovence Dalmatiae-*

Daljnja istraživanja će nam možda dati pojašnjenje, odnosno odgovore na slična pitanja vezana uz palaču i funkciju njenih pojedinih dijelova.

Carska palača ima pravokutan oblik (oko 25 x 180 m), ponešto prilagođen konfiguraciji terena, s dvije široke okomito ukrštene ulice (*cardo* i *decumanus*) koje se spajaju u sredini palače i dijele je na četiri dijela jednakih veličina. Ove glavne ulice su obrubljene trijemovima i vode na četvora vrata posred svake stranice pravokutnika. Dakle, na svakoj strani palače postojala su vrata koja su se u srednjem vijeku nazivala prema vrijednim metalima: sjeverna vrata *Porta Aurea* (zlatna vrata), južna vrata *Porta Aenea* (mijedena vrata), zapadna vrata *Porta Ferrea* (željezna vrata) te istočna vrata *Porta Argentea* (srebrna vrata). Zlatna vrata su bila najraskošnija i predstavljala su glavni ulaz u palaču, a do njih je vodila cesta koja je dolazila sa sjevera iz Salone. Južna vrata su smještena ispod carevih odaja i tu je bio podzemni pristup moru, a željezna i srebrna su bočni ulazi u palaču. Kroz sva kopnena vrata pristupalo se preko obrambenih dvorišta.³⁹

Palača je izvorno bila utvrđena sa šesnaest kula podignutih na pročeljima prema kopnu, dok se ono prema jugu, rastvoreno s monumentalnim arkadama i ložama, dizalo ravno iz mora. Kule na uglovima palače su kvadratična tlocrta, dok su tri kopnena portala branjena parovima osmerostranih kula, a između njih i ugaonih nalazila se još jedna kula pravokutna tlocrta.

U sjevernom dijelu palače s obje strane *carda* nalaze se dva pravokutna dvorišta koje obilazi ulica flankirana trijemovima, a uz perimetralne zidove palače nalaze se omanje prostorije. U tom dijelu su se nalazile radionice, skladišta, zgrade i stanovi za smještaj vojske. Južni dio Dioklecijanove palače bio je namijenjen rezidencijalnim, religijskim i termalnim sadržajima, koji se nalaze između bloka careva stana i središnjeg dijela s kulturnim građevinama.

Carska rezidencijalna četvrt smještena je uz južnu fasadu zdanja, kojeg po sredini dijeli velika trobrodna dvorana u smjeru sjever-jug. Uz nju se na prizemlju ulazi iz *vestibul* i stiže do same južnog pročelja te se lijevo i desno može pristupiti carevu stanu. Uz tu se dvoranu s obje strane nalazi po šest omanjih prostorija. Zapadno su smještene reprezentativne primaće prostorije bazilikalnog tipa, veća trobrodna i manja bez unutrašnje podjele. Na samom kraju zapadnog dijela nalaze se manje prostorije raznolikog tlocrta (četvrtaste, ovalne, križne i trikonhalne). U istočnom dijelu središte čini sedam prostorija

---

Aspalathos u: Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, 2005., str. 5–42.

³⁹ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1927., str. 54.

koje pripadaju blagovaoničkoj cjelini (*triklinij*). Na južnoj strani su tri jednostavne prostorije i kroz središnju se ulazi u križnu dvoranu okruženu s tri prostorije. Na kraju, uz perimetralne zidove su jednostavne prostorije kojima je teško odrediti namjenu. Glavne ulice spajaju se u središtu građevine, gdje se južno u produžetku *carda* nalazi otvoreni prostor – *peristil* uokviren stupovljem. Istočno od peristila nalazi se najmonumentalnije zdanje cijele palače, Dioklecijanov *mauzolej*, u srednjem vijeku prvotno smatran Jupiterovim hramom. Riječ je o monumentalnoj građevini obrubljenoj trijemom izvana oktogonalna, iznutra kružna tlocrta, s kupolom nad dva reda stupova i vijenaca. U zapadnom sakralnom prostoru nalazi se pravokutni hram s kamenim kasetiranim svodom koji je navodno bio posvećen Jupiteru. U istom prostoru na obje strane prilaza prema Jupiterom hramu pronađeni su i temelji dvaju hramova kružnog tlocrta koji su vjerojatno bili posvećeni Kibeli (južni), odnosno Veneri (sjeverni).⁴⁰ Učenici trebaju obratiti pažnju na koncipiranost Dioklecijanove palače, njenu glavnu komunikaciju (*cardo – decumanus*), podijeljenost na dva dijela – sjeverni dio (radionice, skladišta, zgrade i stanovi za vojsku) i južni (rezidencijalni, sakralni objekti) – zatim na ključne građevine (*mauzolej*, carev stan) i komunikacijski odnos pojedinih dijelova građevine te na središte cijele palače (*peristil*).

Na kraju sata nastavnik će s učenicima ukratko analizirati vježbu, na način da prozove nekog od učenika da na *PowerPoint* prezentaciji pokaže rješenja vježbe [Prezentacija 3]. Cilj vježbe je upoznati učenike s organizacijom Dioklecijanove palače, rasporedom prostorija, funkcijom pojedinih građevina unutar nje i komunikacijskim odnosima zdanja te navesti ih na promišljanje arhitekture kao sklopa različitog načina življenja. Snalaženje na tlocrtu Dioklecijanove palače i njegovo razumijevanje, važno je kako bi terenska nastava bila što shvatljivija i potpunija. Bitno je učenicima naglasiti kako će najnovija istraživanja na području palače biti izložena na terenskoj nastavi, čime će se vjerojatno stvoriti drugačiji pogled na građevinu.

Ovim izlaganjem se učenicima želi ukazati i na važnost Dioklecijanove palače ne samo kao izvanrednog antičkog spomenika, već i kao nacionalnog i svjetskog kulturnoga i umjetničkoga dobra, koji zajedno s kasnijom srednjovjekovnom dogradnjom čini vrijedan arheološki i povijesno-umjetnički kompleks uvršten na UNESCO-ov popis svjetske kulturne baštine.

Odgojno-obrazovni ishodi ove teme su da učenici znaju komparirati tlocrte rimskih i grčkih gradova, znaju analizirati tlocrt Dioklecijanove palače i analizirati tlocrt rimskog

---

⁴⁰ Usp. Nenad Cambi, *nav. dj.*, 1994., str. 13.

logora, znaju objasniti prostornu koncepciju Dioklecijanove palače i razlučiti funkcije dijelova ove građevine, znaju ucrtati *cardo* i *decumanus* unutar građevine te da se snalaze na tlocrtu palače i mogu ga skicirati.

4.4. Četvrti tjedan: *Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita*

Nakon usvajanja osnovnih podataka o Dioklecijanovoj palači i njenog statusa u razdoblju Dioklecijanove vladavine, učenike je potrebno upoznati s okolnostima i događajima vezanim uz nju u razdoblju nakon Dioklecijanove smrti. Naime, kako bi određene preobrazbe učenicima bile shvatljivije, bitno je predložiti im povijesni kontekst tog područja, pritom imajući na umu kako nam sačuvana lingvistika i spisi nisu u stanju omogućiti da s punom sigurnošću odgovorimo na pitanje o podrijetlu imena i o postanku grada Splita. Stoga se u četvrtom tjednu, obrađuje tema pod nazivom *Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita*.

Sat započinje vježbom kojom se učenike uvodi u temu i podsjeća na slojevitost grada. Nakon što učenici grupe IV podijele radni materijal [Vježba 4: radni materijal], nastavnik upućuje razred da u njemu riješe prvi zadatak u kojem se od njih traži da prepoznaju važne građevine i dijelove grada Splita: Splitska Riva (3LHD, 2007.), Stadion Poljud (Boris Magaš, 1979.), Prokurative (G. B. Meduna 1863.–1867., Unionbaugesellschaft 1909.–1911.), Hrvatsko narodno kazalište (1893.), Crkva sv. Trojice u Splitu (9. st. ?), Papalićeva palača (Juraj Dalmatinac, 15. st.). Spaladium Arena (3LHD Studio, 2008), Topovi na tvrđavi Gripe, Tvrđava Gripe (17. st.), splitska riva iz 19. st. Zadatak učenika jest prepoznati čim više prikazanih građevina te otprilike odrediti u kojem stoljeću su one nastale, zapisujući svoja rješenja na liniju ispod svake reprodukcije u radnim materijalima. Slijedi kratka provjera učeničkih odgovora kroz prezentaciju [Prezentacija 4], kroz koju će učenici saznati osnovne informacije o razmatranim građevinama te dobiti uvid u raznolikost i koegzistenciju stilskih razdoblja u arhitekturi Splita. Nakon toga slijedi izlaganje učenika o događajima vezanim uz palaču nakon careve smrti [Prezentacija 4: teorijski dio].

Smrću cara Dioklecijana 316. godine, život u palači se ne gasi, a preobražaji počinju već u prvim stoljećima njena nastanka. Budući da je bila u posjedu rimskog dvora, palača je pružala utočište prognanim članovima carske obitelji, poput Gale Placidije (kći

cara Teodozijana), zatim Marcelina, patricija Istoka, a s godinama je stanovništvo palače postalo mnogobrojno.⁴¹ Naime, već u doba kasne antike palača se počinje pretvarati iz carske rezidencije u srednjovjekovni grad. Jednako kao i antički dijelovi, danas su unutar perimetralnih zidova sačuvani brojni vrijedni ostaci i građevine iz raznih razdoblja razvoja grada. Prema pisanju Tome Arhiđakona, glasovitog kroničara 13. stoljeća, u *Historia Salonitana*, najvažnijem djelu starije hrvatske historiografije, u palaču su se uselili građani porušenog grada Salone predvođeni Severom Velikim. Odmah po doseljenju salonitanskog stanovništva u palaču, počinju prve pregradnje i adaptacije građevine unutar nje, kao i gradnja novih na slobodnim prostorima. Grad koji nastaje u palači nastavlja funkciju Salone kao administrativnog crkvenog područja ovog područja. Naime, prema pisanju Tome Arhiđakona, početak splitske crkvene organizacije se ogleda kao nastavak salonitanske metropolije, što se pripisuje djelovanju prvoga splitskog nadbiskupa Ivana Ravenjanina, koji 650. godine pretvara carev mauzolej u crkvu posvećenu Blaženoj Djevici Mariji, prenijevši u nju moći glavnih salonitanskih mučenika sv. Dujma i sv. Staša. Povjesničari, arheolozi i povjesničari umjetnosti manje ili više prihvaćaju vjerodostojnost navedenih podataka Tome Arhiđakona.⁴² U ranom srednjem vijeku i drugi prostori unutar Dioklecijanove palače doživljavaju transformaciju svoje namjene: antički hram posvećen Jupiteru postaje krstionica sv. Ivana, a stražarski prostori nad glavnim vratima palače pretvaraju se u crkvice čija je simbolička uloga čuvanje ulaza u grad. Danas su sačuvane crkvice sv. Martina nad sjevernim i crkvice sv. Teodora (Gospe od Zvonika) nad zapadnim vratima palače. Tijekom ovog razdoblja razvija se prvo gradsko predgrađe zapadno do Dioklecijanove palače, u okviru kojeg se formira i novi gradski trg, Trg sv. Lovre, a uz zapadni se zid gradi crkvice sv. Mihovila i crkvice sv. Julijane. Ovo je i razdoblje polaganog stvaranja simbioze hrvatskog i romanskog stanovništva na ovom području i u samom gradu. Pisana povijesna vrela o životu ranosrednjovjekovnoga Splita unutar Dioklecijanove palače uglavnom su vezana uz odnos splitske crkve i hrvatskih knezova.

Godine 803. Split zajedno s bizantskom temom Dalmacijom i Hrvatskom pada pod franačku vlast, ali se već 812. godine mirom u Aachenu vraća pod vlast Bizanta. Tijekom ranog srednjeg vijeka Split je bio uglavnom u sastavu bizantske teme Dalmacije, a povremeno je dolazio i pod kontrolu hrvatskih knezova i kraljeva. Od povijesnih vrela XI. stoljeća najvažnija su ona koja se odnose na ulogu Splitske crkve i odnos hrvatskih kraljeva prema gradu. Kralj Tomislav dolazi na čuvene crkvene sabore održane u Splitu

---

⁴¹ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 175.

⁴² Usp. Isto, str. 185.

925. i 928. godine, a u XI. stoljeću vladar Splita je hrvatski kralj Petar Krešimir IV, koji kao *kralj Hrvatske i Dalmacije* i prvi gospodar dalmatinskih gradova stvarno upravlja Splitom, koji 1069. godine po tom kralju obilježava svoje isprave. I kralj Zvonimir, okrunjen 1075. godine u Solinu, upravlja Splitom te dariva posjede splitskoj crkvi.

Početak XII. stoljeća ugarsko-hrvatski kralj Koloman priznaje Splitu autonomiju koju grad zadržava do početka XV. stoljeća. U razdoblju autonomne komune grad doživljava znatan napredak i udvostručuje svoje područje širenjem zapadnog predgrađa, koje gradnjom jakih bedema u XIV. stoljeću dobiva gradske privilegije i naziv »novi grad«. Tijekom ovog razdoblja unutrašnjost palače značajno se mijenja i poprima svoju karakterističnu srednjovjekovnu fizionomiju sačuvanu sve do danas. Za srednjovjekovni Split važno je povijesno vrelo *Statut grada* iz 1312. godine, koji sadrži i poneki podatak o Dioklecijanovoj palači, primjerice da je bila podijeljena u četvrti.⁴³ S kraja razdoblja autonomne komune potječu i najstarija likovna vrela o palači koja uključuju crteže, planove utvrda. Od XIII. do XVI. stoljeća gradi se zvonik katedrale na temeljima srušene prostaze nekadašnjeg carevog mauzoleja. Struktura građevnog tkiva palače mijenja se uglavnom stvaranjem blokova manjih kuća na mjestu velikih antičkih dvorana i slobodnih prostora te sužavanjem ulica. Antička palača svojom osnovom determinira razvoj nove arhitekture u njoj tako da su i danas u osnovnoj dispoziciji uskih srednjovjekovnih ulica još uvijek vidljive linije antičkih komunikacija.

Grad Split raste i u stoljećima mletačke uprave nad gradom, koja počinje njegovim osvajanjem 1420. godine. Jugozapadno od palače nastaje u XV. stoljeću mletački kaštel. U tom stoljeću u Splitu djeluju Juraj Dalmatinac, Andrija Aleši i Nikola Firentinac, a oko Marka Marulića stvara se krug humanista, među kojima su najznačajniji Toma Nigris, Jerolim Papalić i Franjo Božićević. U XVI. stoljeću jugoistočno do palače radi se splitski Lazaret, namijenjen proširenju trgovinskih odnosa Venecije i splitskog zaleđa koje je u XV. stoljeću pod Osmanlijama. Zbog povećane osmanske opasnosti u XVII. stoljeću gradi se oko grada prsten zidina s poligonalnim bastionima, čime se po prvi put zatvara čitavo gradsko područje od jedne do druge strane luke. Ove zidine većim su dijelom porušene u toku XIX. stoljeću, za vrijeme francuske i austrijske uprave gradom te se područje obuhvaćeno njima (danas nazvano povijesnom jezgrom Splita) spaja s predgrađima naraslim oko njega.

---

⁴³ Usp. Željko Rapanić, *nav.dj.*, 2007., str. 159.

Iz 1675. godine potječe najstariji katastarski plana Splita i okolice, a uključuje i Dioklecijanovu palaču u obrisima. Podatke o istoj pronalazimo u opisima raznih putopisaca putem niz crteža (tlocrta i veduta) s kraja XVII stoljeća, kada i počinje sustavno istraživanje Dioklecijanove palače. Početak XIX. stoljeća posve je u znaku kratkotrajne, aktivne francuske uprave gradom, pri kojoj se postepeno ruše gradski bedemi i izvode značajni komunalni radovi. Za odnos spram Dioklecijanove palače, važan je Marmontov plan iz 1908. godine, kojim je predviđeno uklanjanje kasnijih građevina radi isticanja antičkih građevina.

Od 1813. do 1918. godine Split je pod okvirom Austro-Ugarske monarhije, a nakon Prvog svjetskog rata ulazi u jugoslavensku tvorevinu. Priznanjem samostalne države Republike Hrvatske Split je dobio novu ulogu u županijskoj teritorijalnoj reorganizaciji države te postao sjedištem Splitsko-dalmatinske županije. Do izrazite degradacije prostora unutar Dioklecijanove palače dolazi u XIX. i XX. stoljeću, kada širenjem grada van baroknih zidina, dolazi do znatnih promjena u socijalnoj strukturi stanovnika palače. Imućniji slojevi polako se premještaju u privlačne rezidencijalne zone, a u staru jezgru doseljava siromašno stanovništvo iz okolice grada. Prenapučenost, dogradnjama i parceliranjem prostora, kao i neodržavanjem građevina, prostor palače se tako sve više degradira.⁴⁴

Cilj je ovim izlaganjem učenicima prikazati tijekom pretvorbe kasnoantičke građevine u srednjovjekovni grad te kroz tu preobrazbu, nastalom procesom širenja i zatvaranja zidinama, staviti naglasak i na mijene u unutrašnjosti grada, poput adaptacije sakralnih objekata palače u splitsku katedralu i krstionicu, kao i gradnju predromaničke crkvice sv. Martina i Gospe od zvonika. Također, namjera je kod učenika osvijestiti: funkciju grada u srednjem vijeku i kroz druga razdoblja, načine na koji se političke prilike i povijesne okolnosti mogu odražavati na fizionomiji grada te uočiti koegzistenciju vremenskih i stilskih različitosti pojedinih dijelova grada. Nadalje, obzirom da je kroz projekt riječ o antičkoj građevini, želi se učenike potaknuti da ne gledaju građevinu samo unutar konteksta vremena njezina nastanka već uzimaju u obzir i građevine novijeg doba, koje u bitnoj mjeri određuju današnji Split. Potrebno je valorizirati i zaštititi arhitektonska ostvarenja bez obzira na starosni kriterij.

---

⁴⁴ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 34.

Nastavnik od učenika traži da sada riješe drugi i treći zadatak vježbe [Vježba 4: radni materijal] u kojima se od njih traži da opišu što se događalo s palačom nakon smrti cara i navedu važne događaje vezane za splitsku povijest.

Odgojno-obrazovni ishodi ove teme su da učenici nakon njene obrade znaju navesti najvažnije povijesne događaje vezane uz Split, znaju prepoznati obrađene građevine iz različitih stilskih razdoblja i mogu ispričati nekoliko osnovnih podataka o njima te ih komparirati, znaju staviti te građevine u povijesni kontekst, znaju prepoznati osnovne karakteristike likovnih stilskih razdoblja i znaju obrazložiti razloge adaptacije mauzoleja u katedralu.

4.5. Peti tjedan: *Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače*

Kako bi na terenu učenici mogli potpunije razumjeti pojedina umjetnička djela u sklopu Dioklecijanove palače, njene antičke dijelove, kao i dijelove građevine nastale u drugim razdobljima likovne umjetnosti, dobro je da se upoznaju s umjetnicima koji su djelovali unutar palače te s njihovim stvaralaštvom. Od nekolicine umjetnika djelatnih u Dioklecijanovoj palači – Bonino da Milano, Juraj Dalmatinac, Ivan Meštrović, Majstor Radovan, Nikola Firentinac, Andrija Buvina, Matej Ponzoni- Pončun, Giovanni Maria Morlaiter – učenici će se na predviđenom satu prvotno pobliže upoznati s prva tri, dok će o ostalima biti više riječi na terenu.

Zadatak grupe V je na temelju preporučene literature [Vježba 5: literatura] naći najrelevantnije podatke o svakom umjetniku posebno. Potrebno je naći njihovu biografiju i pregled njihovih najvažnijih djela, osim onih koji se nalaze unutar Dioklecijanove palače. Sat započinje izlaganjem teorijskog dijela tako da grupa V prvo iznosi podatke o Boninu da Milanu, zatim Jurju Dalmatincu te Ivanu Meštroviću. Izlaganje je popraćeno prezentacijom s njihovim najznačajnijim djelima [Prezentacija 5: teorijski dio]. Ostali učenici u razredu trebaju pratiti izlaganje, kako bi lakše mogli izvesti Vježbu V nakon ovoga teorijskoga dijela [Vježba 5: radni materijal].

O Boninu da Milanu (? – Šibenik, 1429.) učenici iznose sljedeće podatke: Bonino di Jacopo da Milano je talijanski kipar rodом iz Lombardije, ali veći dio svojega života proveo je u Dalmaciji. Prvi put se spominje 1412. godine u Korčuli gdje gradi glavni portal s likom gradskoga zaštitnika sv. Marka na konzolama i manja vrata s reljefnim likom sv. Jakova na pročelju katedrale. Potom stupa u službu Dubrovačke Republike. Godine 1417. sudjeluje na gradnji crkve sv. Vlahu, na kojoj 1424. godine dovršava kor te gradi balature

palače za bosanskoga vojvodu Sandalja Hranića, djela koja su nažalost uništena su potresom 1667. godine. Izgubljene su i nadgrobne ploče koje je radio za crkvu dominikanaca u Dubrovniku, ali je u ovoj crkvi i sačuvan jedan njegov rad – vanjski okvir južnoga ulaza iste crkve sa skulpturom Krista na vrhu. U Dubrovniku Bonino izrađuje lik viteza Orlanda u visokom reljefu na Orlandovom stupu iz 1418. godine. Nakon toga se pojavljuje u Splitu, gdje izvodi više radova, a najvažnija ostvarenje su mu kapela sv. Dujma u splitskoj katedrali i južni ciborij i oltar sa sarkofagom sv. Dujma, na kojem se 1427. godine i potpisao. Iz Splita odlazi u Šibenik, gdje je imenovan protomajstorom gradnje katedrale sv. Jakova.⁴⁵ Osim radova na katedrali, sudjeluje u gradnji šibenske crkve sv. Barbare, gdje mu se pripisuje skulptura sv. Nikole iznad glavnoga portala. S obzirom da je podrijetlom iz lombardijskog kulturnog kruga, Bonino sa sobom na naše područje donosi struju sjevernjačke gotike, ali se podređuje ukusu likovnoga govora ranog XV. stoljeća na našoj obali.⁴⁶

Slijedi kratka biografija o Jurju Dalmatincu (Zadar, početak XV. st. – Šibenik, 1473.). O mladosti i školovanju Jurja Dalmatinca zna se jako malo. Poznato je da je rođen u Zadru, ali se odselio u Veneciju gdje se školovao. Nije nam poznato njegovo obiteljsko prezime. Po običaju toga vremena koristio je krsno i očevo ime, pa je tako u dokumentima spominjan kao Juraj Matejev iz Zadra, a on sam kasnije dodaje naziv Dalmatinac. Prezime Orsini, koje se dosta navodi u starijoj literaturi, zapravo je preuzeo tek njegov sin Pavle. Bio je oženjen Elizabetom del Monte, s kojom je imao sina Pavla i dvije kćeri, Jelenu i Natalinu. Jelena se kasnije udala za poznatoga hrvatskoga renesansnoga slikara Jurja Ćulinovića (Skradin, oko 1433.– Šibenik, 1504.), poznatog i kao Giorgio Schiavone. U Veneciji se Juraj Dalmatinac istakao kao uvaženi graditelj i kipar. Iako njegovi venecijanski radovi, nažalost, nisu dokumentirani, pretpostavlja se da je radio na nekim značajnim projektima. Na temelju stilskih značajki pripisuje mu se rad na *Porta della Carta* (1442.), crkvi sv. Marka te *Androne Foscari* (oko 1440.), prolazu između Duždeve palače i crkve sv. Marka, što navodi na zaključak da nije bio samo vrstan kipar, već i arhitekt i projektant.⁴⁷ U Veneciji je usvojio stil kićene gotike koji je tada bio na vrhuncu. Dalmatinac prihvaća i elemente toskanske renesanse, koje kasnije primjenjuje na svom

⁴⁵ Usp. Radovan Ivančević, *Šibenska katedrala*, Šibenik, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 1998., str. 28–30. Više o katedrali usp. Predrag Marković, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku: prvih 105 godina*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2010.

⁴⁶ Mrežna stranica:

https://www.google.hr/search?q=BONINO+DA+MILANO&oq=boni&aqs=chrome.69i59l2j69i60j69i57j0l2.2048j0j4&sourceid=chrome&es_sm=122&ie=UTF-8 [16. lipnja 2014.]

⁴⁷ Usp. Cvito Fisković, *Uloga i značenja Jurja Dalmatinca* u: Slavo Grubišić (ur.), *Šibenik, spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, Muzej grada Šibenika, 1976., str. 473–479.

najznačajnijem djelu, katedrali sv. Jakova u Šibeniku, na kojoj radi kao protomajstor gradnje od 1441. dolazi, kada i dolazi u Šibenik. Usporedno s radovima na šibenskoj katedrali izvodi radove i u drugim dalmatinskim i talijanskim gradovima. U Splitu od 1446. do 1448. godine gradi kapelu sv. Arnira koja se nalazi uz predromaničku crkvu sv. Eufemije, u sklopu samostana benediktinki. Godine 1448. prihvaća narudžbu za gradnju kapele i oltara sv. Staša u katedrali sv. Dujma u Splitu. S prednje strane ovoga oltara prikazan je u reljefu prizor Bičevanja Krista, što je jedno od Jurjevih najboljih ostvarenja. U Splitu gradi još i veliku, bogato ukrašenu palaču obitelji Papalić, a njegov stil je uočen i na Maloj Papalićevoj palači te na portalu kuće Cipci. Od 1464. do 1466. godine radi u službi Dubrovačke Republike te je po njegovom modelu izgrađena kula sv. Katarine i dovršena kula Minčeta, na kojoj je ranije radio talijanski graditelj Michelozzi (Firenca, 1396. – 1472.). Osim u Dalmaciji, Dalmatinac je radio i u Anconi, gdje su sačuvana tri njegova velika djela. U Anconi 1451. godine sklapa ugovor o izradi Lože trgovaca (*Loggia dei Mercanti*), usporedno radi i bogato ukrašen portal crkve San Francesco delle Scale, a 1461. godine započinje s gradnjom portala za crkvu ankonskih augustinaca.⁴⁸ Juraj Dalmatinac u naše prostore donosi utjecaj kasnogotičkog venecijanskog stila, ali i firentinskih renesansnih oblika, što dovodi do pojave miješanog gotičko-renesansnog stila, koji se brzo proširio po čitavoj Dalmaciji.

I naposljetku učenici izlažu o Ivanu Meštroviću (Vrpolje, 1883. – South Bend, SAD, 1962.). Ovaj slavni kipar je djetinjstvo proveo u Otavicama kod Drniša, samouk stječe svoja prva likovna iskustva, a nakon kraćeg naukovanja u klesarskoj radionici Harolda Bilinića u Splitu odlazi u Beč gdje se školuje na *Likovnoj akademiji* (1901.–1905.). Na izložbi Bečke secesije 1902. godine prvi put javno izlaže svoja djela, a na izložbi 1903. godine u Parizu upoznaje se s djelima francuskog kipara Augusta Rodina (Pariz, 1840. – okolica Pariza, 1917.). Narednih godina pokazuje veliko zanimanje za europsku kiparsku baštinu te za staro egipatsko i asirsko kiparstvo. Većina njegovih ranih radova pokazuje simboličku tematiku: *Posljednji cjelov* (1903.), *Mislilac* (1902.), a u taj tematski krug pripada i *Zdenac života* (1905.). Krajem 1907. godine odlazi u Pariz gdje nastaje Kosovski ciklus koji obuhvaća radove: *Majku* (1908.), *Sjećanje*, *Veliku udovicu*, *Kraljevića Marka* (1910.). Sve ove godine sudjeluje na niz međunarodnih izložbi. Nakon rata, vraća se u domovinu, a tada započinje njegovo dugo i plodno razdoblje koje uključuje

---

⁴⁸ Usp. *Likovna enciklopedija Jugoslavije 1, A-J*, (gl. ur.) Žarko Domljan, *sub voce* Juraj Dalmatinac [Ivan Matejčić], Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1984., str. 709–712.

radove: *Kontemplacija* (1923.), *Majka koja zavjetuje dijete* (1927.), *Žena s violinom* (1922.) te serija ženskih aktova: *Psiha* (1927.), *Ženski akt* (1928.), kao i niz javnih spomenika: *Marko Marulić* (1925., Trg braće Radića, Split), *Josip. J. Strossmayer* (1926., Trg Josipa Jurja Strossmayera, Zagreb), *Indijanci u Chicagu/Strijelac i Kopljanik* (1928., ulaz u Congress Plazu, Grant Park, Chicagu, SAD). Skulptura *Sv. Ivan Krstitelj* (1954.) jedno je od njegovih posljednjih djela koje je donirao Splitu, za krstionicu koja je nekada bila hram u Dioklecijanovoj palači. Narednih desetak godina osjeća se stagnacija u njegovim kiparskim ostvarenjima, no aktivan je u graditeljskim projektima: *Dom likovnih umjetnosti* (1939.) ili kiparsko-graditeljski *Spomenik neznatom junaku na Avali* (1938.).⁴⁹ Pokopan je u obiteljskoj grobnici u Otavicana kraj Drniša.

Nakon što je grupa V završila s izlaganjem slijedi vježba [Vježba 5: radni materijal]. U radnom materijalu, na A4 papiru, s lijeve strane reproducirane su vedute gradova iz kojih potječu ili u kojima su se školovali razmatrani umjetnici: Venecija, Milano i Beč. Potom se u srednjoj koloni nalaze imena umjetnika označena pripadajućim brojevima od 1 do 3. U zadnjoj koloni podijeljenoj na dva dijela nalaze se ispremiježane fotografije djela razmatranih umjetnika: *Grgur Ninski* (1929., Split), *Orlandov stup* (1418., Dubrovnik), *Oltar sv. Staša* (1448., Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Split), *Oltar sv. Dujma* (1427., Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Split), *Katedrala sv. Jakova* (15.i 16.st., Šibenik) i *Sv. Ivan Krstitelj* (1954., Krstionica sv. Ivana Krstitelja, Split). Zadatak učenika jest prepoznati koji je grad i koja djela povezani s kojim od trojice umjetnika, na način da u malene kućice ispod reprodukcija, upišu brojeke od 1 do 3, ovisno o tome kojem umjetniku ono pripada. Nakon što su učenici riješili zadatke, slijedi analiza zadatka uz kratki prikaz rješenja putem prezentacije [Prezentacija 5: vježba], s posebnim osvrtom na radove koji se nalaze u sklopu Dioklecijanove palače. Bonino da Milano izveo je ciborij i oltar sa sarkofagom sv. Dujma u katedrali Uznesenja Blažene Djevice Marije, 1427. godine na kojem se i potpisao. Sam oltar je u užem smislu koncipiran u vidu sarkofaga s ležećim likom biskupa iznad kojeg tri anđela podržavaju nabranu tkaninu svečanoga zastora, dva bočno sa svake strane te jedan u sredini koju tkaninu pridržava u vrhu. Sarkofag *pridržavaju* dvije konzole isklesane u obliku lavljih glava i postavljene ispod njegovih krajnjih rubova, a na njegovoj prednjoj strani u reljefu je prikazana Bogorodica s Djetetom (u sredini) te njoj bočno po dva sveca – sv. Dujam, sv. Staš, sv. Petar i sv. Marko.

---

⁴⁹ Usp. *Likovna enciklopedija Jugoslavije 2, K-Ren*, (gl. ur.) Žarko Domljan, *sub voce* Ivan Meštrović [Božidar Gagro], Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1987., str. 315–318.

Juraj Dalmatinac je imao obvezu da mu Boninov oltar sv. Dujma bude izravan uzorak pri izvedbi oltara sv. Staša u katedrali Uznesenja Blažene Djevice Marije što je u osnovnoj koncepciji poštivao, no u plastičkoj obradi, ukrasu i prikazu skulptura, imao je drugačiji pristup. Taj pristup se očituje u realističnijem prikazu skulptura, unošenju u rad duh renesanse oblikovanjem golih tijela te prikazom sveca kao mučenika. Njegov oltar je također u užem smislu koncipiran u vidu sarkofaga s ležećim likom biskupa, iznad kojeg kipovi *Navještenja* i anđeo podržavaju nabranu tkaninu poput šatora. Podno lika sv. Staša, na prednjoj su strani sarkofaga, u reljefu prikazana četiri crkvena oca i prizor Bičevanja Krista, na kojem dva krvnika u punom zamahu udaraju Kristov lik, koji kao da se otima. Kod ove dvojice umjetnika, vidljiv je različit pristup u obradi slične teme.

Cilj vježbe jest upoznavanje učenika s osnovnim podacima o majstorima, istaknutim umjetnicima svojega doba koji su svojim djelima povezani s Dioklecijanovom palačom te usporedba stilskih karakteristika rada ove trojice umjetnika. Naglasak je i na implementaciji djela nastalih u kasnijim razdobljima u građevine nastale u ranijem vremenskom razdoblju te na njihovu funkcioniranje u sklopu istih. Učenike se potiče na promišljanje koegzistiranja djela i građevina iz različitih stilskih razdoblja. Cilj jest i da učenici proširuju znanje o likovnim razdobljima, o kojima vjerojatno zasada znaju tek osnove. Spominjanjem i prikazivanjem pojedinih radova učenici dobivaju uvod u ono s čime će se detaljnije susresti na terenu, a ujedno se i nadopunjava slika o obogaćenju palače, odnosno mauzoleja i krstionice, djelima umjetnika različitih epoha. Odgojno-obrazovni ishodi ove teme su da nakon njene obrade učenici znaju iznijeti osnovne bibliografske podatke o Boninu da Milanu, Jurju Dalmatincu, Ivanu Meštroviću, nabrojati neka od njihovih djela te razlikovati njihov stvaralački rad. Također da su u mogućnosti obrađena djela staviti u odnos s drugim djelima iz istog razdoblja.

5. Drugi dio projekta: terenska nastava

Nakon što su u sklopu prvog dijela projekta obrađene i izvedene sve predviđene teme i vježbe, na red dolazi druga faza projekta koju čini dvodnevna terenska nastava u Splitu. Učenici pod vodstvom nastavnika odlaze u obilazak Dioklecijanove palače gdje im se na zanimljiv i dinamičan način predaje o arhitektonskim dijelovima palače te umjetničkim djelima u sklopu njih. Jedan dio teorijskog izlaganja (o „podrumima“ i kupeljima), održat će učenici grupe VI, kako je već najavljeno u tekstu. Nastavnikovo predavanje tijekom terenske nastave prate zadaci u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica], koju svi učenici tijekom obilaska palače trebaju ispunjavati. *Radna knjižica* sadržava razne tipove zadataka: analize kiparskih i arhitektonskih djela, ikonografske analize, usporedbe, skiciranja, snalaženje na tlocrtu, izradu fotografskog materijala i slično. Učenici trebaju pažljivo pratiti predavanje kako bi uspješno mogli riješiti sve zadatke. Određene podatke potrebne za rješavanje zadataka učenici će dobiti od nastavnika i učenika grupe VI, dok će neke zadatke u potpunosti morati riješiti samostalno. Prva četiri zadatka u *Radnoj knjižnici* predviđena su za ispunjavanje tijekom čitave terenske nastave. U prvom zadatku nalazi se vremenska lenta, na kojoj učenici trebaju upisivati godine i stoljeća događaja vezanih za pojedine građevine i djela unutar palače, a u drugom zadatku trebaju odgovarajućim slovom, na tlocrtu obilježiti mjesta s kojeg su usnimljene fotografije. U trećem zadatku nalazi se popis termina i pojmova koji će se pojaviti tijekom obrada tema, a zadatak učenika je, kao što je bio i u prvom dijelu projekta, upisivati njihovo značenje. U četvrtom zadatku navedeni su dijelovi palače koje učenici tijekom terenske nastave moraju pronaći, fotografirati i priložiti zajedno s ispunjenom *Radnom knjižicom*, dva tjedna nakon povratka s terenske nastave. Nadalje, uz snimanje kvalitetnog fotografskog materijala, učenici će trebati raditi bilješke o najbitnijim i najzanimljivijim dijelovima predavanja, zbog prezentacije rezultata projekta. Ovi zadatci od učenika iziskuju pomno praćenje čitave terenske nastave. Neke će zadatke učenici rješavati netom pri dolasku pred ili u građevinu, odnosno djelo o kojem će biti izlaganje, a neke nakon iznošenja novih podataka o njima, ovisno o tome kako ih nastavnik u pojedinoj situaciji uputi. Svi ovi zadatci korisni su učenicima za bolje usvajanje gradiva, upoznavanje građevine direktnim kontaktom i upoznavanje karakteristika pojedinih stilskih razdoblja na primjerima uživo.

Terenska nastava odvijat će se tijekom dva dana. U prvom danu, plan je kretati se Dioklecijanovom ulicom (nekadašnji *cardo*) i posjetiti glavne dijelove građevine: južno

pročelje i vrata, „podrume“, vestibul, Dioklecijanov stan, istočne i zapadne kupelji, peristil, mauzolej – danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije (glavni oltar, propovjedaonicu, korske klupe, vratnice Andrije Buvine), zvonik katedrale, *Mali hram* (danas krstionica sv. Ivana Krstitelja) te sjeverno pročelje palače i *Zlatna vrata*. U drugom danu terenske nastave plan je proći Ulicom Petra Krešimira IV. (nekadašnji *decumanus*) te obići istočna i zapadna vrata, potom skrenuti u ulicu unutar palače, koja je paralelna sa zapadnim pročeljem palače i proučiti jedinu novoizgrađenu stambenu zgradu u drugoj polovici XX. stoljeća, koja je primjer interpolacije.⁵⁰ Nakon toga se vratiti na peristil, točnije njegov sjeveroistočni dio te promotriti još jedan primjer interpolacije. Riječ je o poslovnoj zgradi *Splitske banke*, na mjestu nekadašnje kuće Aglič-Mrkonjić. U sklopu razmatranja interpolacija potrebno je dotaknuti se suvremene problematike Dioklecijanove palače pa će nastavnik s učenicima povesti razgovor o toj problematici. Na samom kraju terenske nastave, učenici će imati zadatak da u grupama provedu nekoliko intervjua s prolaznicima, o njihovu poimanju palače kao mjesta njihova življenja, kretanja, naslijeđa i povijesti. Također, učenici će od njih pokušati doznati, koji su to po njihovu mišljenju, najalarmantniji problemi današnjice s kojim je palača suočena.

5.1. Upute na terenu

Nakon dolaska u Split, slijedi kratko okupljanje na gradskoj rivi prilikom kojeg nastavnik učenicima ukratko opisuje kako će izgledati terenska nastava te dijeli *Radne knjižice*. U košuljicu koja se nalazi na kraju *Radne knjižice* učenici prilažu dobiven materijal s prvog dijela projekta u kojem se nalazi tlocrt palače (prema J. Marasoviću),⁵¹ s već označenim brojevima pored važnih dijelova u palači. Bitno je pratiti ga kako bi se u obilasku mogli lakše prostorno snalaziti. Nastavnik iznosi plan obilaska palače, koji je koncipiran na način da on, i u pojedinim dijelovima učenici grupe VI, iznosi podatke o važnim građevinama i djelima s kojima će se susresti, a učenici vode bilješke, postavljaju pitanja i rješavaju zadatke iz *Radne knjižice*, kada se to od njih traži. Upućuje učenike da posebnu pozornost obrate na prva četiri zadatka koja moraju rješavati tijekom cijele terenske nastave, zajedno s pisanjem bilješki. Nastavnik traži od učenika da budu

---

⁵⁰ »Interpolacija (franc. Interpoler) je metoda naknadnog umetanja u arhitekturi objekata između dviju postojećih zgrada i četvrti koja je već uglavnom sagrađena.« Krešimir Galović. *Arhitektonske injekcije za novi život grada*, *Jutarnji list*, <http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=213393> [6. rujna 2014.]

⁵¹ Tlocrt preuzet iz: Nenad Cambi, *nav. dj.*, 1994., str. 20.

maksimalno koncentrirani i aktivni, da pitaju o svim nejasnoćama te cijelo vrijeme obilaska terena, vodeći se podacima kojima raspolažu, probaju promišljati u duhu onog vremena, odnosno antičkog doba.

5.2. Južno pročelje i vrata

Nakon danih uputstva učenicima o planu i načinu izvođenja terenske nastave, započinje obilazak palače. Krećući se duž južnog pročelja (Sl. 1) i dolaskom pred južna vrata palače, nastavnik učenicima iznosi osnovne povijesne podatke o njima, s naglaskom na mijene koje su doživjela tijekom stoljeća. Naime, južno pročelje se znatno razlikovalo od triju kopnenih pročelja, a premda nije bilo raščlanjeno kulama (osim na uglovima), bilo je mnogo raskošnije. Neprekinuti niz arkada na gornjem dijelu bio je po sredini i na krajevima naglašen trima povišenim trodijelnim ložama, dok su donji dio osvjetljavali uski prozori i vrata po sredini, mnogo skromnija u usporedbi s ostalim ulazima.⁵² Takav način organizacije prostora, u potpunosti je odražavao njihovu osnovnu funkciju jer su mala vrata, koja od 1553. godine nose naziv *Porta Aenea* (Mjedena vrata), služila isključivo za carev pristup lađi koja je tada mogla pristati blizu ulaza, budući da se more prostiralo sve do zidova palače. Gornji dio pročelja je odgovarao dugom hodniku, koji je vjerojatno služio kao careva šetnica i istovremeno kao pristup drugim odajama Dioklecijanova stana. Izrastanjem palače u grad, dolazi do postupnih promjena i na ovom pročelju, tako da se u srednjem vijeku na šetnici grade stanovi uglednih građana, a kasnije i drugi objekti. Izvrsno je očuvana jugoistočna ugaona kula koja se u ranom srednjem vijeku našla unutar nadbiskupskog sklopa, a danas se koristi za javne sadržaje.

Nakon kratkog predavanja nastavnik traži od učenika da popune dio petog zadatka u Radnoj knjižici [Radna knjižica: zadatak 5], odnosno da prepoznaju rimski naziv južnih vrata, navedu sve nazive koje znaju za njih te stranu svijeta na kojoj se nalaze.

Upućuje ih da isto učine i za ostala troja vrata, kada dođu do njih.

---

⁵² Usp. George Niemann, *Dioklecijanova palača u Split*, Split, Književni krug, 2005., str. 89–95.

5.3. Podrumi palače

Obilazak terena se nastavlja prolaskom kroz južna vrata, spuštanjem u podzemne prostorije, takozvane *podrume*⁵³ (Sl. 2). Podatke o njima će učenici dobiti od grupe VI, koji su svoj teorijski dio pripremili prije odlaska na teren.

Takozvani *podrumi* palače, zajedno s perimetralnim⁵⁴ bedemima palače i izvanredno očuvanim kulturnim središtem, predstavljaju vjerojatno najbolje očuvani antički kompleks ove vrste, vidljiv gotovo u svom punom izvornom prostornom volumenu. Njihova funkcija je bila izdignuti prostore careva stana na gornjoj etaži pa se na temelju njihovih konstruktivnih elemenata, odnosno podudarnosti tlocrta gornje i donje etaže, može rekonstruirati izgled gornjih odaja te razmotriti njihova izvorna namjena.⁵⁵ U ranom srednjem vijeku jedan se njihov dio koristio za stanovanje, a u jednoj od *podrumskih* prostorija pronađeni su dijelovi turnjačice za proizvodnju ulja i vina. Gradnjom kuća u gornjoj etaži kroz srednjovjekovlje, *podrumske* prostorije pretvorene su u otpadnu jamu tih kuća. Čišćenje podrumskih prostorija zamislio je i otpočeo sredinom XIX. stoljeća hrvatski konzervator Vicko Andrić. Radovi na čišćenju podruma počinju 1946. godine iskopavanjem velike trobrodne zapadne dvorane sa šest pilona koji nose križne svodove i s apsidalnim završetkom.⁵⁶ Pedesetih godina prošlog stoljeća započinju sistematični radovi na iskopavanju i istraživanju dvadeset i tri dvorane u zapadnom dijelu palače te uz njeno južno pročelje, a taj je dio za javnost otvoren 1959. godine. Međutim, radi nesređenih kanalizacijskih mreža gornjih stambenih objekata, u podzemnim se prostorijama zadržava visok stupanj vlage, a ponekad se i voda slijeva sa svodova, što ne samo da degradira ambijent, nego dovodi u pitanje i statiku građevine. Istraživanja u istočnom dijelu podruma odvijala su se znatno sporije jer je taj prostor u srednjem vijeku korišten kao kamenolom za nabavu građe za izgradnju zvonika katedrale. Iskapanja su bila uvjetovana ili statičkim osiguranjem ili uklanjanjem kuća iznad dvorana, tako da je dolazilo do čestih zastoja pa dvorane nisu uređene do kraja. Radovi su nastavljeni u nekoliko navrata, u sklopu jugoslavensko-američkog projekta istraživanja palače u periodu od 1968. do 1974. godine

---

⁵³ Radi lakšeg razumijevanja i snalaženja u tekstu, podzemne prostorije će biti navedene riječima *podrumi* ili *podrumske* prostorije.

⁵⁴ »Perimetar (grč., peri-naokolo, metro-mjera) - obujam [...]. Perimetralni zid - onaj koji obujmljuje« Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost I.dio uvod*, Zagreb, Školska knjiga, 1989., str. 128.

⁵⁵ Usp. Jerko Marasović, Sanja Buble, Katja Marasović, Snježana Perojević, *Prostorni razvoj jugoistočnog dijela palače u: Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, VIII/2 (20), Zagreb, 2000., str. 175–238.

⁵⁶ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 27.

te tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća.⁵⁷ Danas su *podrumi* puni života, u njima se organiziraju slikarske i kiparske izložbe, izvode se kazališne priredbe te se održava Međunarodni sajam cvijeća.⁵⁸

5.4. Vestibul

Nakon razgledavanja podrumskih prostorija, krećemo u smjeru sjevera i stepeništem se uspinjemo na gornju etažu te odmah skrećemo u *vestibul* (Sl. 3). Nastavnik ispita učenike o kojoj građevini je riječ i time ujedno provjerava jesu li usvojili terminologiju iz prvog dijela projekta. Nadalje, traži da netko od učenika opiše unutrašnjost građevine i kroz razgovor s učenicima izlaže najvažnije podatke o ovoj građevini.

Vestibul je kružno, vrlo akustično predvorje iz kojega se s peristila pristupalo u careve odaje na jugu. Izvana je kvadratičnog tlocrta (Sl. 4), a iznutra kružnog. Njegova unutrašnjost je raščlanjena s četiri polukružne niše, a prvotno je bila ukrašena mramornim pločama, mozaikom na kupoli (danas je u vrhu svoda okulus, Sl.5) i pretpostavlja se skulpturama postavljenima u navedenim nišama. Prizemni dio vestibula, čine četiri ugaona piona koja nose unakrsne bačvaste svodove.⁵⁹ Transformacija grada koja je nastupila već u ranom srednjem vijeku, zahvatila je i vestibul. Naime, unutar kružnog gornjeg prostora gradili su se stambeni objekti, a s vremenom je došlo i do njegove degradacije uslijed zazidavanja stepeništa koje ga je povezivalo s peristilom. Zahvaljujući velikim intervencijama i uz goleme napore tijekom zadnja dva stoljeća, uz korištenje armirano-betonskih konstrukcija, spašeno je njegovo daljnje propadanje.⁶⁰

5.5. Rezidencijalni dio palače: Dioklecijanov stan i kupelji

Prolaskom kroz vestibul i ulaskom u rezidencijalni dio palače, nastavnik ispituje učenike gdje se sada nalaze. Učenici bi trebali znati odgovoriti na to pitanje, no ukoliko još nisu usvojili prostornu dispoziciju palače, za davanje odgovora mogu si pripomoći

---

⁵⁷ Usp. Ivet Ćurlin, *Zaštita Dioklecijanove palače u drugoj polovici XX. stoljeća*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 1994., str. 10–11.

⁵⁸ Usp. Snježana Perojević, Katja Marasović, Jerko Marasović, *Istraživanja Dioklecijanove palače od 1985. do 2005. godine* u: *Dioklecijanova palača-izvor poznavanja rimske tehnike gradnje* u: Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja: zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog, od 18. do 22. rujna 2005. u Splitu, Split, Književni krug, 2009., str. 51–90.

⁵⁹ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 26.

⁶⁰ Usp. Ivet Ćurlin, *nav. dj.*, 1994., str. 11.

tlocrtom u radnom materijalu. Potom nastavnik iznosi povijesne podatke o ovom dijelu palače.

Kroz vestibul se ulazi u rezidencijalni dio palače koji je po svom sadržaju predstavljao njezin najvažniji dio. Donja etaža ovog dijela palače je, kao što je već rečeno, uglavnom služila kao konstruktivni nosač carevim stambenim dvoranama. Carev stan se u dubini od 40 m prostirao uz cijelo južno pročelje (*kriptoportik*),⁶¹ rastvoreno s četrdeset i dva prozora i tri lođe te s pogledom prema moru. On je tek djelomično sačuvan, jer su na tom mjestu sagrađene kuće srednjovjekovnoga i novovjekovnoga Splita, što se može vidjeti s južnog prilaza palače. Uz vestibul se nastavljala velika središnja dvorana koja je vodila u dugi hodnik uz pročelje. S obje strane središnje dvorane simetrično su se nizale manje odaje: na zapadnom dijelu nalazile su se glavne primaće dvorane i carski stambeni prostori (uz jugozapadni ugao palače). Od toga su na zapadnoj strani sačuvani ostaci dvorane s kupolom i dviju dvorana s apsidama, a na istočnoj strani dijelovi osmerokutne blagovaonice (*triklinij*) tri dvorane križnog tlocrta.⁶² Triklinij (Sl. 6) je zauzimao veliku površinu u kojoj se nalazila velika dvorana okružena trima manjim dvoranama. Velika središnja dvorana je izvana kvadratna, iznutra osmerokutna, a njen zid je raščlanjen polukružnim nišama. Prizemni prostor triklinija, koji čini križni prostor s ugaonim pilonima s unakrsnim bačvastim svodovima jest u cjelini sačuvan, a od gornje osmerokutne dvorane ostali su sačuvani samo donji dijelovi zida. Od triju dvorana Dioklecijanovog stana, zid zapadne križne dvorane sačuvao se u punoj visini. Već u srednjem vijeku došlo je do preobražaja strukture triklinija jer je na njegovom najvećem dijelu početkom XIV. stoljeća podignut samostan sv. Klare, koji je postojao sve do 1883. godine. Zadnjih godina planirana je adaptacija čitavog kompleksa u ugostiteljski objekt.⁶³

Sistematsko uređenje područja Dioklecijanova stana započelo je 1955. godine. adaptacijom većeg sklopa srednjovjekovnih kuća jugoistočno i jugozapadno od vestibula. Godine 1963., iskopavanjem prostora istočno od vestibula, između zida Dioklecijanova stana i ogradnog zida mauzoleja, pronađeni su ostaci jedne antičke zgrade koja se sastojala od središnjeg dvorišta i trijema sa tri strane. Na tom su mjestu pronađeni ostatci mozaikalnog poda različite ukrasne kompozicije (Sl. 7).⁶⁴ Zaštitna streha (kao ni bilo koja

---

⁶¹ »*Kriptoportik* (grč. *kripto*, skriven, lat. *porticus*, vrata)-u rimskoj arhitekturi zatvoreni nadsvođeni trijem koji povezuje traktove u arhitektonskom kompleksu, često podzemni; arkadni trijem južne fasade Dioklecijanove palače u Splitu« Jasna Salamon, *Likovna umjetnost priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*, Zagreb, Profil, 2011., str. 447.

⁶² Usp. Ivet Ćurlin, *nav. dj.*, 1994., str. 12.

⁶³ Usp. Isto, str.12.

⁶⁴ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 63.

druga zaštita) nad ovim pronalascima nije nikada izvedena i ovaj vrijedni nalazi izvorne antičke arhitekture svakim danom sve više propada. Ovaj slučaj je dobar primjer problema očuvanja antičkih dijelova unutar suvremenoga Splita, o čemu će više učenicima biti izloženo u drugom danu terenske nastave.

Nakon obilaska rezidencijalnog dijela palače, odlazimo u obilazak dvaju sklopova kupelji, lociranih na dva mjesta u prostoru između bloka careva stana i središnjeg dijela s kulturnim građevinama. Učenici grupe VI izlažu i svoj drugi teorijski dio, a ostalim učenicima kao pripomoć u ovom predavanju služe i reprodukcije kupelji priložene u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica: stavka 11].

Pretpostavlja se da su zapadne kupelji služile osobno caru, a istočne sviti ili osoblju. U dosadašnjem istraživanju zapadnih kupelji otkriveni su ostaci pet prostorija različitih namjena tipičnih oblika svojstvene arhitekture termi – dvorane kružnog oblika te pravokutne *eksedre*,⁶⁵ od kojih su u nekim pronađeni ostaci gusto poredanih stupića od opeka, karakterističnih upravo u gradnji kupelji. Oni nose konstrukciju poda ispod kojeg je strujao vrući ili topli zrak koji je zagrijavao dvorane i bazene (*hipokaust*).⁶⁶ Istočne kupelji su otkrivene 1969. godine, u spomenutoj jugoslavensko-američkoj arheološkoj akciji – otkriveni su tek mali dijelovi, poput *piscine* (bazena) s *hipokaustom*.⁶⁷

Konačna interpretacija ovih, razmjerno malih i skromnih kupelji, mogla bi se dati tek nakon arheoloških istraživanja u širem obujmu, jer je njihov položaj u odnosu na ukupni razmještaj sadržaja palače nepovoljan prema carevim odajama i nastambama. Naime, kupelji su udaljene od navedenih prostorija, u smjeru sjevera, što je zasigurno umanjivalo funkcionalnost njihova korištenja spram položaja carskih odaja.⁶⁸

5.6. Peristil

Nakon obilaska ostataka carevog stana te kratkog osvrta na kupelji, kroz vestibul se vraćamo i izlazimo na peristil (Sl. 8). Došavši do peristila, nastavnik upućuje učenike da prvotno riješe šesti zadatak pod slovom A u *Radnoj knjižnici* [Radna knjižica: zadatak 6], u

---

⁶⁵ »*Eksedra* (lat. *exedra*, zbornica) - u antičkoj arhitekturi kružni ili pravokutni dio prostora sa sjedalima: u srednjem vijeku sinonim za apsidu.« Jasna Salamon, *Likovna umjetnost priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*, Zagreb, Profil, 2011., str. 379.

⁶⁶ »*Hipokaust*-podno grijanje s kanalima za topli zrak.« Werner Müller, Gunther Vogel, *Atlas arhitekture 1*, Zagreb, Golden marketing, Institut građevinarstva, 1999., str. 9.

⁶⁷ Usp. Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović, *Dioklecijanova palača: Izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja*, Drugi dio, Split: Minneapolis: Urbanistički zavod Dalmacije; Univerzitet Minnesota, 1977., str. 53–58.

⁶⁸ Usp. Stanko Piplović, *Obilježja i paradoksi Dioklecijanove palače u Splitu*, Kulturna baština/XX., 28-29, Split, 1997., str. 13–14.

kojem se od učenika traži da skiciraju četiri vizure (pogleda) peristila. Ovaj zadatak bitan je kako bi učenici postali svjesni prostora oko sebe i shvatili važnost peristila u koncepciji cijele palače. Nakon što su učenici riješili zadatak, nastavnik im iznosi povijesne podatke o peristilu. Peristil je slobodni prostor u sredini palače, na sjecištu *carda* i *decumanusa*, duljine 24 m i širine 13,25m i okružen nizom stupovlja povezanih lukovima koji su u potpunosti sačuvani. Nekada je bio zvan *Piazza del Duomo*, pa *Plokata sv. Duje*, a od 1910. godine *Peristil*, pravim svojim arhitektonskim nazivom.⁶⁹ Stupovi sa istočne i zapadne strane peristila i kamene rešetkaste ograde među njima koje su ostale zabilježene na starim crtežima, dijelili su prostor peristila od susjednih područja mauzoleja i hramova. Stupovi usmjeravaju pogled prema južnoj strani, gdje četiri stupa od ružičastog granita spojena trokutastim zabatom, takozvanim *sirijskim zabatom* (Sl. 9), oblikuju *protiron*.⁷⁰ On daje naglasak arhitektonskoj kompoziciji čitava peristila, ali istovremeno naglašava ulaz u Dioklecijanov stan. Što se nalazilo na njegovu vrhu, ne može se reći sa sigurnošću, no pretpostavlja se da se radilo o monumentalnoj skulpturalnoj grupi.. U XVI. stoljeću zatvara se stubište u protironu, a među njegovim stupovima, na bočnim stranama, grade se dvije male kapele (Sl. 10). Sredinom XIX. stoljeća, opsežnim istraživačkim i restauratorskim radovima obnovljena je izvorna razina peristila i prvobitno stubište ispred protirona.

U ranom srednjem vijeku, peristil je postao crkveni i svjetovni trg Splita.⁷¹ O mogućoj funkciji peristila u carevo vrijeme postoje nekoliko objašnjenja od kojih se mogu istaknuti dva: ono Ejnara Dyggvea i ono Noëla Duvala, obojice arhitekata. Ejnar Dyggve se zalagao za tumačenje peristila kao izrazitog ceremonijalnog prostora predviđenog za demonstraciju careva kulta i za carevo pojavljivanje pred javnošću. Riječ bi, dakle, bila o prostoru priređenom za carsku propagandu i slavljenje cara.⁷² Prema tumačenjima Noëla Duvala, peristil je bio trg i razdjelnica dviju razina: carevih odaja na katu, odnosno raskošnog dijela njegova stana, i prizemlja, takozvanih podruma, kroz koje se prilazi obali i moru.⁷³ Možemo zaključiti da je peristil položajem i pristupom poput nekakva posebna i svečana predvorja carevu mauzoleju na istočnoj strani, kompleksu hramova na zapadnoj i carevim odajama na jugu. Svakome od ta tri glavna građevinska sklopa pristupa se vrlo logično iz jedne točke na koju se dolazi iz sva četiri smjera i važna je zbog protokolarnih ceremonijalnih te vjerskih razloga. Potom nastavnik učenicima kaže da riješe i B dio šestog

⁶⁹ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 23.

⁷⁰ »Protiron (grč.vanjska vrata kuće) – zasvođeni krov nad ulazom« Jasna Salamon, *Likovna umjetnost priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*, Zagreb, Profil, 2011., str. 507.

⁷¹ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 62–64., Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 23.

⁷² Usp. Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007., str. 59.

⁷³ Usp. Željko Rapanić, *nav. dj.*, 2007, str. 60.

zadatka o peristilu, [Radna knjižica: zadatak 6] u kojem se od njih traži da navedu što znaju o njegovoj današnjoj funkciji.

5.7. Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije

Nalazivši se još uvijek na peristilu, nastavnik propitkuje učenike koje sve građevine mogu zamijetiti s ovog mjesta te koja se građevina po njihovu mišljenju osobito ističe i dominira okolnim prostorom. Riječ je, dakako, o zvoniku katedrale (Sl. 11). S obzirom na učeničko poznavanje tek osnovnih karakteristika stilskih razdoblja, nastavnik ih pita mogu li odrediti u kojem je razdoblju ili razdobljima zvonik građen i po čemu to zaključuju. Došavši do zvonika, pita ih mogu li prepoznati što prikazuju dva reljefa u podnožju katedrale te znaju li što predstavlja sfiga.⁷⁴ Kroz razgovor s učenicima ujedno im daje i točne podatke na pitanja i traži da usporedno s tim riješe cijeli sedmi zadatak (A, B i C) u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica: zadatak 7]. Prilikom izlaganja o zvoniku, propitkuje učenike o Boninu da Milanu, s čijim su se radom susreli u prvom dijelu projekta te im izlaže pojedine podatke o njemu te majstoru Radovanu i njegovu radu na zvoniku.

Zvonik (visine 57 m) se počeo graditi sredinom XIII. stoljeća na mjestu *prostaze*⁷⁵ nekadašnjeg mauzoleja, a gradnja je trajala negdje do sredine XVI. stoljeća. Zbog iznimno dugog perioda gradnje kombinacija je romaničkog i gotičkog graditeljstva, no oba stila su u izvrsnom suglasju. U dekorativnim elementima prevladava romanički stil, a izvedba arhitektonske prozračnosti pripada gotičkom stilu gradnje. Premda su u prvoj fazi izgrađena samo prva dva kata – bočne strane prizemlja statički je reprojektirao Bonino da Milano – nastavak gradnje je slijedio izvornu zamisao. Po vitkosti, zatim stepenastom sužavanju prema vrhu te po samoj ideji postavljanja stupova na uglove masivne gradnje, na našoj obali nema mu analogija.⁷⁶ Njegovo prizemlje predstavlja zapravo interpretaciju ideje antičkog slavoluka, a uz to je u elevaciji (u vijencima, kapitelnj zoni, u formatu otvora i lukova) u suglasju s arkadama peristila i *trabeacijom*⁷⁷ trijema mauzoleja. Nad

---

⁷⁴ »Sfiga (grč. sphi(n)gs)- fantastično biće s tijelom lava i ljudskom glavom i grudima (u Starom Egiptu) ili s tijelom lavice i ženskom glavom i krilima (Stara Grčka), simbol smrti« Jasna Salamon, Likovna *umjetnost priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*, Zagreb, Profil, 2011., str. 522.

⁷⁵ »Prostaza (grč. próstasis)- arhit. pov. karakterističan dio antičke grčke kuće, odgovara pronaosu kod hrama; prema dvorištu otvorena prostorija« <http://hrvatski.enacademic.com/12567/prostaza> [26. srpnja 2014.]

⁷⁶ Usp. Ante Milošević, *Predromanički zvonici u Dalmaciji i ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Dubrovnik : Split, Omega engineering; Centar Studia mediterranea pri Filozofskom fakultetu, 2011., str. 153- 174.

⁷⁷ *Trabeaciju* ili *grede* sačinjavaju arhitrav, friz i vijenac. Arhitrav je ravna horizontalna greda koja počiva na stupovima ili zidu. Friz je dio gređa između arhitrava i vijenca, često ukrašen reljefima (figuralikom i ornamentikom). Vijenac je gornji dio gređa i izraz se koristi u širem smislu za sve profilacije položene vodoravno koje tvore važni ukrasni element, a osobito za profilaciju na spoju zidova i stropa prostorije. Usp.

moćno klesanim lavovima (jedan drži u pandžama janje, a drugi zvijer), koji u prizemlju zvonika čuvaju ulaz u predvorje katedrale, nalaze se dvije skupine dostojanstvenika koji simbolički nose teret stupova te reljefi *Nayještenja* (Sl. 12) i *Rođenja Isusova*, na kojima se očituju karakteristike radionice majstora Radovana iz XIII. stoljeća.⁷⁸ Nad antičkim portalom nalazi se maleni sarkofag dviju kćeri kralja Bele IV. koje su umrle na Klisu 1242. godine (Sl. 13).⁷⁹

Zvonik je između 1890. i 1908. godine bio iz temelja restauriran uz više izmjena, osobito u završnom katu. Ovaj posljednji kat s naznakama renesansnog stila u potpunosti je tada izmijenjen kako bi bio u stilskom suglasju s ostalim katovima zvonika (Sl. 14). Zvonik je obnovljen novim kamenom i umjesto da se vjerno replicira njegov gotičko-renesansni završetak iz početka XVI. stoljeća, podignut je novi kat u izmišljenim pseudoromaničkim oblicima. Tome se protivio istaknuti konzervator Frano Bulić, inače nadležan za očuvanje kulturno-povijesnih starina na području cijele Dalmacije, koji je, između ostalog, zahtijevao priznanje državne vlasti nad palačom. Donatori izgradnje izvornoga monumentalnog zvonika, osim građana Splita, vjerojatno su ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. i njegova žena kraljica Marija te knez Ivan Frankopan i žena mu Kolafisa.⁸⁰

5.8. Dioklecijanov mauzolej – danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije

Nakon predavanja i vježbi vezanih uz zvonik katedrale, nastavnik od učenika traži da usmeno analiziraju vanjski izgled mauzoleja, uz pomoć tlocrta [Radna knjižica: zadatak 8 (F)] i obilaskom oko građevine, a potom iznosi osnovne povijesne podatke o njemu. U srednjovjekovnim i kasnijim izvorima se mauzolej navodi kao *Templum Jovis* (Jupiterov hram), međutim, budući da se Dioklecijan dao nazvati Jovius (sin Jupiterov), ipak je najvjerojatnije tumačenje po kojemu je to bio Dioklecijanov mauzolej. Mauzolej (Sl. 15) je smješten unutar pravokutnog dvorišta ograđenog visokim zidom (*temenosom*), sličnim svetoj ogradi grčkih i rimskih hramova (Sl. 16). Pripada karakterističnom obliku antičkih hramova i grobnica centralnog tipa, s vanjskim trijemom oko osmerokutnoga zdanja.

John Summerson, *Klasični jezik arhitekture*, (ur.) Nada Grujić, prevela Sonja Bašić, Zagreb, Golden marketing, 1998., str. 122–133., Jasna Salamon, *nav. dj.*, 2011., str. 348., 390.

⁷⁸ Majstor Radovan je hrvatski kipar iz XIII. stoljeća, autor većeg dijela glasovitog portala katedrale sv. Lovre u Trogiru na koji se i potpisao. Njegova kiparska radionica zaslužna je za mnogo umjetničkih ostvarenja u mnogim gradovima na našoj obali. Više usp. Radoslav Bužančić, *Majstor Radovan*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2011., 1–64.

⁷⁹ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 46–47.

⁸⁰ Usp. Grga Novak, *nav. dj.*, 1978., str. 513–521.

Ophodni trijem katedrale, koji je niži od centralnog zdanja, čine 24 stupa s korintskim kapitelima i služio je kroz čitav srednji vijek kao *Campo santo* –(monumentalno) grobište najodličnijih Splićana.⁸¹

Uz obje strane stubišta kojim se ulazilo u mauzolej, ležale su dvije, a možda i četiri sfinge, vjerojatno dovezene iz Egipta. Samo je jedna od njih danas sačuvana te i dalje leži podalje od svojega prvobitnoga mjesta, nadesno do ulaza, ali okrenuta u protivnom pravcu, licem prema sjeveru umjesto prema zapadu (Sl. 17). Riječ je o sfingi od crnog granita koja na prednjem dijelu umjesto životinjskih udova ima dvije pružene čovječje ruke, među kojima drži posudu za prinose životinja. Sve naokolo podnožja sfinge teče urezan reljef s prikazom vojnika, vezanih užetom oko vrata, vođenih u ropstvo. Svaki vojnik drži štit, a na njima su hijeroglifima urezana imena gradova Palestine, osvojenih, pretpostavlja se, od Ramzesa II. iz XIII. dinastije p.n.e.⁸²

Ušavši u mauzolej nastavnik traži od učenika da usmeno opišu njegov prostor, način na koji je raščlanjena njegova unutrašnjost te navedu koja sva djela u njemu mogu prepoznati. Učenicima će sigurno biti poznati oltari sv. Staša (Sl. 18) i sv. Dujma (Sl. 19) koji su obrađeni u nastavi tijekom prvog dijela projekta. Kroz razgovor s učenicima nastavnik nastavlja s izlaganjem povijesnih podataka o mauzoleju, s naglaskom na korskim sjedalima, propovjedaonici i drugim oltarima u mauzoleju.

Unutrašnji prostor mauzoleja je kružni, raščlanjen s naizmjeničnim pravokutnim i polukružnim nišama, kao i nizovima stupova u dvije etaže, koji nose bogato ukrašene vijence (Sl. 20). Na frizu gređa gornje etaže, reljefno su prikazani Eroti u lovu, maske i ljudske glave, a osobito su zanimljiva dva medaljona na istočnoj strani tog friza, s vrpčama koje drže po dva Erola, a u kojima arheolozi i pojedini istraživači, prepoznaju portrete Dioklecijana i žene mu Priske.⁸³ Također je zanimljiva konstrukcija kupole zidane lepezastim slaganjem opeka koja je također nekoć bila prekrivena mozaikom (Sl. 21). Većina istraživača ističe da je u sredini mauzoleja ležao tamnocrveni porfirni sarkofag, koji je navodno kasnije ritualno uništen te su dijelovi ugrađeni u romaničko-gotičku propovjedaonicu u samoj katedrali.⁸⁴

Kada je palača postala gradom, ova njezina naznačajnija kulturna građevina pretvorena je u najvažniji sakralni objekt Splita, katedralu posvećenu sv. Mariji, odnosno

---

⁸¹ Usp. Isto, str. 69.

⁸² Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav.dj.*, 1927., str. 81–86.

⁸³ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 42.

⁸⁴ Usp. Frano Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 71–76., Joško Belamarić, *nav.dj.*, 1997., str. 29., Tomislav Marasović, *Kronologija proučavanja, očuvavanja i uređenja Dioklecijanove palače* u: *Dioklecijanova palača, katalog izložbe*, Split, Lions club, 1994., str. 29–30.

Uznesenju Blažene Djevice Marije, ali već od ranoga srednjeg vijeka poznatiju pod nazivom titulara grada, sv. Dujе (Dujma). Brojne promjene što ih je donijela nova namjena još su više obogatile taj prostor drugim istaknutim vrijednostima. Na istočnoj je strani u XVII. stoljeću izgrađen kor, na sjevernoj kapela sv. Dujе, a na južnoj sakristija. Ispod mauzoleja smještena je kriptа posvećena sv. Luciji, djevici i kršćanskoj mučenici.

U katedralnoj riznici, smještenoj iznad sakristije čuva se *Evandelistar sv. Dujma* iz druge polovice VI. stoljeća, najstariji sačuvan rukopis na pergameni na tlu Hrvatske. Među vrijednostima riznice nalaze se dragocjeni arhivski dokumenti, srednjovjekovni kodeksi (*Historia Salonitana*), brojni relikvijari, srebrna pala s oltara sv. Dujma iz prve polovice XIV. stoljeća, misno ruho i posuđe te čudotvorna ikona *Gospe od zvonika*, prenesena iz crkvice iznad *Željeznih vrata*.⁸⁵ Katedrala je i danas liturgijsko mjesto u kojoj se svakodnevno održava sveta misа te procesija na dan splitskog zaštitnika sv. Dujma. Katedrala je restaurirana u razdoblju od 1880. do 1885. godine, kada su trošni kapiteli i trabeacije zamijenjeni novim dijelovima, isklesanima prema izvornima.

Nakon izloženoga teorijskoga dijela nastavnik upućuje učenike da riješe iduće zadatke (C, D i E) vježbe 8 u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica: zadatak 8].

5.8.1. Oltari

Osim spomenutih oltara sv. Dujma i sv. Staša u katedrali se nalaze još dva oltara: glavni oltar i takozvani novi oltar sv. Dujma. Glavni oltar splitske katedrale podignut je između 1685. i 1689. godine (Sl. 22). Sastoji se od mramorne baze i dvaju drvenih pozlaćenih anđela nad mramornim postamentima koji podržavaju tabernakul ukrašen bogatom ornamentikom. Nad oltarom nalazi se rezbareni svod u čije je kasete uklopljeno deset slika euharistijske tematike iz Starog zavjeta (Sl.23), rad slikara Mateja Ponzonija-Pončuna (Matteo Ponzzone). Iznad oltara nad lukom mauzoleja, lebde pozlaćeni anđeli.⁸⁶

U sjevernoj niši nalazi se takozvani novi oltar sv. Dujma koji je izradio mletački kipar Giovanni Maria Morlaiter između 1767. i 1770. godine, kada su na njega svečano prenesene moći sv. Dujе iz starijega oltara koji je izradio Bonino da Milano, u istoj crkvi.⁸⁷

⁸⁵ Usp. Frano Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 52.

⁸⁶ Više o oltaru: Usp. Krno Prijatelj, Nenad Gattin, *Splitska katedrala*, Zagreb/Split, Kršćanska sadašnjost/Biblioteka Buvina, 1991., str.29–31. i Daniel Premerl, *Glavni oltar splitske katedrale – tipologija, ikonografija i hipoteza o naručitelju u: Sic ars deprenditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti – Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2009., str. 419–438.

⁸⁷ Usp. Daniel Premerl, *nav. dj.*, 2009., 419–438.

U duhu rokoka, reljefno je prikazan trenutak dekapitacije sv. Dujma, u pozadini kojeg poganski svećenik u rukama uzdiže kip boga Jupitera, kojem se ovaj svetac nije htio pokloniti. Na oltarnoj menzi dva ženska lika podržavaju sarkofag, od koji je lijevo lik *Vjera* koja je prikazana kao žena s velom preko glave i kaležom u ruci, a desno je *Postojanost* kao žena s kacigom na glavi. Ispod sarkofaga su kalež i mitra a na njegovom poklopcu piramidalno je komponirana grupa od dva kerubina koji motre vijenac palmi (znak biskupova mučeništva) te dva anđela što nose nadbiskupski križ i liturgijsko ruho.⁸⁸

5.8.2. Propovjedaonica

Nastavnik traži od učenika da ukratko usmeno analiziraju propovjedaonicu te daje nekoliko osnovnih podataka o njoj (Sl. 24). Lijevo od ulaza u katedralu, nalazi se propovjedaonica iz druge polovice XIII. stoljeća, čija se govornica diže na šest vitkih stupova od šarenog mramora. Na kapitelima stupova, koji su prije bili pozlaćeni, isprepliću se motivi lišća s likovima iz romaničkih bestijarija, poput zmija i fantastičnih zvijeri, vrlo precizno izrađeni. Nad lukovima koji leže na tim stupovima, diže se šesterokutna govornica za propovjednika, čije su stranice raščlanjene s manjim stupovima od polikromiranog mramora. Na njima se pak nalazi niz slijepih lukova s reljefnim prikazima anđeoskih likova, simbola evanđelista i zvijeri. Završni friz govornice ukrašen je plitkim reljefom s biljnim i životinjskim motivima, a kao naslon za Evanđelje, na njegovom rubu, stoji orao otvorenih krila.⁸⁹ Zanimljiva je motivika reljefnih vijenaca propovjedaonice u kojoj se kriju i neki izravni citati iz bestijarija glasovitoga portala katedrale sv. Lovre u Trogiru (1240.), radu majstora Radovana. Propovjedaonica je građena od skupocjenoga crvenog i zelenog porfira, koji je također bio potpuno pozlaćen. Lokalna tradicija kaže da je propovjedaonica nastala darom Kolafise, udovice splitskoga kneza Ivana Frankopana 1257. godine.⁹⁰

5.8.3. Korsche klupe

Potom nastavnik i učenici prilaze korskim klupama i nastavnik traži od učenika da ih usmeno analiziraju. Kroz razgovor nastavnik otkriva najbitnije podatke o ovim klupama.

---

⁸⁸ Usp. Radoslav Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Hrvatskoj*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1995., str. 131–138.

⁸⁹ Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 196.

⁹⁰ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 49.

Na ovom mjestu ih podsjeća da ne zaborave rješavati prva četiri zadatka u *Radnoj knjižici* te voditi bilješke.

Vrlo značajno djelo u koru katedrale su drveni nasloni klupa koje su izvorno stajale pred glavnim oltarom. Djelo su nepoznatog stolara iz prve polovice XIII. stoljeća. Radi se o uzdužnim drveno urešenim ploham, koje se sastoje od sedam vodoravnih pojasa, uokvirenih na svakom kraju uskom okomitom trakom. Srednji pojas je najširi i čine ga rešetke izvedene na tokarski način, a taj se način rada još može uočiti na drugom i na šestom pojasu. Drugi je pojas ukrašen dvokatnim arkadicama, između kojih su izrezbareni srednjovjekovni gradski zaštitinici sv. Dujam, sv. Staš, sv. Kuzma i sv. Damjan te reljefi dvanaestorice apostola i simboli četiriju evanđelista. Šesti pojas pak ima ukrase u vidu rešetke s prikazima raznih životinja u pravokutnim okvirima. Preostali pojasevi ukrašeni su plitkim reljefima s ornamentima koji prikazuju varijacije na temu geometrijskih pletera i lisnatih vitica te prikaze raznolikih životinjskih i ljudskih likova,⁹¹ (Sl. 25, 26). Među ostalim prikazima na korskim klupama osobito je zanimljiv onaj koji prikazuje četvoricu svećenika koji pjevaju iz kodeksa otvorenog na pultu držeći se za ruke, što bi se moglo objasniti srednjovjekovnim načinom dirigiranja: ritam se mjerio po srčanom bilu zborovođe kojeg se držalo za zapešće, kako se to vidi na nekim suvremenim minijaturama.⁹²

Od preostalog crkvenog namještaja u katedrali bitno je napomenuti da je uz južna vrata katedrale postavljeno i veliko kasnogotičko polikromirano raspelo s Kristom izrazito sugestivnoga bolnoga izraza lica, majstorski modeliranim tijelom i razigranom perizomom, djelo kanonika splitske stolnice Jurja Petrovića (malo iza sredine XV. stoljeća).⁹³ Nakon posvećivanja pažnje najbitnijim djelima unutar mauzoleja, nastavnik upućuje učenike da riješe osmi zadatak pod slovom F [Radna knjižica: zadatak 8], odnosno da na tlocrtu mauzoleja odgovarajućim brojem, crvenim flomasterom označe navedene dijelove mauzoleja. Nakon što su učenici u potpunosti riješili ovaj zadatak, slijedi odlazak na suprotnu stranu peristila, do krstionice sv. Ivana Krstitelja.

---

⁹¹ Usp. Kruno Prijatelj, Nenad Gattin, *nav. dj.*, 1991., str. 19–20.

⁹² Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 51.

⁹³ Usp. Kruno Prijatelj, Nenad Gattin, *nav. dj.*, 1991. str. 31.

5.8.4. Vratnice katedrale majstora Andrije Buvine

Na izlasku iz mauzoleja, nastavnik se s učenicima zaustavlja kod znamenitih vrata (Sl. 27) te ih pita znaju li o kojim je vratima riječ i tko im je autor. Ukoliko ne znaju, on ima otkriva da je riječ o vrlo poznatim vratnicama Andrije Buvine, hrvatskog kipara i slikara iz sredine XIII. stoljeća. Potom im daje vremena da ih dobro promotre i pokušaju odrediti što prikazuje svaki od prikaza reljefa na vratima, kako bi mogli riješiti osmi zadatak (A i B) u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica: zadatak 8]. U ovom zadatku od učenika se traži da odrede slijed iščitavanja prikazanih scena te navedu teme za dva navedena prikaza, koja trebaju i locirati na prikazu vratnica. U sklopu zajedničke usmene analize zadatka, nastavnik učenicima iznosi osnovne podatke o vratnicama.

Na ulazu u katedralu nalaze se vratnice koje je u orahovini (5,30 m x 3,60 m, izvorno oslikane i pozlaćene) izrezbario Andrija Buvina, a postavljene su unutar antičkog portala o blagdanu sv. Jurja 1214. godine. Vratnice su prekrivene bogatim reljefnim kompozicijama na 28 horizontalno poredanih polja (dva krila po 14 kasete), koja prikazuju prizore iz Kristova života, od Blagovijesti do Uzašašća. Prizori iz ciklusa Kristova djetinjstva i javnog djelovanja spuštaju se na lijevoj strani odozgo prema dolje, dok se prizori muke i smrti penju na desnoj strani redom od dna do vrha.⁹⁴ To su na lijevoj strani vratnica: *Blagovijest, Kristovo rođenje, Put triju kraljeva, Poklonstvo triju kraljeva, Pokolj nevine djece, Bijeg u Egipat, Prikazanje u Hramu* (Sl. 28), *Krštenje Kristovo u Jordanu. Svadba u Kani, Iskušavanje Krista, Ozdravljenje bjesomučnoga iz Getsemanjskog vrta, Krist i Samaritanka, Ozdravljenje slijepca od rođenja, Uskrsnuće Lazarovo*, a na desnoj strani *Poslanstvo sedamdeset i dvojice učenika, Krist tuguje nad Jeruzalemom, Ulaz u Jeruzalem, Posljednja večera* (Sl. 29), *Pranje nogu, Krist na Maslinskoj gori, Judin poljubac, Krist pred Pilatom, Bičevanje Kristovo, Raspeće, Skidanje Krista s križa, Polaganje Krista u grob, Silazak Krista u limb, Kristovo Uzašašće*. Polja s prizorima su poput kasete, udubljena i obrubljena s okvirima, koji su ispunjeni rezbarijama poput vitica i motiva pletera. Trake koje teku između tih uokvirenih reljefnih prikaza, ujedno ispunjavajući sav slobodni prostor između njih, ispunjene su motivima lozice s prizorima ljudi i životinja. Vratnice su vrlo vrijedne i zbog rijetkosti materijala iz kojeg su izvedene (orahovine) te zbog vrsnoće izvedbe, a možemo ih smatrati najkvalitetnijim primjerom

---

⁹⁴ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 194–195., Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 48–49.

romaničkog kiparstva u Hrvatskoj te vrlo značajnim srednjovjekovnim kiparskom djelom u Europi.⁹⁵ Vratnice su obnavljane od srpnja do prosinca 1908. godine.⁹⁶

5.9. *Mali hram* – danas krstionica sv. Ivana

Dolaskom pred krstionicu sv. Ivana Krstitelja, nastavnik s učenicima obilazi građevinu (Sl. 30) kako bi je učenici doživjeli u punini, a i iz razloga što je portal krstionice na istočnoj strani očuvaniji. Nastavnik iznosi povijesne podatke o građevini i kroz razgovor s učenicima analizira vanjsku ornamentiku.

Ukras dovratnika građevine čini splet biljnih motiva i likova djece, dok se na malim konzolama koje nose istaknuti nadvratnik nalaze i figuralni motivi – likovi Tritona, Heliosa, Apolona, krilate Viktorije (Sl. 31). Od tri hrama otkrivena zapadno od peristila, najbolje je sačuvan upravo ovaj koji stariji pisci vezuju uz kult boga Jana ili Eskulapa, a u novijoj literaturi obično se naziva *Jupiterovim hramom*, kojem je najvjerojatnije i bio posvećen. Budući da je car iznenada abdicirao 305. godine te doputovao iz Nikomediје u palaču, završni radovi na izgradnji palače su bili prekinuti, pa su dijelovi hrama ostali nezavršeni. Građevina pripada karakterističnom tipu pravokutnih antičkih hramova s celom ispred koje je bio trijem (*pronaos*) sa šest stupova, koji se do danas nisu sačuvali. Ostala je sačuvana samo podzemna kripa posvećena sv. Tomi i cela presvođena kazetiranim bačvastim svodom iznad bogato ukrašenog vijenca.⁹⁷

Nakon kratkoga izlaganja o građevini, nastavnik upućuje učenike da riješe deveti zadatak pod slovom A u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica: zadatak 9], u kojem se traži da usporede unutrašnjost krstionice sv. Ivana Krstitelja u kojoj se trenutno nalaze, s unutrašnjosti krstionice sv. Lovre u Trogiru čiju reprodukciju imaju u zadatku. Također se od njih u istom zadatku traži da pokušaju odrediti vrijeme nastanka trogirske krstionice i upišu ga na crtu pokraj prikaza.

U kratkoj analizi vježbe, nastavnik izlaže učenicima da su reljefni prikazi na portalu, prostorna koncepcija unutrašnjosti i kasetirani bačvasti svod krstionice (Sl. 32) utjecali na renesanse arhitekta Andriju Alešija i Nikolu Firentinca, koji su autori spomenute krstionice katedrale sv. Lovre u Trogiru. Naime, volumen ove krstionice je

⁹⁵ Usp. Ljubo Karaman, *Vratnice splitske katedrale; Drveni kor u splitskoj katedrali*, Zagreb, Zora, 1960., str. 6–28.

⁹⁶ Usp. Franko Ćorić, Zlatko Jurić, *Obnova Buvininih vratnica 1908. godine*, u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 1 (2010.), str. 75–88.

⁹⁷ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 98–101.

također jednostavan kvadrat, a unutrašnjost je presvođena kazetiranim bačvastim svodom, kao i u primjeru razmatrane krstionice u Splitu.

Transformacija splitskoga hrama u krstionicu događa se u vjerojatno u VI. stoljeću. U njoj je početkom XIII. stoljeća postavljen krsni zdenac sastavljen od pluteja⁹⁸ oltarne pregrade (XI. st.), izvorno iz splitske katedrale. Pluteji su ukrašeni motivima takozvanog pleternog ukrasa, karakterističnog za umjetnost starohrvatskoga razdoblja, a na jednoj od ploča nalazi se figuralna kompozicija, prikaz hrvatskoga kralja u plitkom reljefu – ili Petra Krešimira IV. ili Zvonimira na prijestolju.⁹⁹ To je jedan od značajnijih spomenika predromaničke skulpture u Hrvatskoj i najraniji prikaz jednog europskog kralja u srednjovjekovnoj kamenoj skulpturi.¹⁰⁰

Nastavnik ispituje učenike prepoznaju li skulpturu postavljenu u krstionici. Učenici bi se trebali prisjetiti da je riječ o skulpturi sv. Ivana Krstitelja, dakle titulara kapele, djelu Ivana Meštrovića iz 1954. godine. Potom nastavnik iznosi daljnje podatke o krstionici. U njoj unutrašnjosti nalaze se i dva sarkofaga istaknutih nadbiskupa koji su u Splitu obilježili početak i kraj ranosrednjovjekovnog razdoblja. Stariji je sarkofag Ivana Ravenjanina (Sl. 33), prvoga nadbiskupa i organizatora splitske crkve, a drugi pripada nadbiskupu Lovri, značajnoj ličnosti u crkvenoj povijesti grada koji je živio u XI. stoljeću (Sl. 34). Nad zapadnim pročeljem krstionice je u XI. stoljeću sagrađen ranoromanički zvonik, sličan onome koji se i danas nalazi na crkvi Gospe od Zvonika nad Željeznim vratima, koji je uklonjen oko 1840. godine. Pred samim ulazom u hram nalazi se jedna od dvanaest sfingi dopremljenih za palaču iz Egipta po naredbi cara Dioklecijana¹⁰¹ (Sl. 35). Godine 1907. uklonjeno je nekoliko kuća zapadne i južne uz hram, tako da je on danas oslobođen od prigradnji, osim one na njegovom sjeverozapadnom uglu na koji je još uvijek naslonjena jedna kuća.

Prije nego što izađu iz krstionice, nastavnik od učenika traži da do kraja riješe deveti zadatak (B, C i D) u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica: zadatak 9]. Potom izlaze i kreću se dvorištem zapadno od peristila, a nastavnik nastavlja s izlaganjem o nalazištu dvaju kružnih hramova na ovoj lokaciji. Godine 1957., prilikom radova na adaptaciji srednjovjekovnog sklopa građevina jugozapadno od peristila, pronađeni su ostatci stilobata, kasetiranog stropa i dijelovi kripe još dvaju kružnih hramova, za koje se

⁹⁸ »Plutej (lat) - u starokršč. i srednjovj. crkvama, mramorna ili drvena ploča u oltarnoj pregradi koja dijeli svetište od prostora za vjernike.« <http://www.hrleksikon.info/definicija/plutej.html> [26. srpnja 2014.]

⁹⁹ Više o reljefu usp. Igor Fisković, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Zagreb, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.

¹⁰⁰ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 25.

¹⁰¹ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 32.

pretpostavlja da su također služili za slavljenje kulta tradicionalnih božanstava rimske države. Pretpostavlja se da su bili posvećeni Kibeli i Veneri, no njihovi titulari predmet su duge rasprave koja unutar struke traje do danas. Već prije ovog otkrića došlo se do zaključka da je prostor zapadnog temenosa bio prevelik za hram kao što je Jupiterov te da su podaci iz govora splitskog kancelara Antonia Proculiana iz 1567. godine, o postojanju dva centralna hrama na tom mjestu, točni. U vrijeme nastajanja grada u srednjem vijeku ovi hramovi su srušeni i na njihovim mjestima su izgrađeni srednjovjekovni sklopovi koji su se razvijali sve do XIX. stoljeća. Danas su ostatci ova dva hrama prezentirani u prizemljima novijih građevina te doprinose potpunijem doživljavanju povijesne slojevitosti ovog dijela palače.¹⁰²

5.10. Sjeverno pročelje i vrata palače

Nekadašnjom ulicom *cardo* nastavnik s učenicima dolazi do sjevernog pročelja palače, kojeg potom kroz razgovor s učenicima opisuje. Sjeverno pročelje (Sl. 36) je glavno kopneno pročelje i najbolje sačuvana fasada koju možemo sagledati u čitavoj širini palače, no ipak je do danas izgubilo neke bitne osobine izvornog stanja. Najznačajnije promjene od vremena gradnje palače očituju se u povišenju razine terena i rušenju kula (osim ugaonih kvadratičnih), bez kojih je pročelje izgubilo raščlanjenost svoje izvorne kompozicije. Prvobitni lučni otvori u gornjoj etaži sačuvani su na cijelom pročelju, ali su zazidani nakon pretvaranja palače u grad. Druge promjene koje su se na tom dijelu palače dogodile, uglavnom se odnose na gradnju srednjovjekovnoga ženskog benediktinskog samostana sasvim blizu sjevernog pročelja, istočno od Zlatnih vratiju te na nadogradnju stražarskog hodnika nad samim zidom.

Sjeverna vrata palače (Sl. 37) su se u srednjem vijeku nazivala *Porta Romae*, a od 1553. godine javljaju se prvi put pod imenom *Porta Aurea* (Zlatna vrata), što je i razumljivo obzirom na njihovu ulogu glavnog ulaza na komunikaciji iz Salone.¹⁰³ Jedna su od najsčuvanijih primjera svoje vrste u antičkom graditeljstvu. Dvije niše sa strane vrata i tri iznad ulaza, s bogato urešenim konzolama, kapitelima i polukružnim lukovima su očuvane, no nedostaju stupovi koji su se naslanjali na konzole i podupirali lukove. Ne može se sa sigurnošću reći jesu li te niše bile namijenjene za grupu skulptura ili ne. I ova su vrata imala unutrašnje obrambeno dvorište, tzv. *propugnakul*, na kojem su se nalazila

---

¹⁰² Usp. Ivet Ćurlin, *nav. dj.*, 1994., str. 11–12.

¹⁰³ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 50.

unutrašnja vrata. U ranom srednjem vijeku stražarski hodnik nad vanjskim vratima preuređen je crkvicu sv. Martina u svrhu simboličke zaštite grada, svojstvene kršćanskim nazorima. Od ove crkvice je sačuvana oltarna pregrada, ulazni natpis, bačvasti svod i mali rešetkasti prozori, postavljeni po sredini velikih zazidanih antičkih prozora. Oltarna pregrada, na čijim gredama postoji natpis u kojem se spominje da je crkva posvećena sv. Martinu, posebno je značajna jer je jedan od rijetkih primjera te vrste kamenog namještaja koji je do danas ostao na izvornom mjestu.¹⁰⁴ Sjeverozapadna kula je najbolje sačuvana kula koja je kroz stoljeća mijenjala svoj izgled i funkciju nekoliko puta. U samoj blizini pročelja, nalazi se skulptura Grgura Ninskog, djelo Ivana Meštrovića s kojim su se učenici susreli u prvom dijelu projekta pa je sada mogu promotriti uživo.

5.11. Istočno pročelje i vrata palače

Drugi dan terenske nastave, s peristila nekadašnjim *decumanusom* nastavnik s učenicima dolazi do istočnog pročelja gdje im iznosi osnovne povijesne podatke o pročelju i vratima. Istočno pročelje je uslijed pretvaranja palače u grad izgubilo pojedine dijelove, poput kula i većeg dijela izvornog zida. Ono nije simetrično u kompoziciji, jer dio pročelja između dviju kula (koji je ujedno i vanjski zid careva stana), ima niže otvore, a ugaona kula na južnoj strani je zbog pada terena viša od sjeverne.

Istočna vrata (Sl. 38) su u staro doba zvana *Porta Epetina* jer su okrenuta prema Epetiumu (Stobreč), a u srednjem vijeku *Porta Nova*, jer su se radikalno pregradila (suzila i podigla). Također su, kao i ostala vrata, imala naziv po vrijednom metalu pa su tako ov zvana –*Porta Argentea* (srebrna vrata). Porušena su većim dijelom, po svoj prilici za navale osmanlija na Split u XVII. stoljeću, a od njih su danas sačuvane četiri arkade, vidljive s krova sadašnje crkve Dušica, prizidane uz pročelje.¹⁰⁵

5.12. Zapadno pročelje i vrata palače

Krećući se nekadašnjim *decumanusom*, nastavnik upućuje učenike da promatraju građevine, izgled ulica te pločnik. Došavši do zapadnih vrata (Sl. 39), učenike ispituje kojim su vratima ova najsličnija te potom iznosi povijesne zadatke. Od četiri fasade, ova zapadna je danas najmanje vidljiva iz pozicije prolaznika, jer se grad širio prema zapadu i

¹⁰⁴ Usp. Joško Belamarić, *nav.dj.*, 1997., str. 22.

¹⁰⁵ Usp. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *nav. dj.*, 1927., str. 50.

izgrađene su kuće prislonjene na zapadni zid uglavnom u čitavoj dužini prekrile izvornu fasadu, koja se izgledom dosta podudara s istočnom. Bila je raščlanjena kulama sa središnjim naglaskom na zapadnim vratima, koja su na nižoj razini od onih na istočnom pročelju i imala je velike otvore na katu.

Zapadna vrata ili *Porta Ferrea* (*Željezna vrata*)¹⁰⁶ su nakon širenja grada ostala samo unutrašnja veza između novog i starog dijela grada, a gotovo u cjelini je ostao sačuvan *propugnacul* u kojem su se izrađivale javne isprave u kasnijem srednjem vijeku. U nekim se izvorima on naziva *inter ambas portas* (prostor između dvaju vrata). Već su na nastavi u prvom dijelu projekta spomenuti tragovi otučene antičke skulpture božice Viktorije (Sl. 40) iznad vrata, koje učenici sada mogu vidjeti uživo, kao i preuređenje stražarskih prostorija u crkvicu sv. Teodora (kasnije Gospe od zvonika), od kojih su sačuvani izvorni svodovi i predromanički zvonik¹⁰⁷ (Sl. 41).

5.13. Suvremena problematika palače

Nakon obrade važnih građevina palače slijedi razgovor s učenicima o suvremenim problemima koji se unutar nje javljaju. Nastavnik učenike ispituje s kojim se problemima palača u današnje vrijeme suočava i koji su to koraci koji bi te probleme riješili. Naime, promjene u strukturi stanovništva gradske jezgre Splita u XIX. i prvoj polovici XX. stoljeća rezultirale su postepenom degradacijom i zapuštanjem izvornih funkcija prostora palače. U drugoj polovici XX. stoljeća dolazi se do spoznaje da treba rješavati složene komunalne, stambene i prometne probleme cjelokupnoga područja palače kako bi se ta vrijedna područja građevine koja pripadaju antičkom dobu zaista očuvala u svojoj punoj vrijednosti. Teži se, uz zaštitu i prezentaciju vrijednih građevina, provoditi sanacija starih trošnih kuća, poboljšati stambeni fond, ukloniti neadekvatne sadržaje iz prizemnih etaža, drugim riječima revitalizirati čitavo područje. Iako je zaštitna metodologija razrađena, situacija u palači je zabrinjavajuća. Osnovni problem je još uvijek nemogućnost da se provede zaista široka akcija na saniranju stambenog fonda, infrastrukture te konstruktivnih elemenata građevina zbog nedostatka sredstava.

U palači je u zadnjih sedamdesetak godina uređeno nekoliko značajnih arhitektonskih cjelina. Od arheoloških i arheološko-rekonstrukcijskih radova na uređenju palače u drugoj polovici XX. stoljeća izdvajaju se: istraživanje i uređenje substrukcija

---

¹⁰⁶ Usp. Isto, str. 51.

¹⁰⁷ Usp. Joško Belamarić, *nav. dj.*, 1997., str. 32.

carskih odaja, nalaz okruglih hramova zapadno od peristila, istraživanje i obnova triklinija, istraživanje i obnova južnog dijela temenosa mauzoleja. U radovima urbanističkog karaktera ističu se: obnova srebrnih vrata, regulacija poteza peristil-obala što uključuje uređenje vestibula i istraživanje i obnovu peristila. Uslijedio je i niz već spomenutih adaptacija, interpolacija te uklanjanja građevina iz pojedinih dijelova palače, primjerice dućana iz *propugnaculum*a zapadnih vrata. Iako su radovi brojni, ipak se mogu svesti na pojedinačne zahvate, koji su, naravno, metodološki povezani, ali nisu uspjeli promijeniti stanje palače u cjelini.¹⁰⁸

5.13.1. Stambena zgrada usred Geta

Kako bi učenici osim adaptacija vidjeli i primjer interpolacije, nastavnik ih vodi u prvu ulicu unutar palače, paralelnu s njenim zapadnim pročeljem. Tu se nalazi jedina stambena kuća nastala u drugoj polovici XX. stoljeća unutar palače, interpolirana u gusto urbano tkivo *Geta*.¹⁰⁹ Sagrađena je kako bi se popunila praznina nastala u strukturi ulice nakon urušavanja stare stambene kuće od koje su preostali samo romanički otvori i niše na stražnjem istočnom zidu, prilikom nove gradnje prezentirani u njenoj unutrašnjosti. Nova stambena kuća obložena je kamenom tradicionalnog izgleda i tek se pomalo modernim rasporedom malih funkcionalnih otvora na uličnoj fasadi i betonskim balkončićima otkriva kao recentna izgradnja. Nastavnik naglašava da je važnost ove zgrade prvenstveno u ispravnom shvaćanju potrebe da se u ovako gustom gradskom tkivu nastale praznine nipošto ne smiju ostaviti otvorene, zatim u zadovoljavajućoj vizualnoj prilagodbi starijem tkivu, kao i činjenici da je ovo jedina nova stambena građevina u palači izgrađena unutar zadnjih sedamdesetak godina.¹¹⁰

5.13.2. Poslovna zgrada Splitske banke, nekadašnja kuća Aglič-Mrkonjić

Povratkom na sjeveroistočni dio peristila nastavnik učenicima ukazuje pozornost na poslovnu zgradu *Splitske banke*, izgrađene na mjestu nekadašnje kuće Aglič-Mrkonjić, koja je primjer još jedne interpolacije te ukratko opisuje i njenu povijest (Sl. 42).

---

¹⁰⁸ Usp. Ivet Ćurlin, *nav. dj.*, 1994., str. 7–58.

¹⁰⁹ *Geto* je lokalni naziv za gusto naseljeno tkivo u samom središtu stare gradske jezgre.

¹¹⁰ Usp. Ivet Ćurlin, *nav. dj.*, 1994., str. 53–54.

Kuća Aglič-Mrkonjić je oštećena prilikom zračnog napada na Split 1944. godine. Prilikom uklanjanja ruševnih ostataka, nađeni su originalni fragmenti antičke arhitekture – ugaoni pilon na raskrižju *carda* i *decumanusa* te ostaci pločnika koji su danas prezentirani u prizemlju nove građevine podignute na mjestu porušene kuće. Prilikom odluke o načinu obnove, došlo je do neslaganja stručnjaka o tome treba li se kuća obnoviti u prijašnjem obliku ili sagraditi nova građevina radi artikulacije tog dijela peristila. Rezultat konačnog rješenja je poslovna zgrada koja se volumenom, visinom i kosim krovom pokrivenom kupom kanalicom prilagođava okolnim zgradama, no svojom je kompozicijom zidnog plašta obloženog bijelim kamenim pločama i jednokrlnim prozorima s aluminjskim okvirima nedvojbeno suvremena. Zgrada je primjer uspješne interpolacije uz prilagođavanje i daje naglasak povijesno slojevitom prostoru.¹¹¹

Učenike se ovim primjerom želi uputiti na važnost očuvanja i obnove ambijentalnih i spomeničkih vrijednosti palače, u čemu je potrebno pristupiti revitalizaciji svih njenih funkcija kao što su stanovanje, radni i kulturni sadržaji. Za revitalizaciju ovog slojevitog i kompleksnog spomenika postoji mogućnost korištenja široke skale zaštitnih intervencija, od konzervacije postojeće građevine do interpolacije nove građevine u starije gradsko tkivo.

5.14. Intervju s prolaznicima

Na kraju drugog dana terenske nastave, nakon obilaska svega što je bilo planski zadano, nastavnik će ponovno podijeliti učenike u šest grupa po pet učenika. Uslijedit će zadatak koji je zamišljen kao mali istraživački rad na terenu. Svaka grupa ima zadatak napraviti intervju s minimalno šest nasumce odabranih prolaznika, po mogućnosti lokalnog stanovništva te ga ujedno i snimiti kamerom na mobitelu [Radna knjižica: zadatak 10]. Tema intervjuja odnosi se, dakako, na Dioklecijanovu palaču.

Nastavnik će u suradnji s učenicima, nakon izvedenih svih vježbi i usvojenja podataka s terena, osmisliti najmanje pet pitanja koja će biti upućena svakom kazivaču: Možete li navesti događaje vezane uz palaču, za koje smatrate da su od povijesnog značaja? U kojoj ste mjeri upoznati s građevinama palače i njenim dijelovima? Koji su po Vašem mišljenju suvremeni problemi vezani uz Dioklecijanovu palaču? Smatrate li da vlasti dovoljno brinu o njenom očuvanju? Što mislite da bi se trebalo poduzeti kao korak prema njenom očuvanju i sprječavanju daljnjeg propadanja? Polazište istraživanja je

---

¹¹¹ Usp. Isto, str. 53.

znatiželja u kojoj je mjeri lokalno stanovništvo svjesno značaja zdanja u kojem ili u blizini kojeg žive, uvid u njihovu percepciju građevine te poznavanje palače. Ovaj zadatak bi učenike trebao potaknuti na još aktivniji rad koji će im, vjerojatno, biti zanimljiv jer više nisu u ulozi takozvanih ispitanika, već ispitivača. Video uradci će biti interesantna materijalna pratnja u predstavljanju rezultata istraživanja, odnosno provođenju završne faze projekta.

Prije samog odlaska s terena, nastavnik će s učenicima razgovarati o dojmovima i eventualnim nejasnoćama te naposljetku usmeno provjeriti usvojenost nove terminologije, redosljedom kako je zadano u *Radnoj knjižici* [Radna knjižica, zadatak: 3].

6. Presentacija i evaluacija projekta

Učenici bi nakon terenske nastave imali tri tjedna za obradu prikupljenog materijala, obzirom na sve obaveze koje imaju na redovnoj nastavi. Tijekom tog vremena svih šest grupa će se zajedno nekoliko puta okupljati, a svaki će učenik donijeti svoje bilješke te fotografski materijal s terenske nastave. Zajedničkom će odlukom odabrati najbolji fotografski materijal i izdvojiti najvažnije podatke koje će objaviti na izložbi o Dioklecijanovoj palači i projektu, koja će se održati u školi, u trećem tjednu od povratka s terenske nastave. Izložba će uključivati mnoštvo panoa na kojima će biti postavljene najzanimljivije i najkvalitetnije fotografije, crteži i skice napravljene tijekom projekta, zatim tlocrti, vježbe i njihove analize te rezultati anketa.

Na otvorenju će biti nazočni svi sudionici projekta koji će prezentirati izloženi materijal i verbalno objasniti kako je projekt funkcionirao (uz izlaganje njegovih pozitivnih i negativnih strana) te odgovarati na pitanja učenika koji nisu sudjelovali u projektu, kao i svih ostalih. Iznošenjem svojih razmišljanja i iskustava te informiranjem drugih učenika o načinu rada na projektnoj nastavi moglo bi doći do ideje za novi projekt.

Nakon završetka projekta, nastavnik bi ocijenio rad svih učenika. Ocjena bi se stjecala zbrojem bodova s grupnog i individualnog rada. Dakle, svaki od učenika je sudjelovao u grupnom radu u kojem je morao pronaći zadanu literaturu, napisati seminar, pripremiti *PowerPoint* prezentaciju i radni materijal te izlaganje. Bitno je napomenuti da se učenike ne ocjenjuje pojedinačno, već kao grupu. Za svaki od pet zadataka (seminar, *PowerPoint* prezentacija, izlaganje i radni materijal te prezentacijski dio na kraju) učenici dobivaju po pet bodova, što znači da ja maksimalan broj bodova 25. Nakon toga nastavnik pojedinačno ocjenjuje *Radnu knjižicu*, što se smatra individualnim radom. Maksimalan broj bodova koji učenici mogu steći ispunjavanjem *Radne knjižice* je 100. Osim toga, ocjenjuju se i ispunjeni radni materijali na učioničkoj. Za sve kvalitetno ispunjene zadatke, u pet radnih materijala, može se dobiti maksimalno 90 bodova.

Iz svega ovog proizlazi da je tijekom projekta moguće steći sveukupno maksimalno 215 bodova. Budući da je ukupan broj bodova 215, za ocjenu odličan (5), potrebno je ostvariti od 190 do 215 bodova, za vrlo dobar (4) od 164 do 189 bodova, za dobar (3) od 138 do 163 bodova i za dovoljan (2) od 112 do 137 bodova.

7. Zaključak

Dioklecijanova palača jedna je od najvažnijih kulturno-povijesnih spomenika u Hrvatskoj. Ona ima neprocjenjivo umjetničko i povijesno značenje, koje se ne ograničava samo na razdoblje u kojem je nastala, već se, otkako je u ranom srednjem vijeku postala jezgrom Splita, proširuje i na mnoga druga razdoblja. Kao primjer višeslojnog gradskog tkiva predromanike, romanike, gotike, renesanse, baroka i novijeg doba koji koegzistiraju, idealan je primjer za realizaciju projekta iz nastavnog predmeta *Likovna umjetnost*. Od građevina unutar palače osobito mjesto zauzimaju Mauzolej (danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i zvonik uz nju), zatim Mali hram (danas krstionica sv. Ivana Krstitelja), vestibul i peristil, a od umjetničkih djela svakako se izdvajaju vratnice Andrije Buvine, cjelokupni inventar katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije te ploča oltarne pregrade s prikazom hrvatskog kralja Petra Krešimir IV. ili Zvonimira, koja se nalazi u krstionici sv. Ivana Krstitelja. Na arhitektonskim i likovnim primjerima palače nastalima u različitom vremenskom razdoblju, unutar predloženoga projekta, učenici mogu proširiti svoje znanje o stilskim značajkama pojedinog umjetničkog razdoblja, što će im olakšati usvajanje gradiva na redovnoj nastavi.

Povijesni kontekst i kompleksnost nastanka palače, brojne građevine različitih stilskih razdoblja te uvaženi umjetnici koji su stvarali unutar nje, iziskuju spajanje brojnih znanstvenih disciplina kako bi se dobila potpuna slika jednog kulturnog spomenika koja je ovdje obogaćena i terenskom nastavom. U obliku projektne nastave, grupnog rada učenika i samostalnog istraživanja, učenicima bi se približile karakteristike i okolnosti nastanka ove građevine. Kroz iscrpno istraživanje i proučavanje, kao i mnoge zanimljivosti vezane uz građevinu, učenici bi se upoznali s njenim visokim kulturnim vrijednostima te bi svojim djelovanjem osvijestili druge ljude i tako pomogli njenoj valorizaciji i očuvanju. Projektna nastava ispunjava uvjete koje suvremena nastava zahtijeva, a to je interdiscipliniranost u pristupu i veća angažiranost učenika u svim pogledima, čemu se teži i što se postiže kroz cijeli, ovaj pomno osmišljeni, projekt.

8. Prilozi

8.1. Vremenik

2014.

Projekt **DIOKLECIJANOVA PALAČA:**

Prvi dio: učionička nastava (trajanje - 6 tjedana)

1. tjedan: tema Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača
2. tjedan: tema Car Dioklecijan
3. tjedan: tema Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija
4. tjedan: tema Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada
Splita
5. tjedan: tema Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače
6. tjedan: ponavljanje gradiva i opis drugog dijela projekta

Drugi dio: terenska nastava u Split (u 7. tjednu; trajanje - dva dana)

Prezentacija projekta: Izložba na temu Dioklecijanova palača (u 10. tjednu; tri tjedna nakon povratka s terenske nastave)

8.2. Vježba 1: Rimski gradovi na području hrvatske obale

8.2.1. Vježba 1: *Rimski gradovi na području hrvatske obale* i teorijski dio: *Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača – literatura*

1. Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997.
2. Grga Novak, *Povijest Splita*, Sv.1, Split, Čakavski sabor, 1978.
3. Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, Književni krug, 2007.
4. Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003.
5. Tin Turković, *Prikazi gradova na Peutingerovoj karti i razvoj urbanog pejzaža na području Hrvatske između antike i srednjeg vijeka*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2010.

8.2.2. Vježba 1: Rimski gradovi na području hrvatske obale – radni materijal

Prema pročitanim podacima o pojedinome gradu na karti:

a) točkom označite smještaj grada

b) u tablicu upišite nazive gradova te za svaki grad:

1. njegov antički naziv

2. najvažniju građevinu u gradu

GRAD					
ANTIČKI NAZIV					
NAJVAŽNIJA GRAĐEVINA					

8.3. Vježba 2: Car Dioklecijan

8.3.1. Vježba 2: Car Dioklecijan – literatura

1. Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1998.
2. Frane Bulić, Nenad Cambi, Ivo Babić, *Dioklecijan i Split*, Split, Slobodna Dalmacija, 2005.
3. Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb, Naklada Ljevak, Institut za povijest umjetnosti, 2002.
4. Nenad Cambi, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u: *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split; Lions club, 1994., str. 11–29.
5. Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, Književni krug, 2007.
6. John. J. Wilkes, *Diokletians palace, Split: Residance of retired roman emperor*, Sheffield (?), Ian Sanders memorial commitee, 1993.
7. Mrežna stranica: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Laktancije> [3.srpnja 2014.]
8. Mrežna stranica: <http://proleksis.lzmk.hr/42787/> [6. rujna 2014.]
9. Mrežna stranica: http://hr.wikipedia.org/wiki/Damnatio_memoriae [3.srpnja 2014.]

8.3.2. Vježba 2: *Car Dioklecijan* – radni materijal

1. Odredite tematiku na svakoj reprodukciji, od kojeg je materijala svako umjetničko djelo izrađeno te pronađite poveznicu između njih.

	Što je prikazano (tema) na reproduciranim likovnim primjerima?	Od kojeg je materijala umjetničko djelo izrađeno?	Pronađite poveznicu između prikaza i pisano je objasnite!
			
			
			

2. Kako je i zašto Dioklecijan podijelio carstvo?

---

3. Koje je reforme uveo car Dioklecijan?

8.4. Vježba 3: Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija

8.4.1. Vježba 3: Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija – literatura

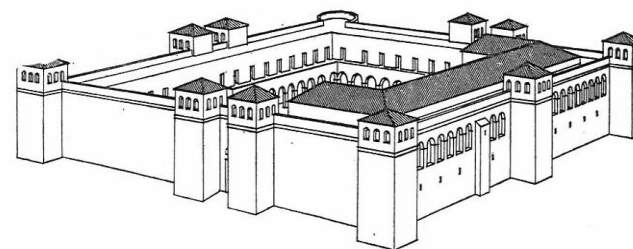
1. Joško Belamarić, *Gynaceum Iovence Dalmatiae-Aspalathos* u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40, 2003./2004., str. 5–42.
2. Joško Belamarić, *The date of foundation and original function of Diocletians Palace at Split* u: *Hortus Artium Medivealum* 9, 2003., str. 173–185.
3. Sanja Buble, *Dioklecijanova palača-izvor poznavanja rimske tehnike gradnje* u: *Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja: zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog, od 18. do 22. rujna 2005. u Splitu*, Split, Književni krug, 2009., str. 135–161.
4. Frane Bulić, Nenad Cambi, Ivo Babić, *Dioklecijan i Split*, Split, Slobodna Dalmacija, 2005.
5. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1927.
6. Nenad Cambi, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u: *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split, Lions club, 1994., str. 11–29.
7. Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, Književni krug, 2007.
8. John. J. Wilkes, *Diocletians palace, Split: Residance of retired roman emperor*, Sheffield (?), Ian Sanders memorial commitee, 1993.

8.4.2. Vježba 3: Dioklecijanova palača: nastanak, gradnja i prostorna dispozicija – radni materijal

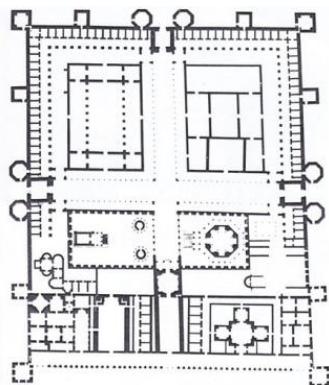
1. Zaokružite slovo uz tlocrt ili shematski nacrt koji prikazuje Dioklecijanovu palaču u Splitu? Na tlocrtu Dioklecijanove palače ucrtajte *cardo* i *decumanus* te strane svijeta.

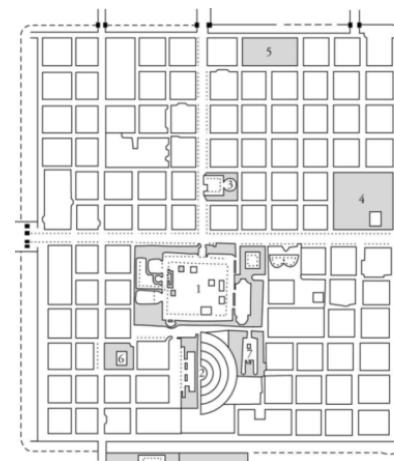
A)

B)

C)

D)

2.Komparirajte reproducirane primjere:

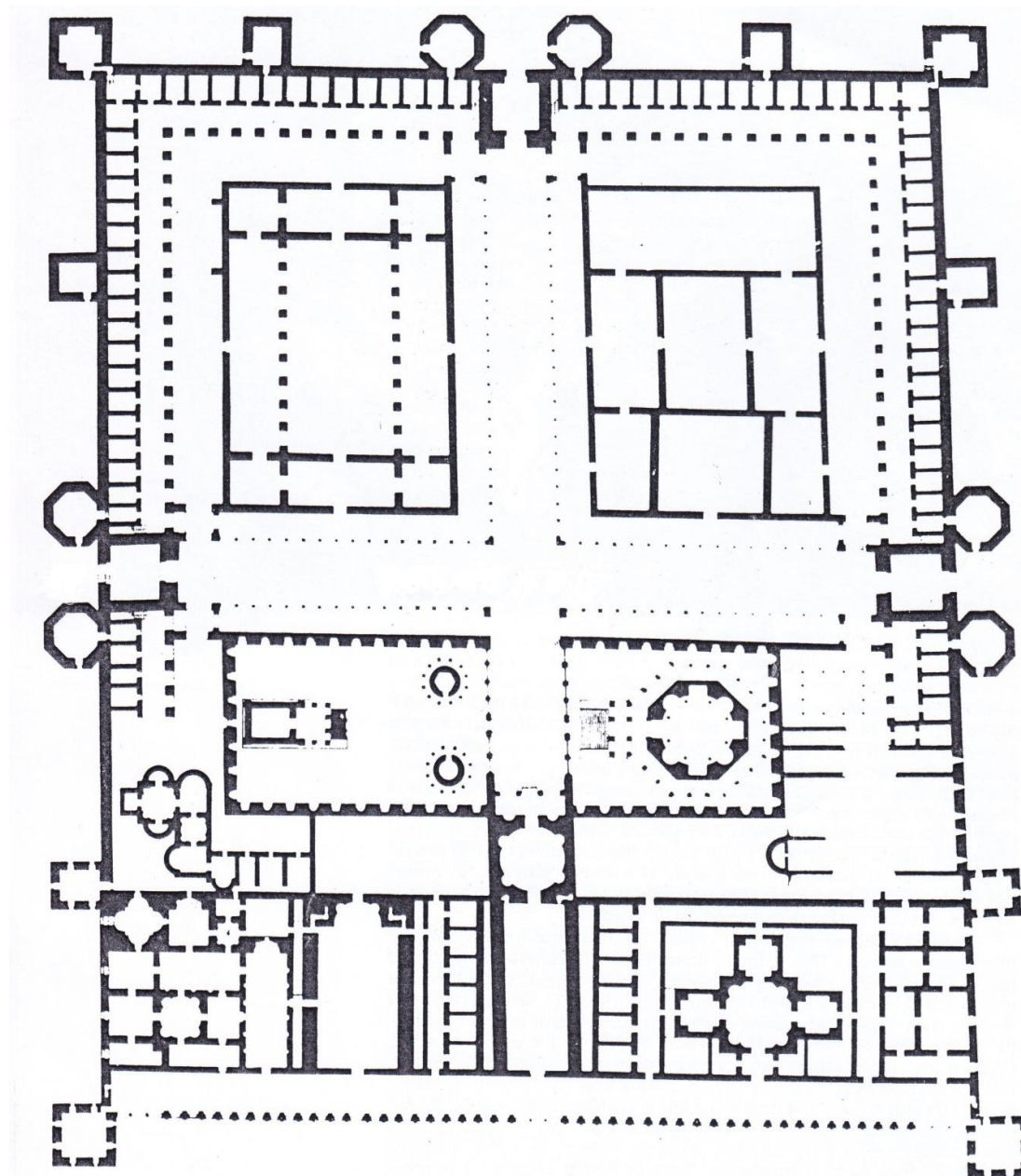

---

3. Ispod tlocrta nalazi se popis nekoliko građevina i dijelova Dioklecijanove palače označenih rednim brojevima. Na tlocrtu brojevima (u crvenoj boji) označite smještaj zadanih dijelova unutar palače.

Tlocrt Dioklecijanove palače (prema J. Marasoviću)

1. Vestibul	5. Mali hram- danas krstionica sv. Ivana Krstitelja
2. Triklinij	6. Mauzolej- danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije
3. Peristil	7. Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije
4. Porta aurea	8. Podrumske prostorije palače

8.5. Vježba 4: Građevine u gradu Splitu

8.5.1. Vježba 4: Građevine u gradu Splitu i teorijski dio: Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita – literatura

1. Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997.
2. Frano Bulić, Ljubo Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1927.
3. Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, Književni krug, 2007.

8.5.2. Vježba 4: *Građevine u gradu Splitu* – radni materijal

1. Ispod svake reprodukcije upiši naziv građevine koju predstavlja te okvirno vrijeme njenog nastanka.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

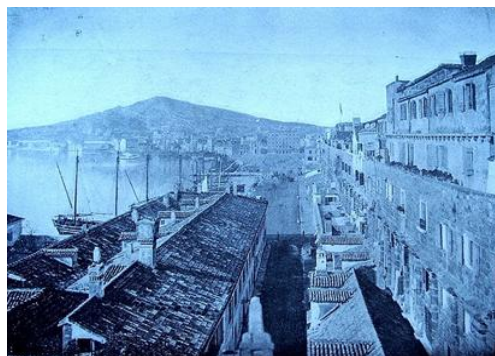
7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

2. Ukratko opišite što se događalo s Dioklecijanovom palačom nakon smrti Dioklecijana?

---

3. Koji su važni događaji vezani za splitsku povijest?

8.6. Vježba 5: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače

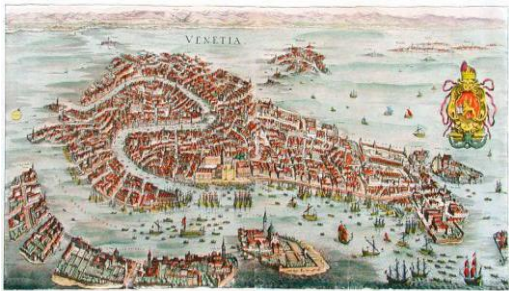

8.6.1. Vježba 5: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače – literatura

1. Cvito Fisković, Uloga i značenja Jurja Dalmatinca u: Slavo Grubišić (ur.), Šibenik, spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, Muzej grada Šibenika, 1976., str. 473–479.
2. Radovan Ivančević, *Šibenska katedrala*, Šibenik, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 1998.
3. Predrag Marković, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku: prvih 105 godina*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2010.
4. *Likovna enciklopedija Jugoslavije 1, A-J*, (gl. ur.) Žarko Domljan, *sub voce* Juraj Dalmatinac [Ivan Matejčić], Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1984., str. 709–712.
5. *Likovna enciklopedija Jugoslavije 2, K-Ren*, (gl. ur.) Žarko Domljan, *sub voce* Ivan Meštrović [Božidar Gagro], Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1987., str. 315–318.
6. Mrežna stranica:
https://www.google.hr/search?q=BONINO+DA+MILANO&oq=boni&aqs=chrome.0.69i59l2j69i60j69i57j0l2.2048j0j4&sourceid=chrome&es_sm=122&ie=UTF-8 [16.lipnja 2014.]

8.6.2. Vježba 5: Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače – radni materijal

1. Povežite grad i umjetničko djelo s navedenim umjetnicima, na način da u prazne kućice pod djelom i gradom, upišete odgovarajuću brojku: 1, 2, 3.

GRAD	UMJETNIK	UMJETNIČKA DJELA	
	Ivan Meštrović		
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
	Juraj Dalmatinac		
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
	Bonino da Milano		
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

8.7. Vježba: Terminologija

Pokraj svakog termina upišite njegovo značenje!

TETRARHIJA

PREFEKTURA

DIJECEZA

EDIKT

DAMNATIO MEMORIAE

GINECEJ

FLANKIRATI

VESTIBUL

PERIMETRALNI ZID

PERISTIL

PERIPTER

8.8. Radna knjižica

DIOKLECIJANOVA PALAČA

Radnja knjižica za terensku nastavu

Ime i prezime učenika: _____

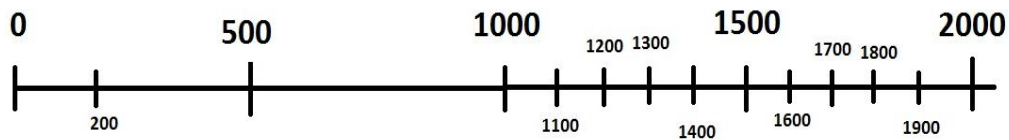
Razred: _____

Datum: _____

Broj ostvarenih bodova: _____

Zadatak 1: Vremenska lent

Na vremenskoj lenti, crticom u crvenoj boji i odgovarajućim slovom uz nju kronološki označite navedene događaje:

- a) osnutak Dioklecijanove palače
- b) restauracija zvonika uz katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije
- c) nastanak vratnica Andrije Buvine
- d) nastanak korskih pregrada unutar katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije
- e) nastajanje glavnog oltara unutar katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije
- f) nastanak polikromiranog raspela (djelo Jurja Petrovića) unutar katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije
- g) nastanak plutejne pregrade koja se nalazi unutar krstionice sv. Ivana Krstitelja
- h) nastanak skulpture sv. Ivana Krstitelja unutar krstionice sv. Ivana Krstitelja

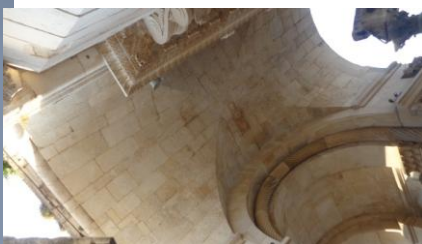
Zadatak 2: Snalaženje u prostoru prema reprodukcijama

Odgovarajućim slovom na tlocrtu Dioklecijanove palače obilježite mjesto odakle su snimljene fotografije označene slovima od A do F.

A

B

C

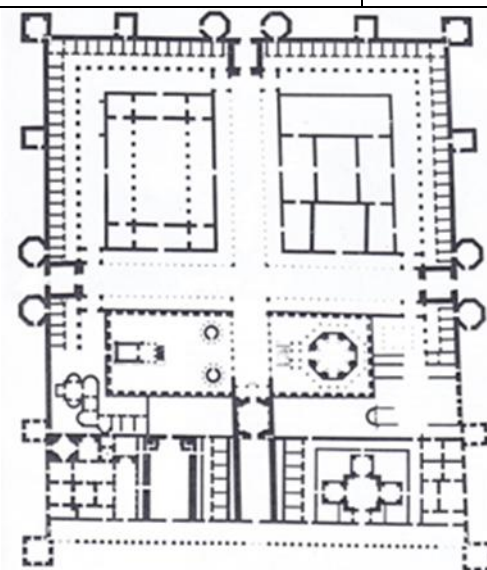
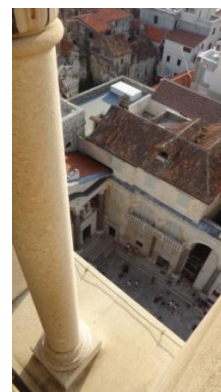
D

E

F

Zadatak 3: Terminologija

Pokraj svakog termina upišite njegovo značenje!

INTERPOLACIJA

KRIPTOPORTIK

EKSEDRA

PISCINA

HIPOKAUST

PROTIRON

SFINGA

PROSTAZA

PLUTEJ

PURIFIKACIJA

Zadatak 4: Fotografski materijal

Pronađite i fotografirajte:

1. *Podrumske prostorije*, Dioklecijanova palača, Split
2. Niše u *vestibulu*, Dioklecijanova palača, Split
3. Kupola *vestibula*, Dioklecijanova palača, Split
4. Ostatak stambenih dvorana rezidencijalnog dijela palače, Dioklecijanova palača, Split
5. Ostatci *triklinija*, Dioklecijanova palača, Split
6. *Protiron*, Dioklecijanova palača, Split
7. Sfinga na *peristilu*, Dioklecijanova palača, Split
8. Reljefi *Navještenja* i *Porođenja*, podnožje zvonika katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split
9. Sarkofag dviju kćeri kralja Bele IV., ulaz u katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split
10. Detalji: *Skidanje s križa* i *Posljednji sud*, Buvininine vratnice, katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split
11. Detalji: dva medaljona s (navodnim) prikazom Dioklecijana i Priske, katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split
12. Svod glavnog oltara, katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split
13. Vijenac u krstionici sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split
14. Sarkofag nadbiskupa Ivana Ravenjanina, krstionica sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split
15. Sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, Split
16. Skulptura Grgura Ninskog, Dioklecijanova palača, Split

Zadatak 5: Vrata palače

Navedite o kojim vratima je riječ, sve nazive koje znate za svaka od njih te na kojim stranama svijeta se nalaze.

Porta Ferrea _____

Porta Nova _____

Porta Aenea _____

Porta Argentea _____

Zadatak 6: Peristil

A) Skicirajte četiri vizure peristila!

ISTOK	ZAPAD
SJEVER	JUG

B) Što znate o današnjoj fukciji peristila?

Zadatak 7: Zvonik uz katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije

A) Nabrojite sve vremenske faze gradnje zvonika?

B) Kojim sve stilskim razdobljima pripada zvonik?

C) Na reprodukciji označi tražene dijelove tako da ih strelicom spojiš sa navedenim pojmovima.

1. BIFORA

2. POLUKRUŽNI LUK

3. ŠILJASTI LUK

4. SLIJEPE ARKADE

5. VIJENAC

Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Zadatak 8. Mauzolej – danas katedrala posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije

A) Na prikazu vratnica, crvenim flomasterom naznačite smjer „čitanja“ scena:

Vratnice Andrije Buvine, XIII. st.

B) Imenujte teme sljedeća dva prikaza (na crti ispod reprodukcija) te naznačite njihov smještaj na reprodukciji vratnica iz prethodnog zadatka, tako da na scenu (crvenim flomasterom) upišete znak koji se nalazi iznad svakog od prikaza:

+

Δ

C) Navedite koji su razlozi pretvorbe mauzoleja u Katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije i okvirno vrijeme kada se to zbilo?

D) Kada je nastao *oltar sv. Dujma* i tko je njegov autor?

E) Kada je nastao *oltar sv. Staša* i tko je njegov autor?

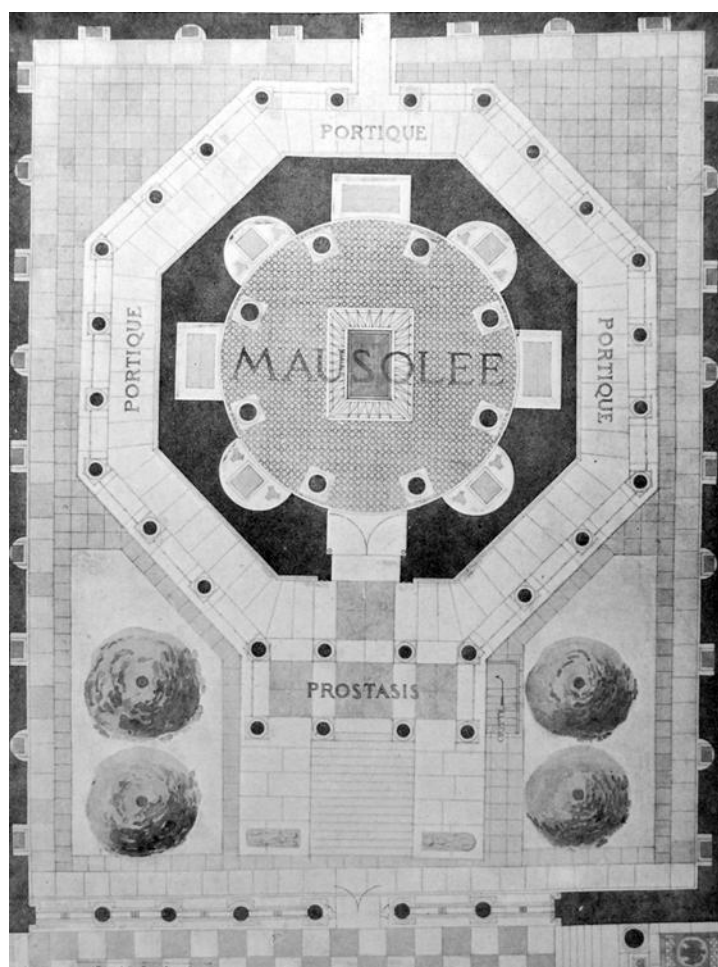

F) Na tlocrtu odgovarajućim brojem (crvenim flomasterom) označite položaj sljedećih dijelova mauzoleja:

1. propovjedaonica
2. korske klupe
3. glavni oltar
4. oltar sv. Dujma
5. oltar sv. Staša
6. zvonik uz mauzolej

Tlocrt Dioklecijanovog mauzoleja

Zadatak 9: Mali hram – danas krstionica sv. Ivana Krstitelja

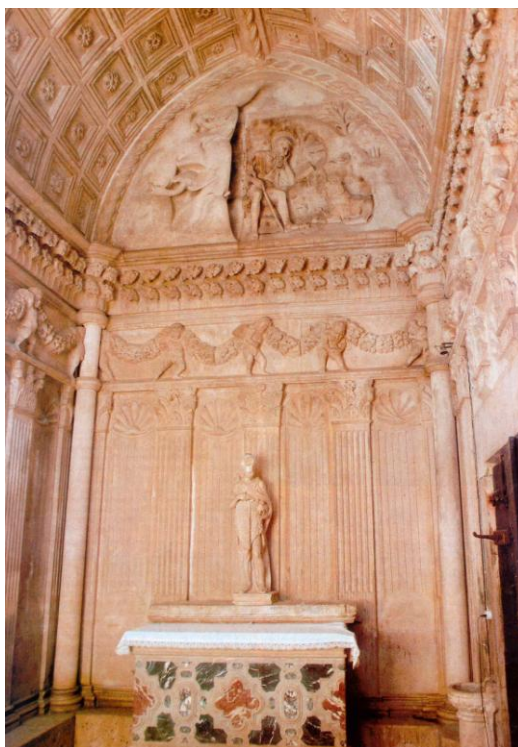
A) Napišite u čemu se očituje sličnost krstionice sv. Ivana Krstitelja s unutrašnjosti krstionice Katedrale sv. Lovre u Trogiru? Unesite podatak o stoljeću nastanka krstionice u Trogiru (u legendi ispod reprodukcije).

Unutrašnjost *krstionice Katedrale sv. Lovre*, ____ st., Trogir

B) Zašto je važna ploča oltarne pregrade s figuralnim prikazom Petra Krešimira IV. (ili Zvonimira), koja se nalazi u krstionici sv. Ivana Krstitelja?

C) Koji način oblikovanja prepoznajete na prikazanome reljefu? (zaokružite točan odgovor)

Reljef s prikazom kralja Petra Krešimira IV. ili Zvonimira s pluteja, XI. st. krstionica sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

- a) naturalizam
- b) stilizacija
- c) idealizacija
- d) realizam

D) Na sljedećem primjeru:

1. prema reproduciranom detalju prepoznajte o kojoj građevini unutar Dioklecijanove palače se radi (odgovor upišite na liniju ispod reprodukcije)
2. na prikazu naznačite navedene elemente od slova *a* do *c*, tako da strelicom povežete pojam i njegovo mjesto na prikazu

a) ZABAT

b) KAPITEL

c) FRIZ

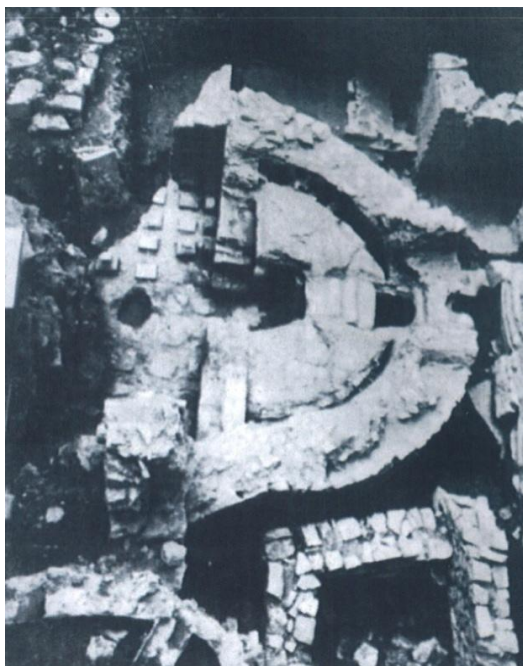
Zadatak 10: Intervju s prolaznicima

1. Možete li navesti događaje vezane uz palaču, za koje smatrate da su od povijesnog značaja?
2. U kojoj ste mjeri upoznati s građevinama u palači i njenim dijelovima?
3. Koji su po Vašem mišljenju suvremeni problemi vezani uz Dioklecijanovu palaču?
4. Smatrate li da vlasti dovoljno brinu o njenom očuvanju?
5. Što mislite da bi se trebalo poduzeti kao korak prema njenom očuvanju i sprječavanju daljnjeg propadanja?

11. Istočne i zapadne kupelji

Istočne kupelji uz rezidencijalni dio palače

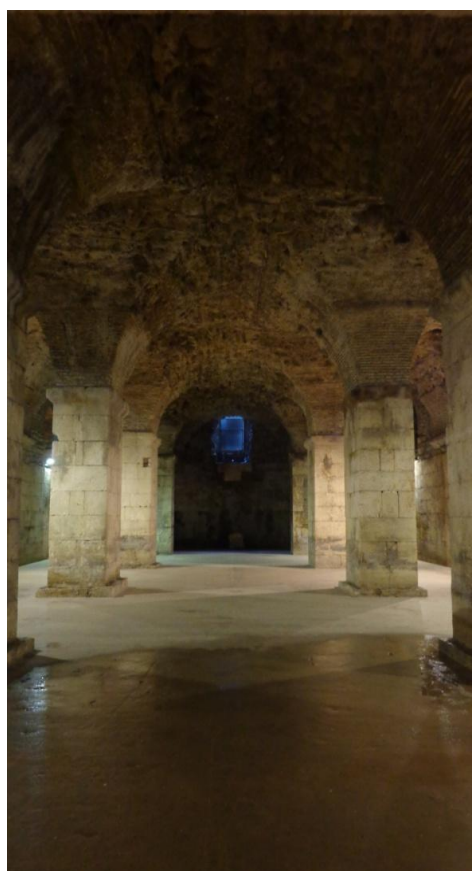
Zapadne kupelji neposredno izvan rezidencijalnog dijela palače

8.9. Slikovni materijal

Sl. 1. Južno pročelje Dioklecijanove palače, Split

Sl. 2. Podrumske prostorije Dioklecijanove palače, Split

Sl. 3. *Vestibul* Dioklecijanove palače, Split

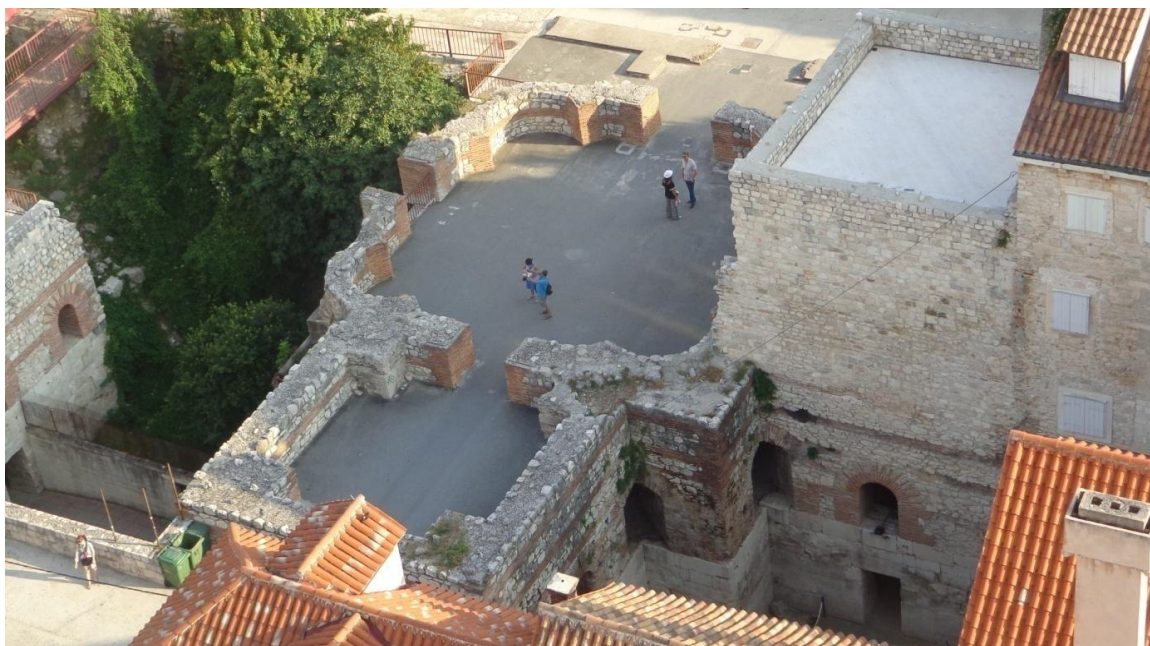

Sl. 4. *Vestibul* Dioklecijanove palače, Split (pogled odozgo)

Sl. 5. Okulus *vestibula* Dioklecijanove palače, Split

Sl. 6. *Triklinij* Dioklecijanove palače, Split (pogled odozgo)

Sl. 7. Ostatci mozaikalnog poda istočno od vestibula, između zida Dioklecijanova stana i ogradnog zida mauzoleja, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 8. Peristil, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 9. Sirijski zabat, Peristil, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 10. Kapela unutar protirona, XVI. st., Peristil, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 11. Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, XIII. - XVI. st./restauracija XIX./XX. st., Dioklecijanova palača, Split

Sl. 12. Reljef *Navještenje*, XIII. st., ulaz u katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 13. Sarkofag dviju kćeri Bele IV., XIII. st., ulaz u katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 14. Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, XIII.-XVI. st./restauracija XIX./XX. st. Dioklecijanova palača, Split

Sl. 15. Nekadašnji Dioklecijanov mauzolej - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 16. Temenos nekadašnjeg mauzoleja - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 17. Sfinga ispred katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 18. *Oltar sv. Staša*, Juraj Dalmatinac, XV. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 19. *Oltar sv. Dujma*, Bonino da Milano, XV. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 20. Unutrašnjost mauzoleja - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

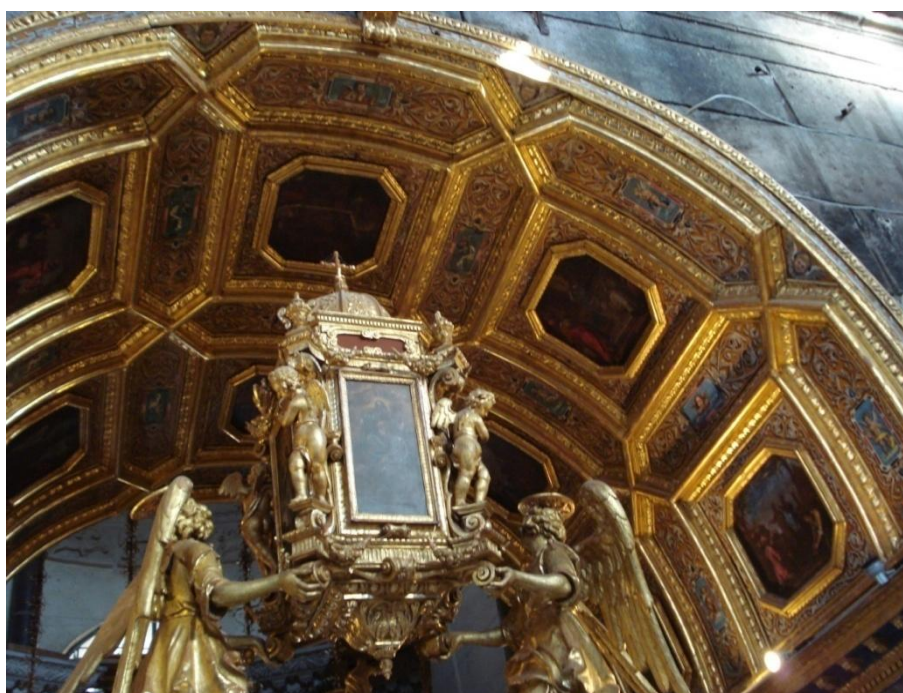

Sl. 21. Kupola mauzoleja - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 22. Glavni oltar, XVII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 23. Svod iznad glavnog oltara, Matej Ponzoni-Pončun (Matteo Ponzzone), XVII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 24. Propovjedaonica, druga polovica XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 25. Korsche klupe, prva polovica XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 26. Detalj s korskih klupa, prva polovica XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 27. Vratnice Andrije Buvine, Andrija Buvina, XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 28. Prikaz *Prikazanje u Hramu* s vratnica Andrije Buvine, Andrija Buvina, XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 29. Prikaz *Posljednja večera* s vratnica Andrije Buvine, Andrija Buvina, XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

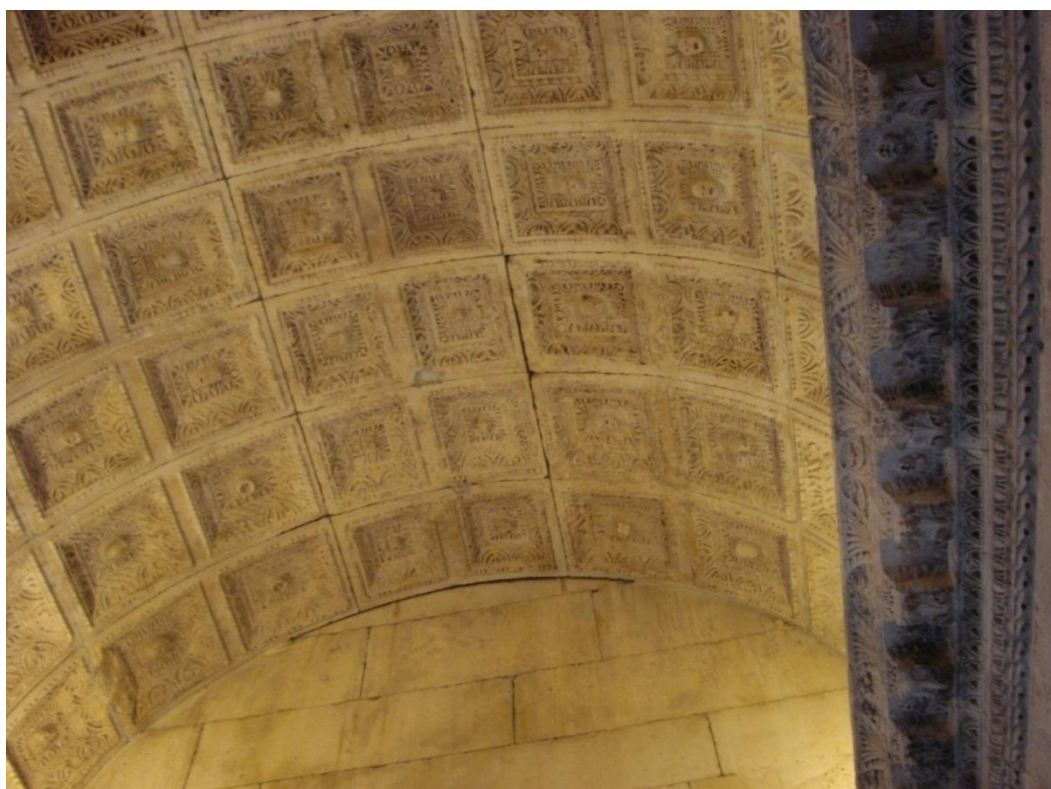

Sl. 30. Pogled na krstionicu sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 31. Pogled na vijenac krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 32. Kasetirani svod krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 33. Sarkofag nadbiskupa Ivana Ravenjanina ukrstionici sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 34. Sarkofag nadbiskupa Lovre unutar krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Sl. 35. Sfinga ispred krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

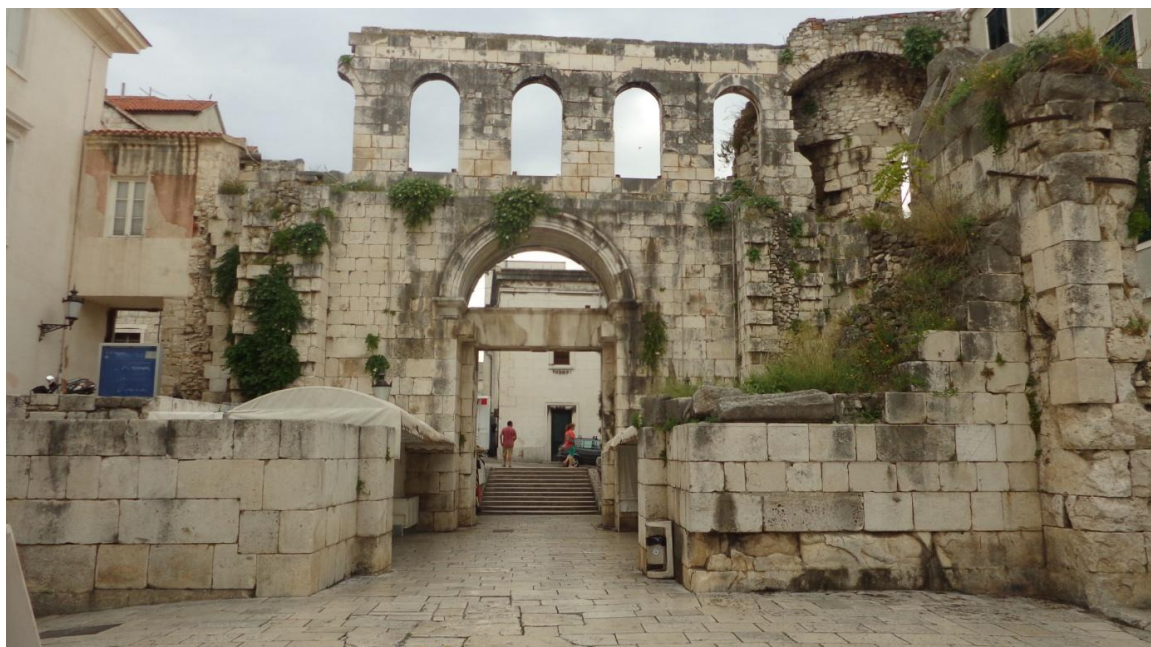

Sl. 36. Sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, Split

Sl. 37. Sjeverna vrata Dioklecijanove palače, Split

Sl. 38. Istočna vrata Dioklecijanove palače, Split

Sl. 39. Zapadna vrata Dioklecijanove palače, Split

Sl. 40. Tragovi otučene antičke skulpture božice *Viktorije* iznad zapadnih vrata Dioklecijanove palače, Split

Sl. 41. Predromanički zvonik, XI.st., iznad zapadnih vrata Dioklecijanove palače, Split

Sl. 42. Poslovna zgrada *Splitske banke*, XX. st., Dioklecijanov palača, Split

8.10. Kompaktni disk

8.4.1. Prezentacija 1: Powerpoint prezentacija *Rimski gradovi na hrvatskoj obali i povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača* (vježba, teorijski dio)

8.4.2. Prezentacija 2: Powerpoint prezentacija *Car Dioklecijan* (vježba, teorijski dio)

8.4.3. Prezentacija 3: Powerpoint prezentacija *Dioklecijanova palača nastanak, gradnja i prostorna dispozicija* (vježba, teorijski dio)

8.4.4. Prezentacija 4: Powerpoint prezentacija *Građevine u Splitu i palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita* (vježba, teorijski dio)

8.4.5. Prezentacija 5: Powerpoint prezentacija *Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače* (vježba, teorijski dio)

9. Popis reprodukcija

Slika 1. Južno pročelje Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 2. *Podrumske* prostorije Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 3. *Vestibul* Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 4. *Vestibul* Dioklecijanove palače, Split (pogled odozgo) (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 5. *Okulus vestibula* Dioklecijanove palače (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 6. *Triklinij* Dioklecijanove palače, Split (pogled odozgo) (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 7. Ostaci mozaikalnog poda istočno od vestibula, između zida Dioklecijanova stana i ogradnog zida mauzoleja, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 8. Peristil, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 9. Sirijski zabat, Peristil, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović)

Slika 10. Kapela unutar *protirona*, XVI., st., Peristil, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 11. Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, XIII. – XVI. st./restauracija XIX./XX. st., Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 12. Reljef *Navještenje*, ulaz u katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split

Slika 13. Sarkofag dviju kćeri Bele IV., XIII. st., ulaz u katedralu Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 14. Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, XIII. – XVI. st./restauracija XIX./XX. st., Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 15. Sfinga ispred katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 16. Nekadašnji Dioklecijanov mauzolej - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 17. Temenos nekadašnjeg mauzoleja - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 18. *Oltar sv. Staša*, Juraj Dalmatinac, XV. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 19. *Oltar sv. Dujma*, Bonino da Milano, XV. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.))

Slika 20. Unutrašnjost mauzoleja - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 21. Kupola mauzoleja - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 22. Glavni oltar XVII. st., katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 23. Svod iznad glavnog oltara, Matej Ponzoni-Pončun (Matteo Ponzzone), XVII. st katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 24. Propovjedaonica, druga polovica XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 25. Korsche klupe, prva polovica XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 26. Vratnice Andrije Buvine, Andrija Buvina, XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split

Slika 27. Prikaz *Prikazanje u Hramu* s vratnica Andrije Buvine, Andrija Buvina, XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split

Slika 28. Prikaz *Posljednje večere* s vratnica Andrije Buvine, Andrija Buvina, XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split

Slika 29. Detalj s korskih klupa, prva polovica XIII. st., katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 30. Pogled na krstionicu sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 31. Pogled na vijenac krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 32. Kasetirani svod krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanov palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 33. Sarkofag nadbiskupa Ivana Ravenjanina u krstionici sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 34. Sarkofag nadbiskupa Lovre u krstionici sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 35. Sfinga ispred krstionice sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 36. Sjeverno pročelje Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 37. Sjeverna vrata Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 38. Istočna vrata Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 39. Zapadna vrata Dioklecijanove palače, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 40. Tragovi otučene antičke skulpture božice *Viktorije* iznad zapadnih vrata, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 41. Predromanički zvonik, XI. st., iznad zapadnih vrata palače, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Slika 42. Poslovna zgrada *Splitska banka*, XX.st., Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

9.1. Izvori reprodukcija u *Radnoj knjižici*

Zadatak 2: reprodukcije od A d F (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Zadatak 2: *Tlocrt Dioklecijanove palače* (Nenad Cambi, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u: *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split; Lions club, 1994., str. 20.)

Zadatak 7 (C): *Zvonik katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije*, Dioklecijanova palača, Split (fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.)

Zadatak 8 (A): *Vratnice Andrije Buvine* (mrežna stranica: <http://www.historiografija.hr/news.php?id=768> [7. rujna 2014.])

Zadatak 8 (B): prikaz *Bijeg u Egipat* i *Poklonstvo triju kraljeva* s vratnica Andrije Buvine na katedrali Uznesenja Blažene Djevice Marije, Dioklecijanova palača, Split (ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)

Zadatak 8 (F): *Tlocrt Dioklecijanovog mauzoleja* (mrežna stranica: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:SPLIT-Mausoleum_plan.jpg [3. rujna 2014.])

Zadatak 9 (A): unutrašnjost krstionice katedrale sv. Lovre u Trogiru (mrežna stranica: <https://galerija.wikispaces.com/Andrija+Ale%C5%A1i> [4. rujna 2014.])

Zadatak 9 (C): *Reljef s prikazom kralja Petra Krešimira IV. ili Zvonimira s pluteja*, XI. st. krstionica sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split (Igor Fisković, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Zagreb, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002., str.17.)

Zadatak 9 (D): *krstionica katedrale sv. Lovre*, Trogir (mrežna stranica: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/3/3f/Trogir_Unutra%C5%A1njost_krstionice_katedrale.jpg [4. rujna 2014.])

10. Popis literature

1. Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009.
2. Joško Belamarić, *Gynaceum Iovence Dalmatiae-Aspalathos* u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40, Split, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Splitu, 2005., str. 5–42.
3. Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997.
4. Joško Belamarić, *The date of foundation and original function of Diocletians Palace at Split* u: *Hortus Artium Medivealum* 9, 2003., str. 173–185.
5. Sanja Buble, *Dioklecijanova palača-izvor poznavanja rimske tehnike gradnje* u: *Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja: zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog, od 18. do 22. rujna 2005. u Splitu*, Split, Književni krug, 2009., str. 135–161.
6. Frane Bulić, Nenad Cambi, Ivo Babić, *Dioklecijan i Split*, Split, Slobodna Dalmacija, 2005.
7. Frane Bulić, Ljubo Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1927.
8. Radoslav Bužančić, *Majstor Radovan*, Zagreb, Matica Hrvatska, 2011.
9. Nenad Cambi, *Antika*, Zagreb, Naknada Ljevak, Institut za povijest umjetnosti, 2002.
10. Nenad Cambi: *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u: *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split; Lions club, 1994., str. 11–49.
11. Franko Ćorić, Zlatko Jurić, *Obnova Buvininih vratnica 1908. godine* u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 1, Zagreb, 2010., str. 75–88.
12. Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, broj 1, Školske novine, Zagreb, 1994.
13. Ivet Ćurlin, *Zaštita Dioklecijanove palače u drugoj polovici XX. stoljeća*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 1994.
14. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost I. dio uvod*, Zagreb, Školska knjiga, 1989.
15. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti za gimnazije, strukovne i umjetničke škole*, Školska knjiga, Zagreb, 1972.

16. Igor Fisković, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Zagreb, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.
17. Cvito Fisković, *Uloga i značenja Jurja Dalmatinca* u: Slavo Grubišić (ur.), *Šibenik, spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, Muzej grada Šibenika, 1976., str. 473–479.
18. Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život 1: od paleolitika do predromanike, udžbenik za 2. razred gimnazije*, Zagreb, Profil International, 2009.
19. Radovan Ivančević, *Šibenska katedrala*, Šibenik, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, 1998.
20. Zrinka Jurić Avmedovski, Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, *Likovna umjetnost 2, udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb, Alfa, 2009.
21. Antun Karaman, *Likovna umjetnost 2: opća povijest umjetnosti od prapovijesti do suvremenosti, udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 2008.
22. Ljubo Karaman, *Vratnice splitske katedrale ; Drveni kor u splitskoj katedrali*, Zagreb, Zora, 1960., str. 6–28.
23. *Likovna enciklopedija Jugoslavije 1, A-J*, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1984., pojam: *Juraj Dalmatinac*, autor: *Ivan Matejčić*, str. 709–712.
24. *Likovna enciklopedija Jugoslavije 2, K-Ren*, Zagreb, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1987., pojam: *Ivan Meštrović*, autor: *Božidar Gagro*, str. 315–318.
25. Tomislav Marasović, *Kronologija proučavanja, očuvanja i uređenja Dioklecijanove palače* u: *Dioklecijanova palača, katalog izložbe*, Split Lions club, 1994., str. 29–30.
26. Jerko Marasović, Sanja Buble, Katja Marasović, Snježana Perojević, *Prostorni razvoj jugoistočnog dijela palače* u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, VIII/2 (20), Zagreb, 2000., str. 175–238.
27. Predrag Marković, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku: prvih 105 godina*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2010.
28. Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović, *Dioklecijanova palača: Izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja*, Drugi dio, Split: Minneapolis: Urbanistički zavod Dalmacije; Univerzitete Minnesota, 1977.
29. Ante Milošević, *Predromanički zvonici u Dalmaciji i ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Dubrovnik: Split, Omega engineering; Centar Studia mediterranea pri Filozofskom fakultetu, 2011.

30. Werner Müller, Gunther Vogel, *Atlas arhitekture 1*, Zagreb, Golden marketing, Institut građevinarstva, 1999.
31. George Niemann, *Dioklecijanova palača u Split*, Split, Književni krug, 2005.
32. Grga Novak, *Povijest Splita*, Sv.1, Split, Čakavski sabor, 1978.
33. Snježana Perojević, Katja Marasović, Jerko Marasović, *Istraživanja Dioklecijanove palače od 1985. do 2005. godine u: Dioklecijanova palača-izvor poznavanja rimske tehnike gradnje u: Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja: zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog, od 18. do 22. rujna 2005. u Splitu*, Split, Književni krug, 2009., 51–94.
34. Stanko Piplović, *Obilježja i paradoksi Dioklecijanove palače u Splitu*, Kulturna baština/XX., 28-29, Split, 1997.
35. Daniel Premerl, *Glavni oltar splitske katedrale – tipologija, ikonografija i hipoteza o naručitelju u: Sic ars deprenditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića*, (ur.) Sanja Cvetnić, Milan Pelc, Daniel Premerl, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 2009., str. 419–438.
36. Kruno Prijatelj, Nenad Gattin, *Splitska katedrala*, Zagreb/Split, Kršćanska sadašnjost/Biblioteka Buvina, 1991.
37. Željko Rapanić, *Od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, Književni krug, 2007.
38. Jasna Salamon, *Likovna umjetnost: priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*, Zagreb, Profil, 2011.
39. Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden marketing, 2003.
40. John Summerson, *Klasični jezik arhitekture*, (ur.) Nada Grujić, prevela Sonja Bašić, Zagreb, Golden marketing, 1998.
41. Radoslav Tomić, *Barokni oltari i skulptura u Hrvatskoj*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1995.
42. Tin Turković, *Prikazi gradova na Peutingerovoj karti i razvoj urbanog pejzaža na području Hrvatske između antike i srednjeg vijeka*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2010.
43. John. J. Wilkes, *Diokletians palace, Split: Residence of retired roman emperio*, Sheffield (?), Ian Sanders memorial commitee, 1993.
44. Mrežna stranica:
http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf [11. rujna 2014.]

45. Mrežna stranica: http://dokumenti.ncvvo.hr/Ispitni_katalozi_13-14/Hrvatski/IK-liu.pdf [11. rujna 2014.]
46. Mrežna stranica: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Laktancije> [3. srpnja 2014.]
47. Mrežnastranica: <http://proleksis.lzmk.hr/26587/> [6. srpnja 2014.]
48. Mrežna stranica: http://hr.wikipedia.org/wiki/Damnatio_memoriae [3. srpnja 2014.]
49. Mrežna stranica:
https://www.google.hr/search?q=BONINO+DA+MILANO&oq=boni&aqs=chrome.0.69i59l2j69i60j69i57j0l2.2048j0j4&sourceid=chrome&es_sm=122&ie=UTF-8 [16. lipnja 2014.]
50. Mrežna stranica: <http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=213393> [6. rujna 2014.]
51. Mrežna stranica: <http://hrvatski.enacademic.com/12567/prostaza> [26. srpnja 2014.]
52. Mrežna stranica: <http://www.hrleksikon.info/definicija/plutej.html> [26. srpnja 2014.]

11. Sažetak/ Summary

Na području na kojem je nastala Dioklecijanova palača prije nje postojalo je naselje *Spalato* na koje je poprilično utjecala obližnja *Salona*, kao glavni grad rimske provincije Ilirika. Odlukom cara Dioklecijana i uslijed raznih društveno-povijesnih prilika došlo je do gradnje palače, koja ima karakteristike ljetnikovca i kaštela. Tijekom stoljeća naseljavanja i uslijed niza okolnosti, građevina je doživjela niz preinaka i nadogradnji te je s vremenom iz nje izrastao grad Split. Osim antičkih dijelova, danas u građevini koegzistiraju umjetnička djela i građevine raznih stilskih razdoblja, što ju čini vrlo važnim primjerom naše i svjetske baštine.

U diplomskome radu predstavlja se prijedlog srednjoškolskoga učeničkoga projekta iz predmeta *Likovna umjetnost* posvećen Dioklecijanovoj palači u Splitu. Projekt je pod

ijeljen u tri faze. Prvu fazu čine samostalno istraživanje učenika kojima se tijekom čitavog projekta dodjeljuju grupni i individualni zadaci na temelju kojih će biti ocijenjeni te učionička nastava na kojoj će biti obrađene sljedeće teme: *Povijest područja na kojem je nastala Dioklecijanova palača; Car Dioklecijan; Dioklecijanova palača – nastanak, gradnja i prostorna dispozicija; Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i razvoj grada Splita; Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove palače*. Ove teme u kojima se obrađuju društveno-povijesne prilike prije nastanka palače, tijekom gradnje i u stoljećima nakon, kao i detaljna obrada njene prostorne dispozicije, neophodne su za bolje razumijevanje druge faze projekta, odnosno terenske nastave u Split koja je zamišljena kao iscrpno istraživanje Dioklecijanove palače i njene bliže okolice u trajanju od dva dana. Na njoj će biti obrađeni glavni dijelovi građevine: južno pročelje i vrata, „podrumi“, vestibul, Dioklecijanov stan, istočne i zapadne kupelji, peristil, mauzolej – danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije (vratnice Andrije Buvine, glavni oltar, propovjedaonicu, korske klupe), zvonik katedrale, *Mali hram* – danas krstionica sv. Ivana Krstitelja te sjeverno pročelje palače i *Zlatna vrata*, istočna i zapadna vrata te dva primjera interpolacije. Završnu fazu projekta čini predstavljanje rezultata istraživanja i prikupljenog materijala putem predavanja i izložbe prigodom *Dana otvorenih vrata škole*.

U obliku projektne nastave, grupnog rada učenika i samostalnog istraživanja, učenicima bi se približile karakteristike i okolnosti nastanka ove građevine, koja tako upotpunjuje malu satnice *Likovne umjetnosti* i slabu zastupljenost ove teme u sklopu redovne nastave.

Ključne riječi: *Dioklecijanova palača, arhitektura, projektna nastava, Likovna umjetnost*

In the area where Diocletian's Palace was built, there had been a settlement called Spalato, which was greatly influenced by nearby Salona, the capital of Roman province Illyricum. The palace, with its characteristics of a villa and a castrum, was built by Diocletian due to various social and political circumstances. During centuries of settlement and different historical circumstances, the structure was modified and extended, and eventually the city of Split was built around it. Apart from antique parts, works of art and structures from other style periods coexist in the structure today, which makes it a very important example of Croatian and world heritage.

A suggestion for a high school students' project in *visual arts* (art history) with the topic of Diocletian's Palace in Split is presented in the thesis. The project is divided into three phases. The first phase includes students' individual research. Throughout the project students will be given group and individual tasks on the basis of which they will then be evaluated, and they will take part in classroom teaching covering the following topics: *The history of the area where Diocletian's Palace was built; Emperor Diocletian; The origination, building and spatial disposition of Diocletian's Palace; The Palace during the centuries after Diocletian's death and the development of Split; Artist' work within Diocletian's Palace.* The topics dealing with the social and historical circumstances prior to, during and after the building of the palace, as well as a detailed analysis of its spatial disposition, are essential for a better understanding of the second phase of the project, which is out-of-the-classroom teaching in Split, envisaged as a two-day detailed research of Diocletian's Palace and its near surroundings. During the period of two days main parts of the structure will be analysed: the southern facade and gates, basements, vestibule, Diocletian's residence, eastern and western baths, the Peristyle, Diocletian's mausoleum – today known as the Cathedral of Blessed Virgin Mary's Ascension (Andrija Buvina's doorpost, main altar, pulpit, choir benches), the bell tower of the cathedral, the temple – today known as the baptistery of Saint John the Baptist, northern facade and the Golden gate, eastern and western gates as well as two examples of interpolation.

The end phase of the project includes the presenting of the results of the research and collected materials in the form of a lecture and display on the School's Doors Open Day.

Project-based learning, group work and individual research will allow students to grasp the characteristics and the circumstances of the origination of the palace, which is otherwise feebly incorporated in the curriculum of visual arts.

Key words: Diocletian's Palace, architecture, project-based learning, visual art

Godina: 2014.

DIOKLECIJANOVA PALAČA-

projektna nastava iz predmeta *Likovna umjetnost*

1. DIO PROJEKTNE NASTAVE:

Učionička nastava

Analiza vježbe 1:

Rimski gradovi na području hrvatske obale

Karta Hrvatske
(rješenje vježbe 1)

Ovaj antički grad osnovalo je ilirsko pleme Liburna otprilike u IX. stoljeću p. n. e., u kojem je njegova luka bila polazište za brojna trgovačka putovanja i sigurno sidrište. Nakon 59. godine p. n. e. grad postaje Rimski municipij, a 48. godine p. n. e. kolonija rimskih građana, koju je vjerojatno osnovao sam Julije Cezar. Pod vladavinom Rimljana poprima karakter grada klasičnog rimskog urbanizma s pravilnom mrežom ulica, s izgrađenim glavnim trgom (forumom), kapitolijem s hramom, vodovodom i kanalizacijom. Rimski naziv ovoga grada bio je Jadera. Do danas je iz antičkoga vremena sačuvan forum na kojem se nalazi predromanička crkva sv. Donata i poznata romanička katedrala sv. Stošije.

Grad Zadar – rimski naziv JADERA

Crkva Sv. Donata (izvorno Presvetoga Trojstva), IX. st.,
Zadar

Katedrala svete Stošije (Anastazije), XII. i XIII. st., Zadar

Prvi biskup grada pod imenom Mavar bio je proganjan od strane rimskih vlasti, a nakon mučeničke smrti proglašen je svecem zaštitnikom grada. Ovaj grad je tada postao biskupija, a na mjestu biskupovog mučeništva u IV. stoljeću je izgrađena kršćanska katedrala. U VI. stoljeću je na istom mjestu sagrađena ranokršćanska bazilika, simbol grada. No, povijest grada počinje prije više od dvije tisuće godina, kada su stari Rimljani su pokorili starosjedioce Histre, te na mjestu ovog grada osnovali castrum – vojnu utvrdu. U I. stoljeću, za vrijeme vladavine cara Augusta, castrum je službeno proglašen gradom te je postao administrativno i gospodarsko središte rimske kolonije Colonia Iulia Parentium

Grad Poreč – rimski naziv PARENTIUM

Unutrašnjost Eufrazijeve bazilike (Eufrazijane), VI. st., Poreč

Najstariji naziv ove rimske kolonije spominje Plinije Stariji u djelu *Naturalis Historia* (oko 77.). Kao *kolonija cezarijana* grad je utemeljen između 46. i 45. godine p. n. e., s ciljem da bude jedno od brojnih uporišta rimskog osvajanja na području Jadrana. Antički grad bio je opskrbljen svim bitnim tekovinama rimske civilizacije – imala je vodovodni i kanalizacijski sustav, forum, kapitolij s hramovima, dva kazališta, veliko gradsko groblje, kuće bogato opremljene mozaicima i mramorom. Danas možemo vidjeti brojne ostatke iz tog doba, od kojih su najpoznatiji *Slavoluk Sergijevaca* i *Hram Rome i Augusta*. Službeno je ime grada bilo *Colonia Pietas Iulia Pola*.

Grad Pula – rimski naziv POLA

Augustov hram, oko 2. pr. Kr. - 14. n. e., Pula

Slavoluk Sergijevaca, oko 29. pr. Kr. - 27. pr. Kr., Pula

Ovaj grad je naša najvažnija luka. Na njegovom mjestu postojalo je starorimsko naselje pod nazivom Tarsatica. Tarsatica je bila važno obrambeno uporište u IV. stoljeću, a razrušena je u VIII. stoljeću od strane Franaka. U doba rimskog cara Oktavijana, u I. stoljeću p.n.e, naselje se pomiče bliže moru, na desnu obalu ušća rijeke Rječine u Kvarnerski zaljev, na mjesto na kojem se nalazi današnji Stari grad.

Grad Rijeka – rimski naziv TARSATICO

Trsatki kaštel, Rijeka

Grad Split – rimski naziv SPALATO

Kad dođete u ovaj grad morate za palac uhvatiti skulpturu jednog velikana. Nastanak grada povezuje se s gradnjom jedne rimske palače, izgrađene u razdoblju oko 295.-305. godine. Poslije smrti cara, njegova palača, kao državno vlasništvo, postaje mjestom gdje katkad borave vladari, državni dostojanstvenici i razni uglednici. Postupno se ta luksuzna carska rezidencija pretvara u grad, pa se upravo u tome procesu očituje postanak grada. Nagla urbanizacija palače nastaje kada se u nju sklanjanju izbjeglice iz porušene Salone početkom VII. stoljeća. Tada dolazi do postupne asimilacije romanskog i slavenskog stanovništva, koje drastično mijenja prostorni raspored unutar zidina, formirajući grad prema svojim potrebama. Istaknute građevine unutar palače, to jest grada, su carev mauzolej i Jupiterov hram. Antički naziv grada bio je Aspalathos.

Ivan Meštrović, *Grgur Ninski*, XX. st., bronca, Split

Učionička nastava -1.tjedan

Teorijski dio:

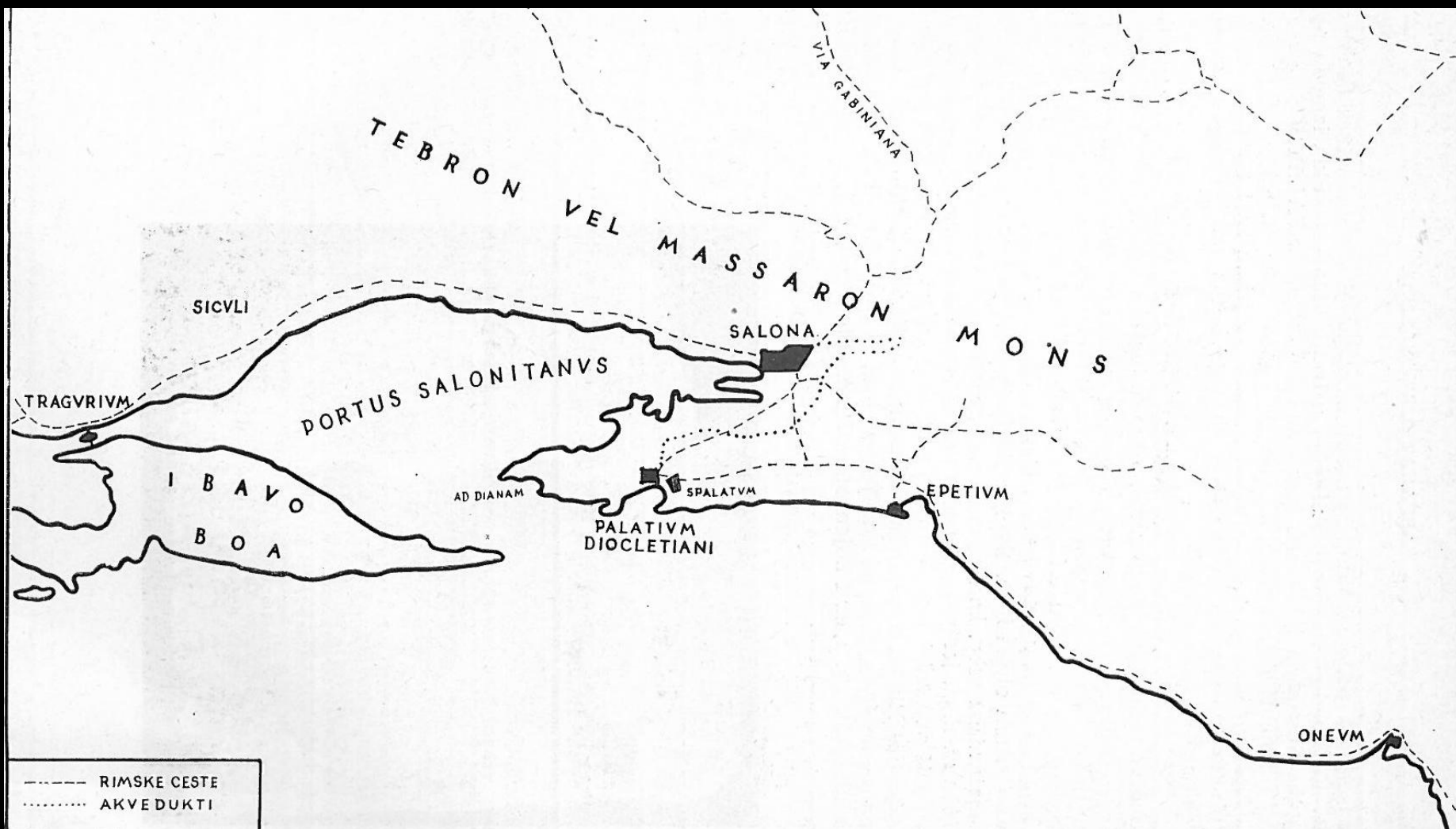
*Povijest područja na kojem je nastala
Dioklecijanova palača*

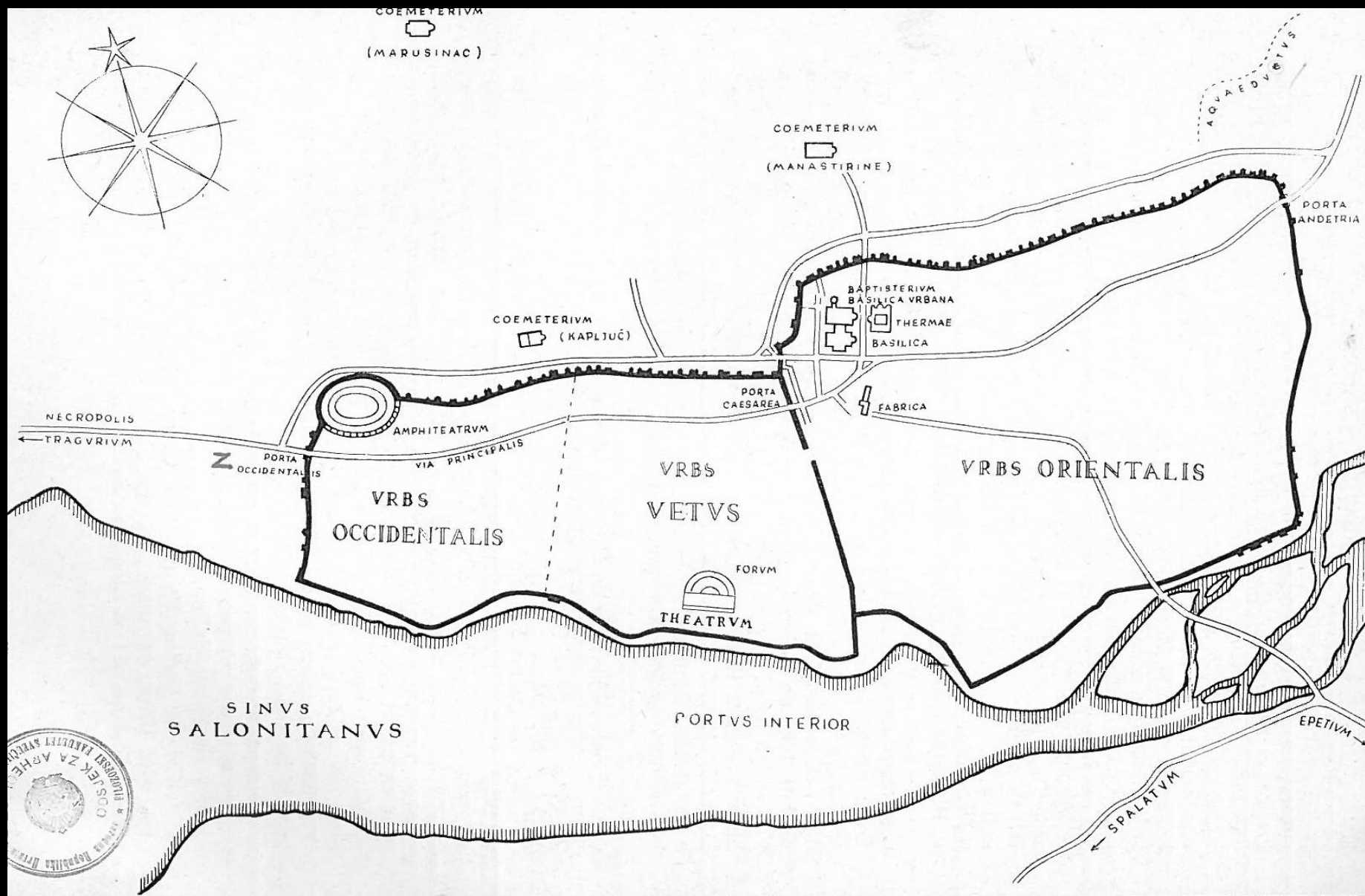

Prehistorijski nalazi iz okolice Splita

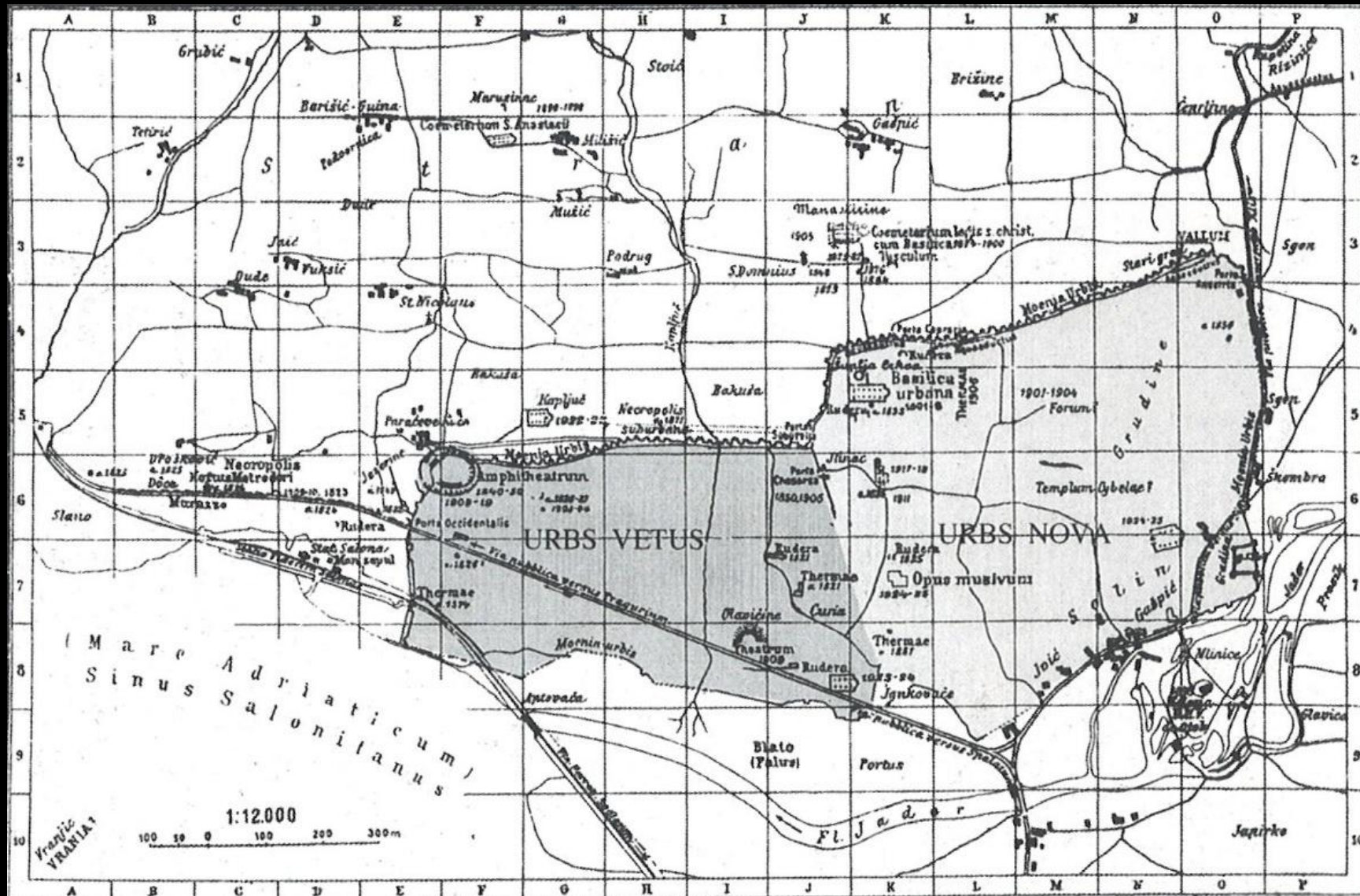

Karta s prikazom Splita i okolice u starom vijeku

Karta antičke Salone

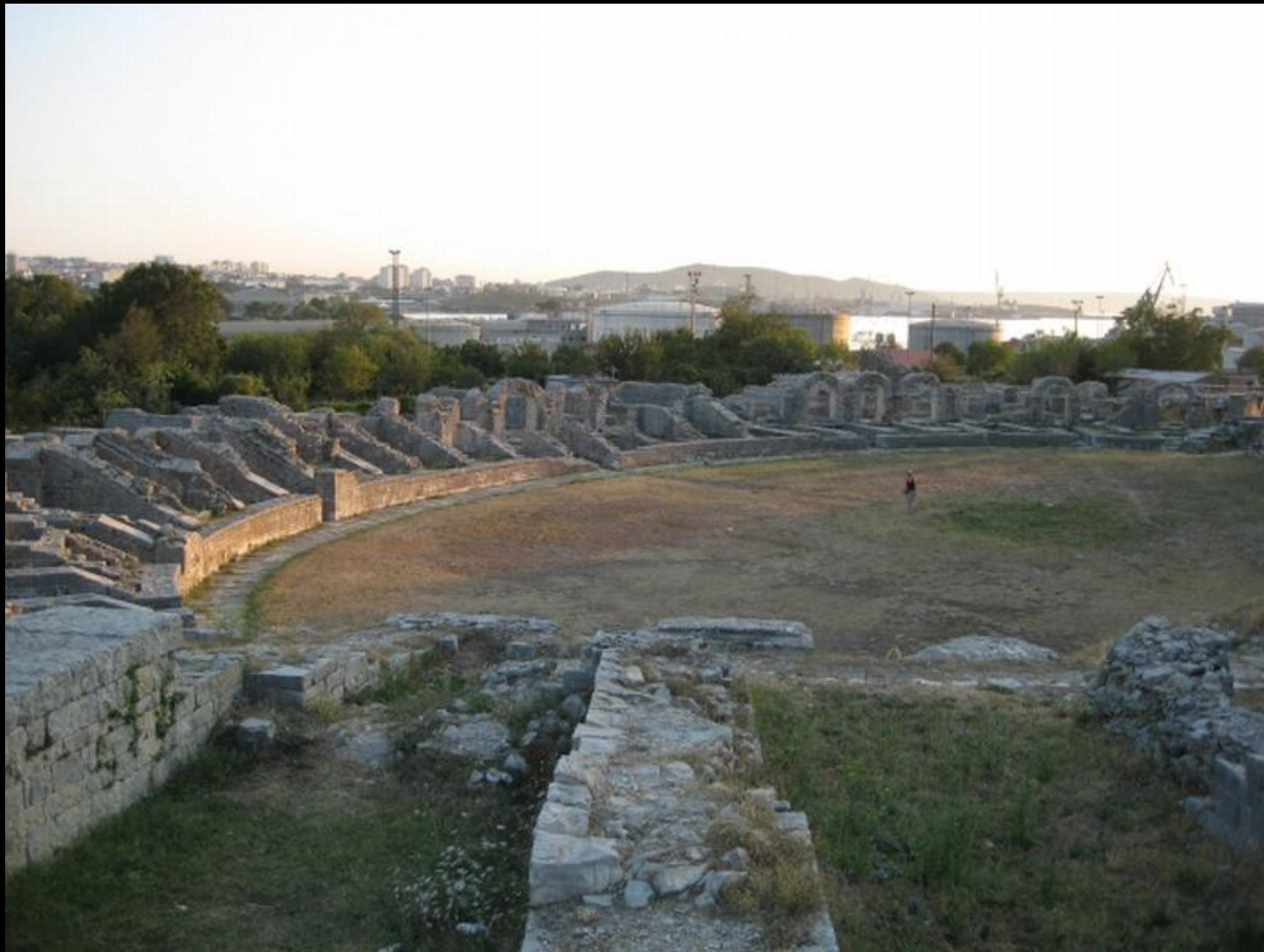
Topografska karta Salone s upisanim arheološkim lokalitetima i godinama njihova istraživanja (F. Bulić); podjela na *Urbs vetus* i *Urbs nova* prema zapažanjima E. Dyggvea

Ostaci antičkog episkopalnog centra i nadbiskupovih termi, Salona

Ostaci antičkog amfiteatra, Salona

Tabula Peutingeriana (detalj), kopija iz XII.- XIII. st. (?) po originalnoj karti iz rimskog carskog doba, pergamena, 675 cm x 34 cm, Nacionalna biblioteka, Beč

Izvori reprodukcija u prezentaciji

- Slide 1: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.mlahanas.de/Greece/History/Portraits/ErnestHebrard.html>
- Slide 3: Preuzeto s mrežne stranice: http://apartments-kroatien.com/apartmani_hrvatska/index.html
- Slide 4: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.apartments-booking.net/slike/ovo.jpg>
- Slide 5: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Zadar_Donat_Forum.jpg
- Slide 6: Preuzeto s mrežne stranice: http://1.bp.blogspot.com/_17rXtcI037Q/TH5O_NXIcvI/AAAAAAAAAFE/lqHXyJmY-c4/s640/Sv.Sto%C5%A1ija.jpg
- Slide 7: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.uniline.hr/portals/1/images/destinations/istra/porec/porec-sea.jpg>
- Slide 8: Preuzeto s mrežne stranice: http://www.istra.net/hr/atrakcije/eufrazijeva-bazilika-u-porecu/?page_id=38
- Slide 9: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Pula#mediaviewer/File:Pula_Aerial_View.jpg
- Slide 10: Preuzeto s mrežne stranice: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/be/Augustus_temple_Pula.jpg
- Slide 11: Preuzeto s mrežne stranice: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8c/Pola_Arco_dei_Sergi.JPG
- Slide 12: Preuzeto s mrežne stranice: <http://dream-croatia.com/kvarner-i-primorje/>
- Slide 13: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Trsatski_ka%C5%A1tel_1.jpg
- Slide 14: Preuzeto s mrežne stranice: http://apartmani-3-brata-resnik.com/?page_id=38
- Slide 15: Preuzeto s mrežne stranice: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/Split-GrgurNiski-IvanMestrovic.jpg>

- Slide 17: Preuzeto iz: Grga Novak, *Povijest Splita*, Sv.1, Split, Čakavski sabor, 1978., str. 14.
- Side 18: Preuzeto iz: Grga Novak, *Povijest Splita*, Sv.1, Split, Čakavski sabor, 1978., str. 15.
- Slide 19: Preuzeto iz: Grga Novak, *Povijest Splita*, Sv.1, Split, Čakavski sabor, 1978., str. 19.
- Slide 20: Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 10.
- Slide 21: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Salona_-_Episcopal_centre_and_thermae.jpg
- Slide 22: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Salona_200807.jpg
- Slide 23: Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 8 .

Analiza vježbe 2:

Car Dioklecijan

Zlatnik s poprsjem cara Dioklecijana

Dioklecijanov portret (?), medaljon unutar friza, (kraj III. st. ili početak IV. st.),
Dioklecijanov mauzolej – danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije,
Dioklecijanova palača, Split

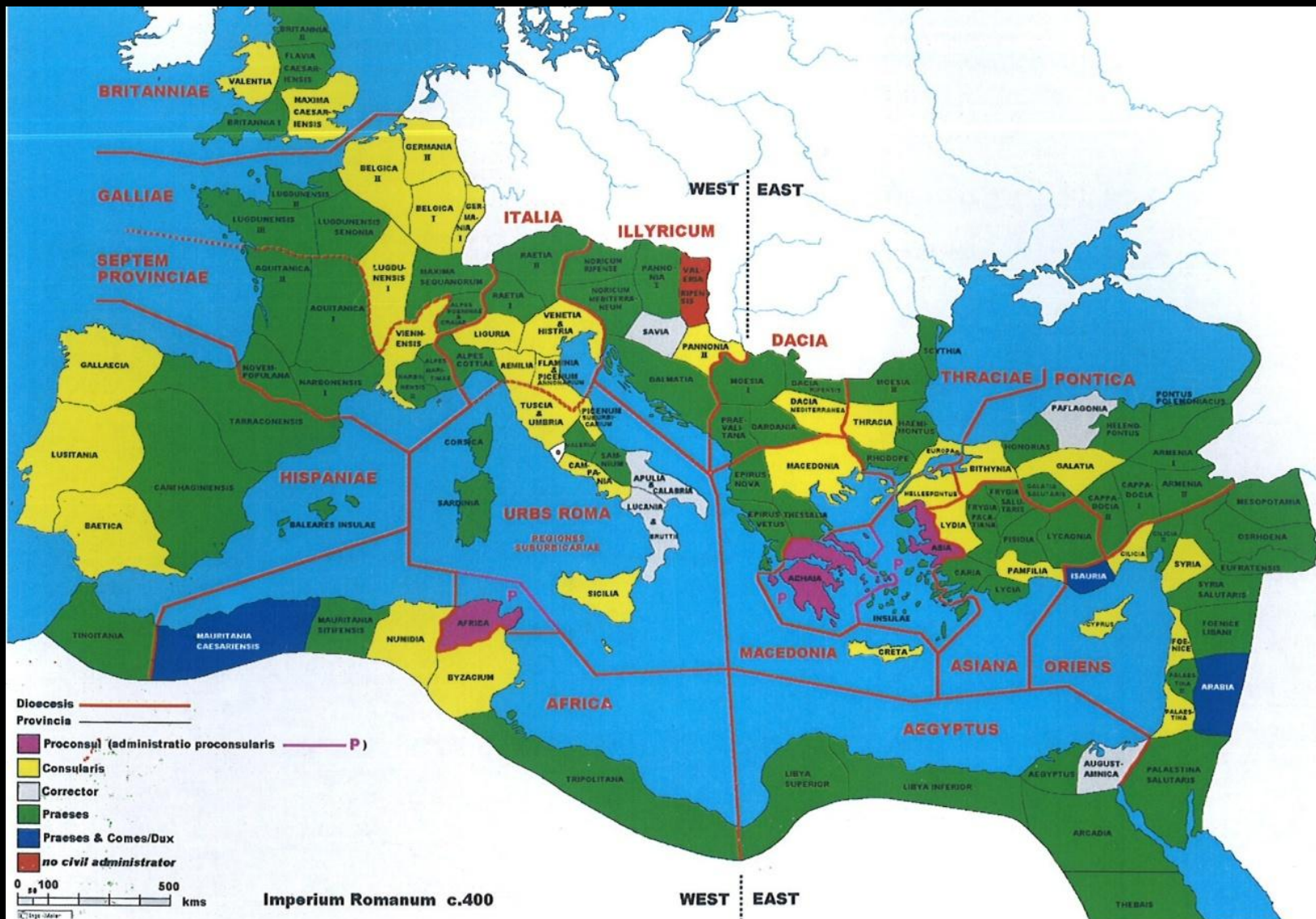
Skulptura tetrarha, porfir, 1204.
god. prenesene iz
Konstantinopolisa, ugao bazilike
Svetog Marka, Venecija

Učionička nastava -2.tjedan

Teorijski dio:

Car Dioklecijan

Carstvo po Notitia dignitatum, oko 400.

Karta carstva po *Notitia dignitatum*, oko 400. godine

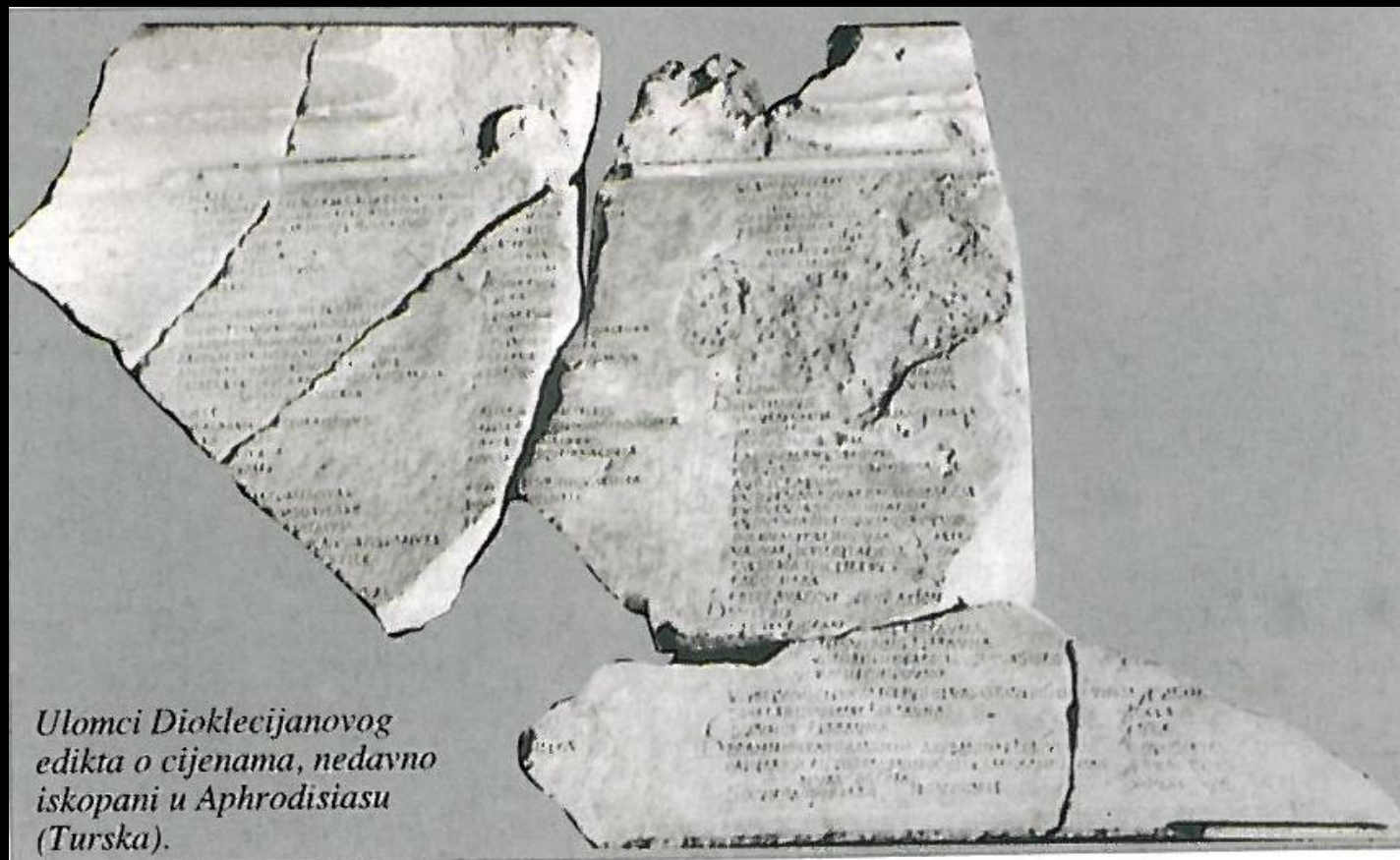
*Galerije iz Romuliane,
Gradski muzej, Zaječar, Srbija*

Dioklecijan i Galerije, porfir, stup muzeja u Vatikanu

VII. 1 Nadnice

oljodjelac, dnevno	denara 25
zidar, s prehranom, dnevno	50
stolar, s prehranom, dnevno	50
tesar, s prehranom, dnevno	50
vapnar, s prehranom, dnevno	50
polagač mramora (na podove i zidove), s prehranom, dnevno	60
mozaičar (zidni), s prehranom, dnevno	60
polagač kamenih pločnika, s prehranom, dnevno	50
slikar fresaka, s prehranom, dnevno	75
slikar figuralnih fresaka, s prehranom, dnevno	150
kolar, s prehranom, dnevno	50
kovač, s prehranom, dnevno	50
pekar, s prehranom, dnevno	50
brodograditelj, s prehranom, dnevno	60
graditelj riječnih brodova, s prehranom, dnevno	50
proizvodač pečenih opeka, za 4 opeke po 2 stope, uključujući pripremu gline	2
proizvodač nepečenih opeka, za 8 opeka, uključujući pripremu gline	2
gonič deva ili magaradi, s prehranom, dnevno	25
pastir, s prehranom, dnevno	20
mazgar, s prehranom, dnevno	25
maketar, s prehranom, dnevno	75
štukater, s prehranom, dnevno	50
vodonosac, koji radi cijeli dan, s prehranom, dnevno	25
čistač kanala, koji radi cijeli dan, s prehranom, dnevno	25
brusač, po maču, istrošenom	25
po kacigi, istrošenoj	25
po sjekiri	6
po dvosjekloj sjekiri	8
po koricama za mač	100
izradivač pergamenta, po arku, 1 stopa, bijeli ili žuti pergament	40
pisar, za fino pismo, 100 redaka za pismo osrednje kakvoće	25
notar, za molbu ili sudski dokument	20
učitelj u osnovnoj školi, po dječaku, mjesečno	10
učitelj aritmetike	50
učitelj stenografije	75
učitelj rukopisa ili paleografije	75
učitelj grčke ili latinske književnosti ili geometrije	40
učitelj govorništva	200
odvjetnik, za pokretanje parnice	250
za obranu	250
	1000

Dioklecijanov *Edikt o cijenama*

Karta Dioklecijanove organizacija provincija u carstvu

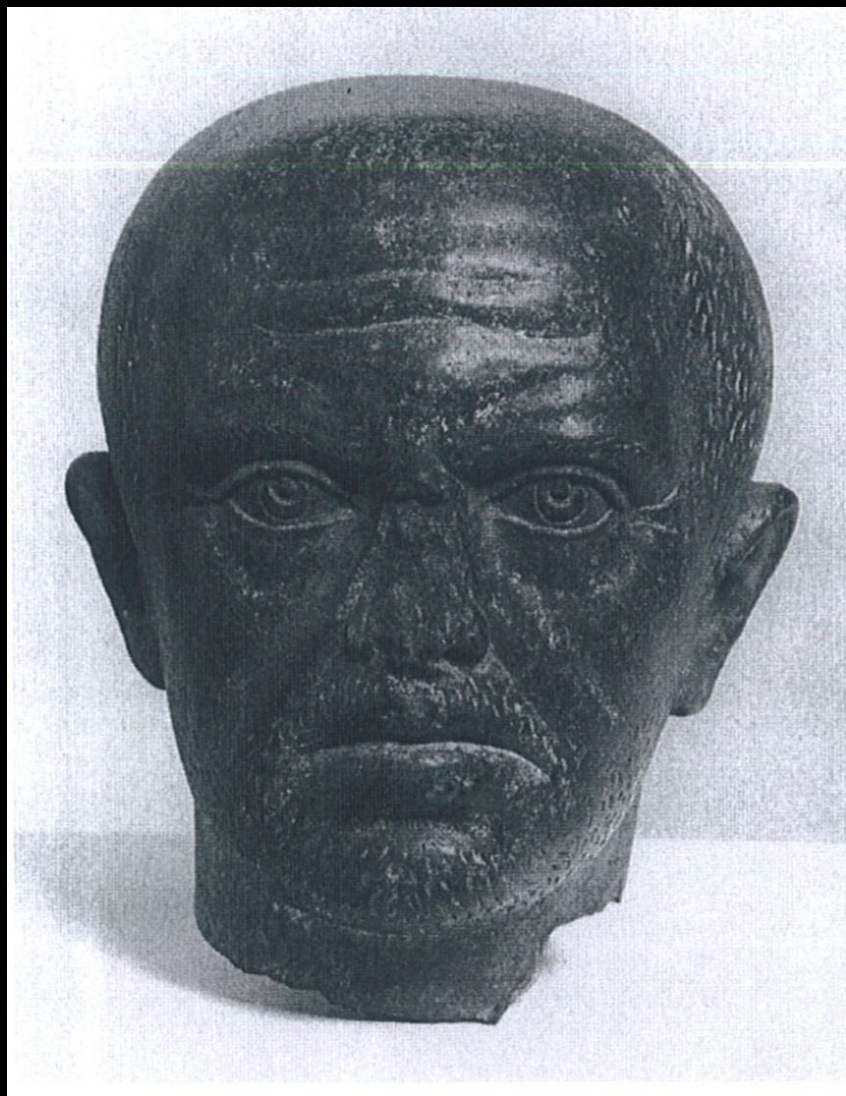
Ostatci Dioklecijanovog akvadukta, kod Solina

Charles-Louis Clérisseau i Domenico Cunego, *Pogled na Dioklecijanov akvadukt* (iz knjige Roberta Adama, 1764. godina)

*Dioklecijan (?), Worcester –
Massachusetts, Worcester Art
Museum*

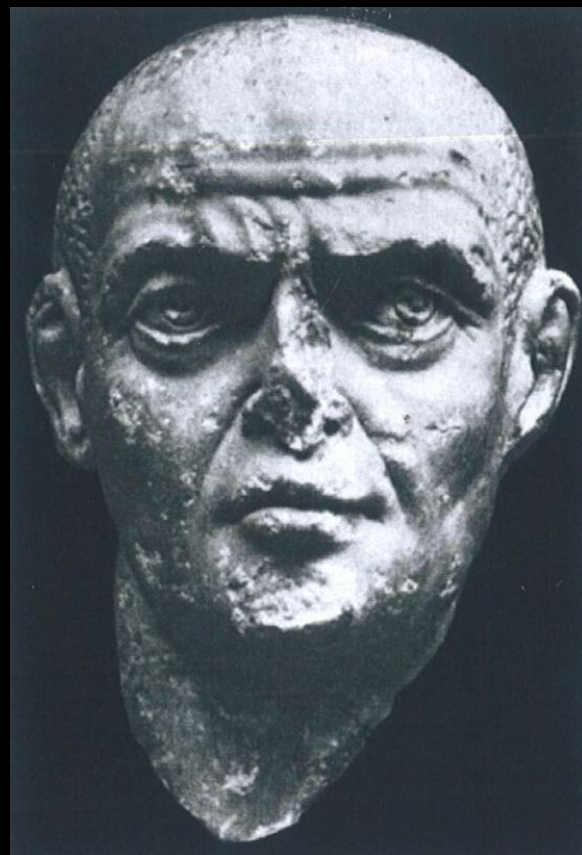
*Mramorna glava s Dioklecijanova kipa
iz carske palače u Nikomediji, Carigrad,
Arheološki muzej*

Dioklecijanova glava (?), Bursa,
Arheološki muzej

Dioklecijan (?) iz rimske zbirke L . Curtius collection,
Copenhagen, Ny Carlsberg Glyptotek

Dioklecijan (?) iz Villa
Vecchia, Rim, Museo della
Villa Doria Pamphili

Izvori reprodukcija u prezentaciji

- Slide 2: ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)
- Slide 3: Preuzeto iz: Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. str. 196.
- Slide 4: Preuzeto iz: Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. str.168.
- Slide 6: Preuzeto iz: Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. str. 192.
- Slide 7: Preuzeto iz:
  - a) Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. str. 168.
  - b) Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. str. 168.
- Slide 8: Preuzeto iz: a) Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 16.
  - b) Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 16.

- Slide 9: Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 17.
- Slide 10: Preuzeto iz: Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009., str. 187.
- Slide 11: Preuzeto s mrežne stranice: http://hr.wikipedia.org/wiki/Dioklecijanov_akvadukt
- Slide 12: Preuzeto iz: Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. str.187.
- Slide 13: Preuzeto iz:
  - a) Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. , str. 169.
  - b) Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. , str. 168.
- Slide 14: Preuzeto iz:
  - a, b i c) Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009. , str. 168.

Učionička nastava - 3.tjedan

Analiza vježbe 3:

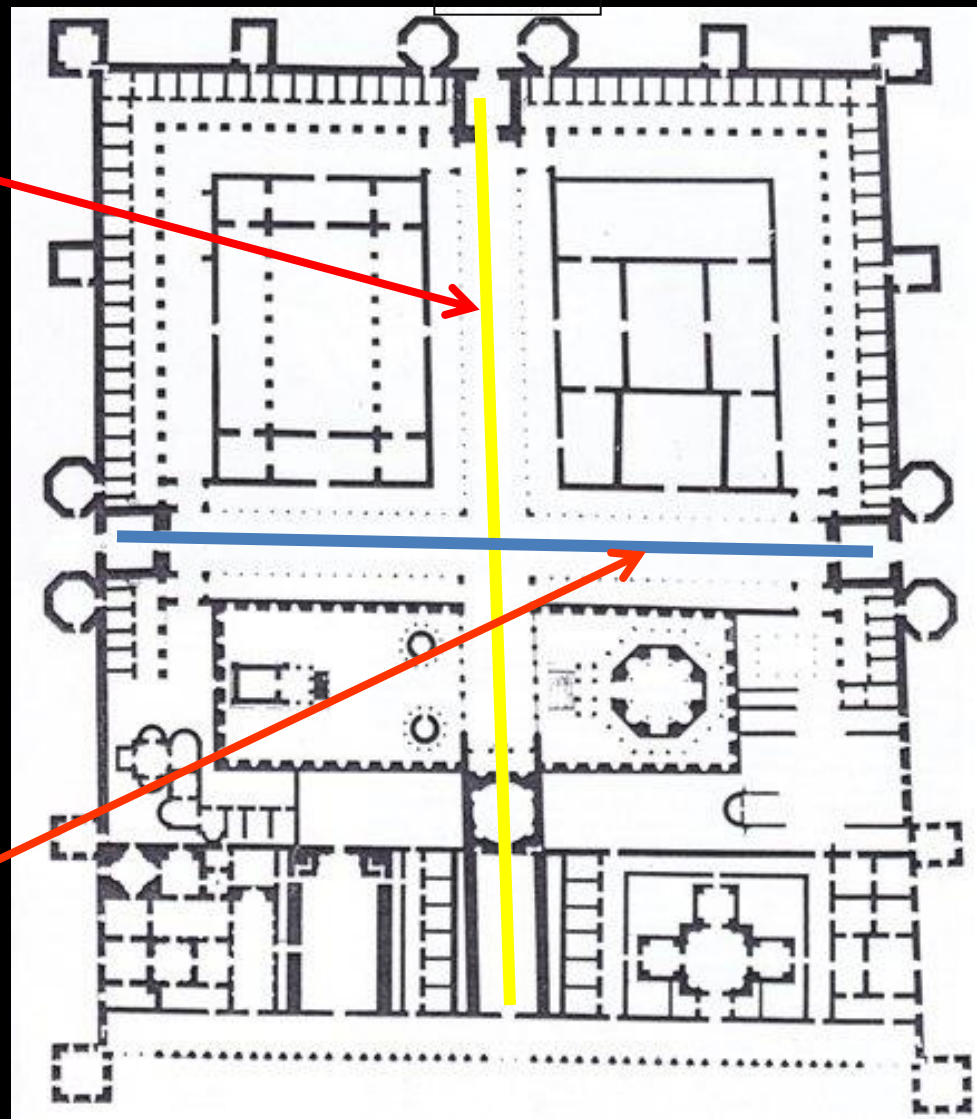
*Dioklecijanova palača-nastanak, gradnja i
prostorna dispozicija*

Zračni pogled na Dioklecijanovu palaču u Splitu

CARDO
(sjever-jug)

Z

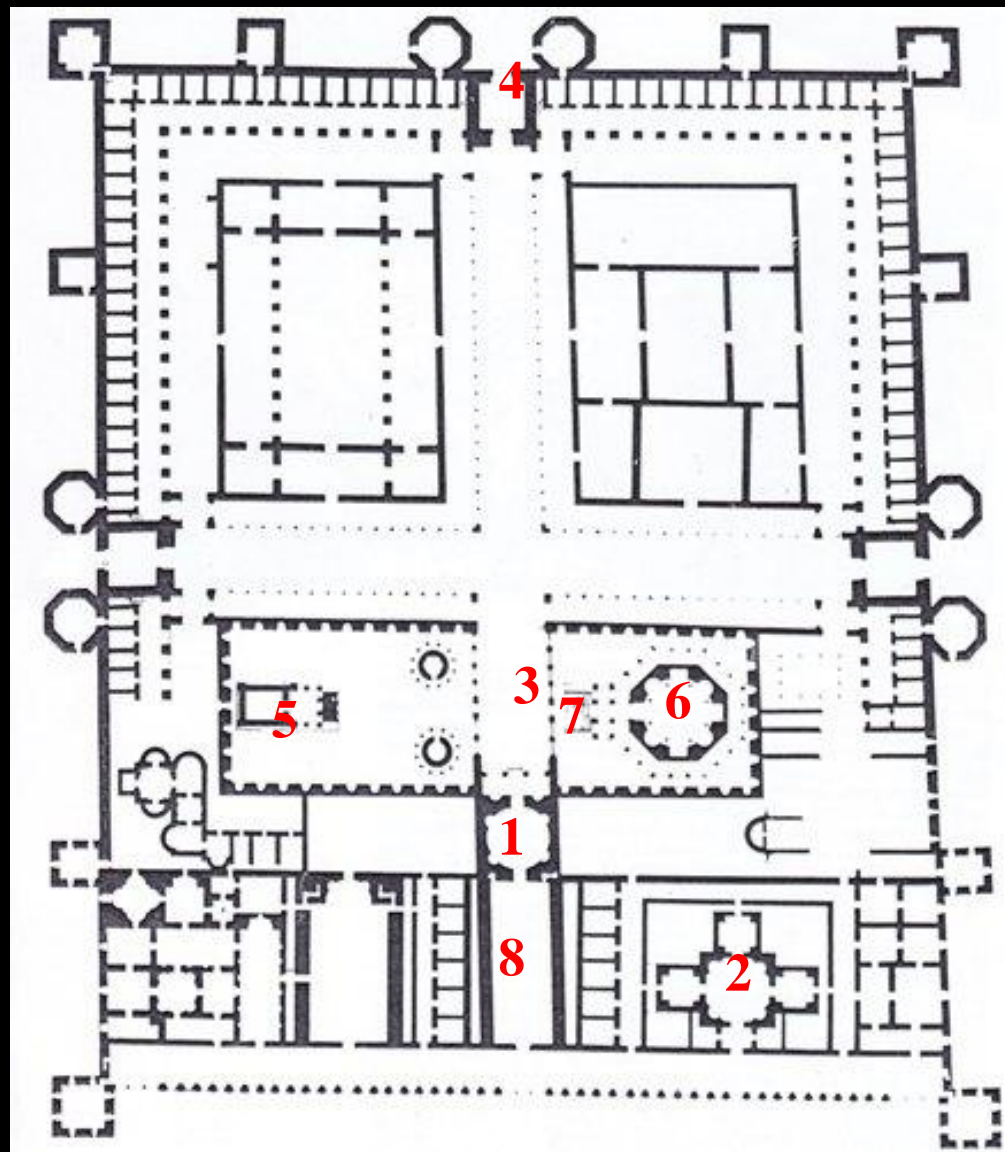
DECUMANUS
(istok-zapad)

J

Tlocrt Dioklecijanove palače (po Jerku Marasoviću) s ucrtanim *cardom* i *decumanusom* te stranama svijeta

- 1. Vestibul**
- 2. Triklinij**
- 3. Peristil**
- 4. Porta aurea**
- 5. Mali hram- danas
krstionica sv. Ivana
Krstitelja**
- 6. Mauzolej- danas
katedrala Uznesenja
Blažene Djevice Marije**
- 7. Zvonik katedrale
Uznesenja Blažene Djevice
Marije**
- 8. Podrumske prostorije
palače**

Tlocrt Dioklecijanove palače (po Jerku Marasoviću)

Teorijski dio:

*Dioklecijanova palača-nastanak, gradnja i
prostorna dispozicija*

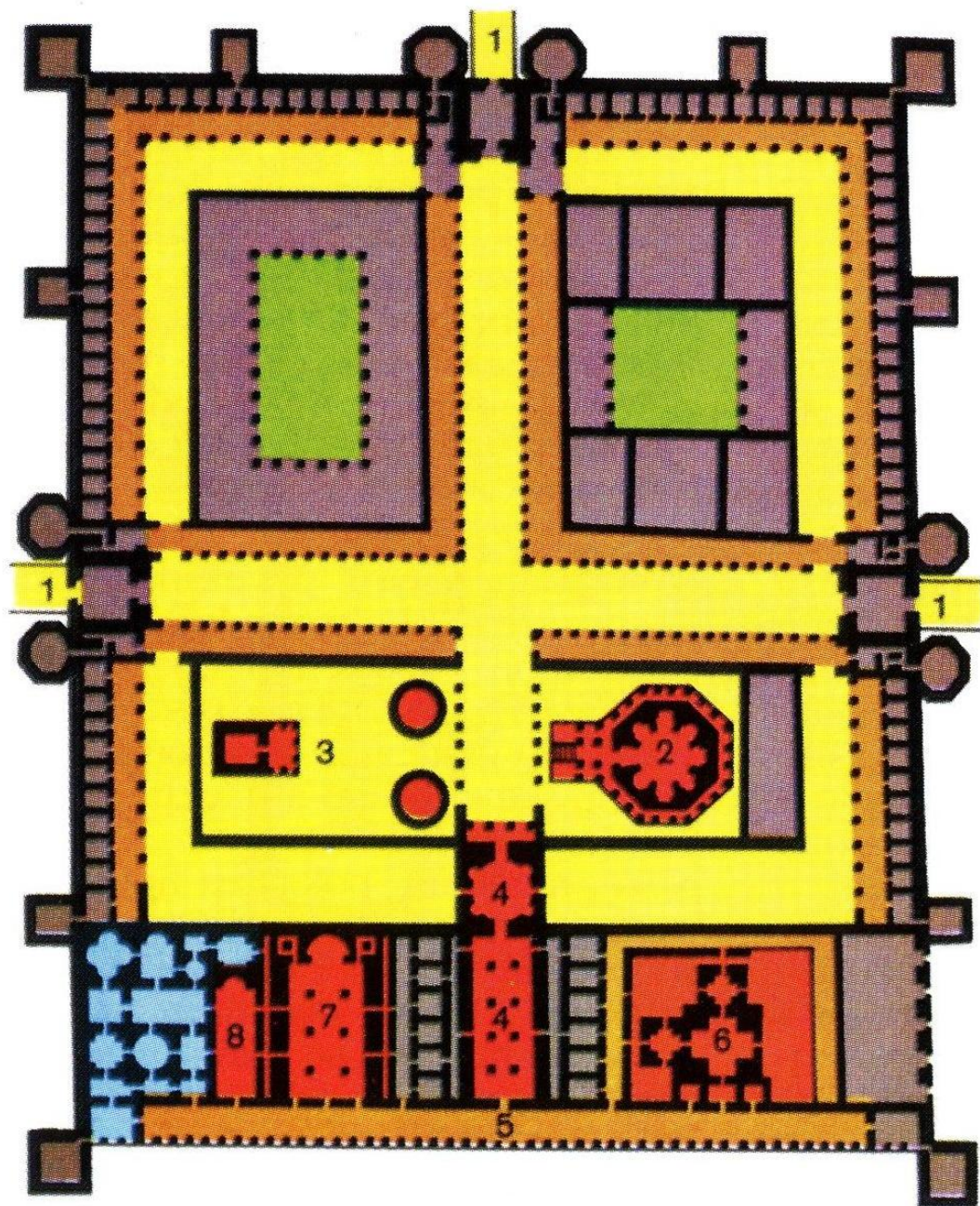
Model Dioklecijanove palače po rekonstrukciji Georga Niemanna, 1912.,
Gipsmuseum der Akademie für Bildende Kunst, danas u: Institut für Klassische
Archäologie, Beč

Rekonstrukcija izvornog izgleda Dioklecijanove palače po Herbradu i Zeilleru (1912.)

Split: Dioklecijanova
palača

- državnički prostori
- stambena palača
- sporedni prostori, uprava
- vrtna dvorišta
- ulice, trgovi
- trijemovi, hodnici

- 1 vrata
- 2 mauzolej
- 3 hramsko dvorište
- 4 vestibul
- 5 arkade uz more
- 6 blagovaonica
- 7 Aula Regia
- 8 dvorana za audijencije

Sjeverne zidine Dioklecijanove palače, Split

Sjeverne zidine palače, Dioklecijanova palača, Split

Ulaz u *vestibul*, Dioklecijanova palača, Split

Pogled na *Peristil*, Dioklecijanova palača, Split

Pogled na *Dioklecijanov mauzolej* - danas katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i zvonik Dioklecijanova palača, Split

Ulaz u *Jupiterov hram* - danas krstionica sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Pogled na Zapadna vrata, Dioklecijanova palača, Split

Pogled na Istočna vrata, Dioklecijanova palača, Split

Južne zidine Dioklecijanove palače, Split

Izvori reprodukcija u prezentaciji

- Slide 2: ustupila Ivana Kolar (nepoznati izvor)
- Slide 3: Preuzeto iz: Nenad Cambi, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split; Lions club, 1994., str. 20.
- Slide 4: Preuzeto iz: Nenad Cambi, *Dioklecijanova palača i Dioklecijan (lik i ličnost)* u *Dioklecijanova palača*, Katalog izložbe, Split; Lions club, 1994., str. 20.
- Slide 6: Preuzeto iz: Josip Belamarić, *Dioklecijanova palača – razmatranja o okolnostima utemeljenja i izvornoj funkciji*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet [Odsjek za povijest umjetnosti], Zagreb, 2009., str. 195.
- Slide 7: Preuzeto s mrežne stranice: <http://www.mlahanas.de/Greece/History/Portraits/ErnestHebrard.html>
- Slide 8: Preuzeto iz: Werner Müller, Gunther Vogel, Atlas arhitekture 1 - Povijest graditeljstva od Mezopotamije do Bizanta Golden marketing i Institut građevinarstva, Zagreb, 1997., str. 228.
- Slide 9: ustupila Ivana Kolar (nepoznati izvor)
- Slide 10: ustupila Ivana Kolar (nepoznati izvor)
- Slide 11: ustupila Ivana Kolar (nepoznati izvor)
- Slide 12: fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.
- Slide 13: fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.
- Slide 14: fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.

- Slide 15: ustupila Ivana Kolar (nepoznati izvor)
- Slide 16: fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.
- Slide 17: fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.

Analiza vježbe 4:

Građevine u gradu Splitu

3LHD, *Splitska riva*, 2007., Split

Boris Magaš, *Stadion Poljud*, 1979., Split

G. B. Meduna i Unionbaugesellschaft,
Prukurative (Trg Republike), XIX./XX.
 st., Split

Hrvatsko narodno kazalište,
 1893., Split

Crkva sv. Trojice, IX. st. (?), Split

**Juraj Dalmatinac, *Papalićeva palača*,
XV. st., Split**

3LHD Studio, *Spaladium arena*, 2008.,
Split

Topovi na tvrđavi Gripe, Split

Tvrđava Gripe, XVII. st., Split

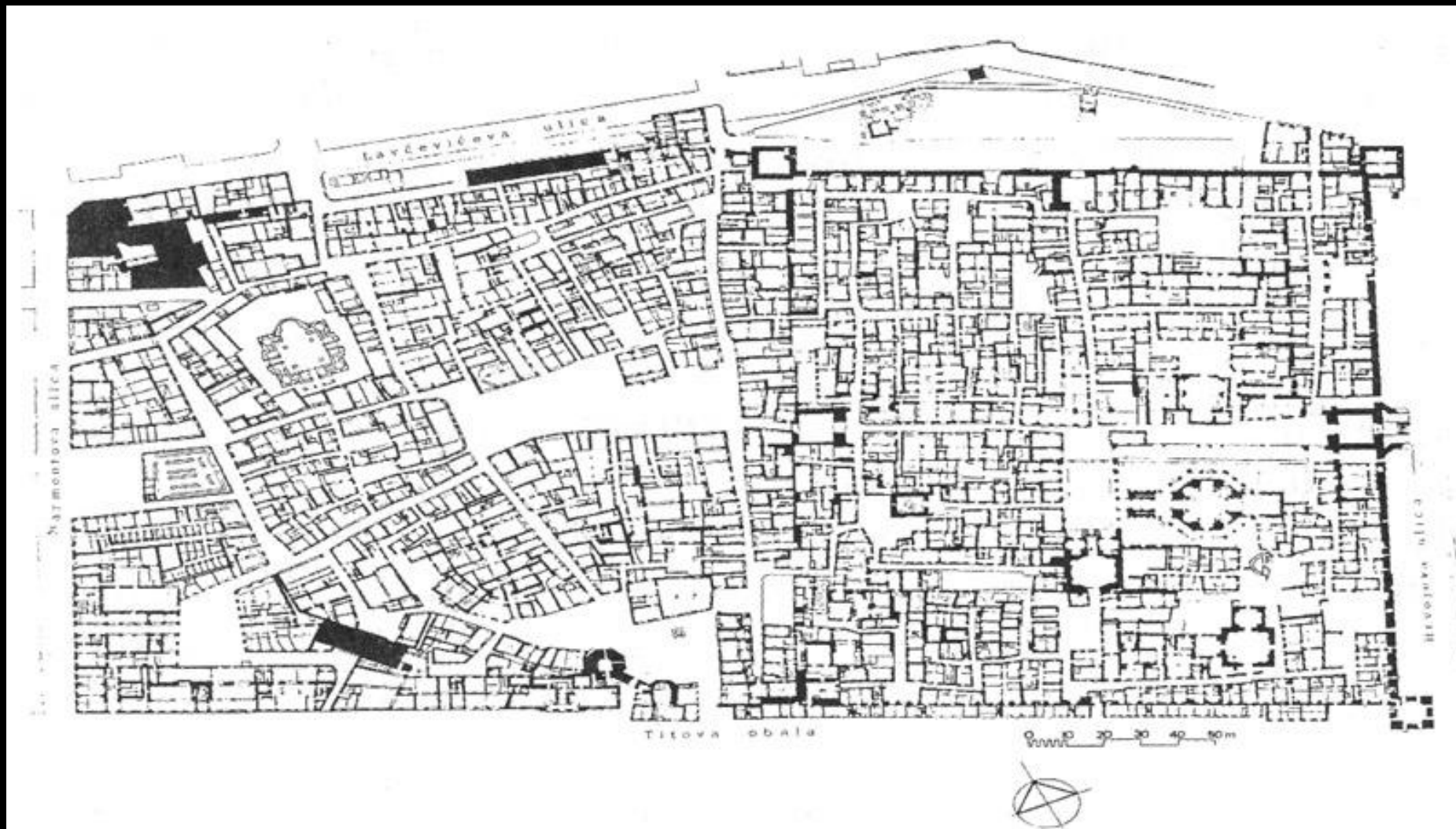
Splitska riva, XIX. st.

Teorijski dio:

*Palača u stoljećima nakon Dioklecijanove smrti i
razvoj grada Splita*

Arhitektonska snimka povijesne jezgre Splita

Zidine Dioklecijanove palače, Split

Crkva svetog Teodora (Gospa od Zvonika), VI. st. / zvonik iz XI. st., nad Željeznim vratima, Dioklecijanova palača, Split

Ulaz u *Crkvu sv. Martina*, V./VI. st., iznad
Zlatnih vrata, Dioklecijanova palača, Split

Pregrada svetišta

Ključni kamen arhitrava Zapadnih vrata, s križem i *otučenom Nikom*,
Dioklecijanova palača, Split

G. Santini, Tlocrt Splita, 1666.

Branka Kaminski: Rekonstrukcija izgleda Splita oko 1700. (Konzervatorski
odjel Split)

Zidine Dioklecijanove palače, Split

Izvori reprodukcija u prezentaciji

- Slide 2: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) <http://www.pticica.com/slike/splitska-riva/264449>
  - b) <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=705192&page=9>
- Slide 3: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Prokurative#mediaviewer/Datoteka:Split_trg_Republike.jpg
  - b) http://hr.wikipedia.org/wiki/Split#mediaviewer/Datoteka:HNK_Split.JPG
- Slide 4: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Trojice_u_Splitu
  - b) <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=917140&page=4>
- Slide 5: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Spaladium_Arena#mediaviewer/Datoteka:Spaladium_Arena_1.J
  - b) http://hr.wikipedia.org/wiki/Tvr%C4%91ava_Gripe#mediaviewer/Datoteka:Topovi_na_tvr%C4%91avi_Gripe.JPG
- Slide 6: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Split#mediaviewer/Datoteka:Split_Croatia_19th_century.jpg
  - b) <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20070513/nedjeljna-prilog02.asp>
- Slide 7: ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)

- Slide 8: Preuzeto iz: Željko Rapanić, *Split: grad u palači, palača u gradu*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1997, str. 4.
- Slide 9: a, b, c i d :ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)
- Slide 10: ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)
- Slide 11: a i b :ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)
- Slide 12: ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)
- Slide 13: Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 55.
- Slide 14: Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 39.
- Slide 15: Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Split: od carske palače do grada: kulturno povijesni vodič sa 207 ilustracija*, Split, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997., str. 33.
- Slide 16: a, b i c: ustupila Ivana Kolar (nepoznat izvor)

Teorijski dio:

*Umjetnici koji su djelovali unutar
Dioklecijanove palače*

Umjetnici koji su djelovali u unutar Dioklecijanove palače

- Bonino da Milano (? - Šibenik, 1429.)
- Juraj Dalmatinac (Zadar, početak XV. st. - Šibenik, 1473.)
- Ivan Meštrović (Vrpolje, 1883. - South Bend, SAD, 1962.)
- Andrija Buvina (XIII. st.)
- Majstor Radovan i njegova kiparska radionica (XIII. st.)
- Nikola Firentinac (1418. - Šibenik, 1506.)
- Matej Ponzoni- Pončun (Rab ili Venecija, 1583. - Venecija, 1663.)
- Giovanni Maria Morlaiter (Venecija, 1699. - Venecija, 1781.) i dr.

Bonino da Milano (? - Šibenik, 1429.)

*Detalj s glavnog portala, XV./XVI. st.,
Katedrala sv. Jakova, Split*

Katedrala sv. Marka, XV. st., Korčula

Juraj Dalmatinac

(Zadar, početak XV. st. - Šibenik, 1473.)

Portal crkve Svetog Frane, XV.
st., Ancona, Italija

72 kamene glave s vijenca apside, XV.
st., Katedrala sv. Jakova, Šibenik

**Juraj Dalmatinac, *Oltar bl. Arnira*, 1448., Župna crkva u Kaštel
Lukšiću**

Ivan Meštrović
(Vrpolje, 1883. - South Bend, SAD, 1962.)

Zdenac života, 1905., Zagreb

Marko Marulić, 1925., Split

Ivan Meštrović, *Meštrovićev paviljon*
DOM HRVATSKIH LIKOVNIH UMJETNIKA,
1934.-1938., Zagreb

Ivan Meštrović, *Spomenik*
neznanom junaku, 1938., na Avali -
Beograd

Analiza vježbe 5:

*Umjetnici koji su djelovali unutar Dioklecijanove
palače*

Bonino da Milano(? - Šibenik, 1429.)

*Oltar sv. Dujma, 1427., Katedrala
Uznesenja Blažene Djevice Marije,
Dioklecijanova palača, Split*

*Katedrala sv. Jakova, XV. i XVI. st.,
Šibenik*

Bonino da Milano, *Orlandov stup*, 1418., Dubrovnik

Juraj Dalmatinac (Zadar, početak XV. st. - Šibenik, 1473.)

*Oltar sv. Staša, 1448., Katedrala Uznesenja
Blažene Djevice Marije, Split*

*Katedrala sv. Jakova,
XV. i XVI. st., Šibenik*

Ivan Meštrović (Vrpolje, 1883. - South Bend, SAD, 1962.)

Sv. Ivan Krstitelj, 1954., Krstionica sv. Ivana Krstitelja, Dioklecijanova palača, Split

Grgur Ninski, 1929., Split

Izvori reprodukcija u prezentaciji

- Slide 3: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Bonino_da_Milano
  - b) <http://www.marcopolo-apartments.com/images/location-korcula-old-town-catedral-sveti-marko1.htm>
- Slide 4: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Juraj_Dalmatinac#mediaviewer/Datoteka:San_Francesco_church-Ancona.jpg
  - b) http://hr.wikipedia.org/wiki/Katedrala_sv._Jakova_u_%C5%A0ibeniku#mediaviewer/Datoteka:Sibenik_katedrala04_Croatia.jpg
- Slide 5: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) [http://hr.wikipedia.org/wiki/Juraj_Dalmatinac#mediaviewer/Datoteka:Juraj_Dalmatinac_Ka%C5%A1tel_Luk%C5%A1i%C4%87_oltar_bl.Arnira_\(1448.g\).jpg](http://hr.wikipedia.org/wiki/Juraj_Dalmatinac#mediaviewer/Datoteka:Juraj_Dalmatinac_Ka%C5%A1tel_Luk%C5%A1i%C4%87_oltar_bl.Arnira_(1448.g).jpg)
- Slide 6: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) [http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Me%C5%A1trovi%C4%87#mediaviewer/Datoteka:Zdenac_%C5%BEivota_\(Me%C5%A1trovi%C4%87\)_1.jpg](http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Me%C5%A1trovi%C4%87#mediaviewer/Datoteka:Zdenac_%C5%BEivota_(Me%C5%A1trovi%C4%87)_1.jpg)
  - b) http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Me%C5%A1trovi%C4%87#mediaviewer/Datoteka:Marko_Marulic_Split_0807.jpg

- Slide 7: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) http://hr.wikipedia.org/wiki/Dom_hrvatskih_likovnih_umjetnika
  - b) http://hr.wikipedia.org/wiki/Spomenik_Neznanom_junaku#mediaviewer/Datoteka:Monument_au_soldat_inconnu_mon t_Avala.jpg
- Slide 9: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.
  - b) [http://hr.wikipedia.org/wiki/Katedrala_sv._Jakova_u_%C5%A0ibeniku#mediaviewer/Datoteka:Sibenik1_\(js\).jpg](http://hr.wikipedia.org/wiki/Katedrala_sv._Jakova_u_%C5%A0ibeniku#mediaviewer/Datoteka:Sibenik1_(js).jpg)
- Slide 10: Preuzeto s mrežne stranice:

<http://croatia.hr/hrHR/Odredista/Mjesto/Dubrovnik/Orlandovstup?Y2lcMTU1OCxkc1wxNjcscFwyNA%3D%D>
- Slide 11: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) fotografirala: Maja Marović, srpanj, 2014.
  - b) [http://hr.wikipedia.org/wiki/Katedrala_sv._Jakova_u_%C5%A0ibeniku#mediaviewer/Datoteka:Sibenik1_\(js\).jpg](http://hr.wikipedia.org/wiki/Katedrala_sv._Jakova_u_%C5%A0ibeniku#mediaviewer/Datoteka:Sibenik1_(js).jpg)
- Slide 12: Preuzeto s mrežne stranice:
  - a) <https://www.flickr.com/photos/kpmst7/2682375821/>
  - b) http://hr.wikipedia.org/wiki/Grgur_Ninski#mediaviewer/Datoteka:Split-GrgurNiski-IvanMestrovic.jpg